

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΚΕΦ.1ο ΤΟ ΡΩΜΑΪΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 2ου αι. π.Χ. Η ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

α . Οι συνέπειες των κατακτήσεων :

οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές και στον τρόπο ζωής

I. Οικονομικές συνέπειες :

- εξαφάνιση μικρομεσαίων αγροκτημάτων
- δημιουργήθηκαν τα λατιφούντια
- ανάπτυξη εμπορίου, βιοτεχνίας, χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων (δανεισμός χρημάτων, κατασκευή δημοσίων έργων)
- είσπραξη υψηλών φόρων από τους δημοσιώνες

II. Οι συνέπειες στον πολιτικό και κοινωνικό τομέα:

Οι τάξεις της Ρωμαϊκής κοινωνίας κατά τον 2ο αι. π.Χ.

- Οι συγκλητικοί: μεγαλογαιοκτήμονες, μέλη Συγκλήτου με μεγάλη πολιτική δύναμη
- Οι ιπείς: επιχειρηματίες (δημοσιώνες), πλούσιοι του χρήματος, όχι σταθερή πολιτική θέση, σύγκρουση-συμμαχία με τους συγκλητικούς
- Ο λαός της Ρώμης: η μεγαλύτερη τάξη των Ρωμαίων πολιτών, ακτήμονες αγρότες – εργάτες - μικροτεχνίτες, δεν είχαν μόνιμο εισόδημα, έλλειψη πολιτικής συνείδησης
- Οι δούλοι : το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, ιδιοκτησία των κυριών τους, απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης, συχνές εξεγέρσεις

III. Οι συνέπειες στον τρόπο ζωής:

- χάνεται η παραδοσιακή ρωμαϊκή απλότητα
- νέος τρόπος ζωής (πολυτέλεια, άνεση, απόλαυση πλούτου)
- διαφθορά

Η αντίδραση του Κάτωνα (184 π.Χ.), που ήταν τιμητής

- μεγάλη φορολογία στα είδη πολυτελείας
- οι ανάξιοι εκδιώκονται από τη Σύγκλητο
- καταπολέμηση ελληνικής μόρφωσης και συνηθειών από την Ανατολή
- δεν είχε ουσιαστικά αποτελέσματα

β. Η επίδραση του Ελληνικού πολιτισμού στους Ρωμαίους και η πολιτιστική ανάπτυξη της Ρώμης

Γνωριμία Ρωμαίων με τον Ελληνικό πολιτισμό:

- πρώτη επαφή τον 4ο αι. π.Χ. μέσω των ελληνικών αποικιών της Κάτω Ιταλίας
- στενότερη επαφή μετά την κατάκτηση της Ελλάδας από τη Ρώμη (πολλοί Έλληνες γίνονται δούλοι, οικιακοί δούλοι ή πολλοί ελεύθεροι γιατροί, ρήτορες, δάσκαλοι έρχονται να εργαστούν στη Ρώμη
- πολλοί Ρωμαίοι (στρατιώτες-έμποροι) έρχονται στην Ελλάδα

Συμβολή ελληνικού πολιτισμού:

- διάδοση της ελληνικής γλώσσας (2ος αι π.Χ.) - οι μορφωμένοι ξέρουν ελληνικά
- καλλιέργεια της λατινικής γλώσσας
- ανάπτυξη της ρωμαϊκής λογοτεχνίας

Ρωμαϊκή λογοτεχνία:

- αρχικά μίμηση ελληνικών προτύπων (Λίβιος Ανδρόνικος: μετέφρασε στα λατινικά την Οδύσσεια και πολλά ελληνικά δράματα)
- Αργότερα διαμορφώνεται ως ανεξάρτητη λογοτεχνία
- Αξιόλογοι εκπρόσωποι : ποιητής Κόιντος Έννιος (έπος για την ιστορία της Ρώμης) – σατιρικοί ποιητές Πλαύτος και Τερέντιος)κωμωδίες για το θέατρο)

γ. Οι επαρχίες του Ρωμαϊκού κράτους :

- Επαρχία : κατακτημένη περιοχή εκτός Ιταλίας
- Διοίκηση: τυπικά με "Νόμο περί Επαρχίας", ουσιαστικά κατά την κρίση του διοικητή
- Διοικητής: είχε πολιτική και στρατιωτική εξουσία και διοριζόταν για ένα χρόνο από τη Σύγκλητο
- οικονομική εκμετάλλευση των επαρχιών (πηγή πολιτισμού) από το νικητή στρατηγό (λάφυρα, αιχμαλώτους), από τους διοικητές (αρπαγές, λεηλασίες δημοσίων θησαυρών-ναών, αναγκαστικές εισφορές) από τους δημοσιώνες (βαριά φορολογία, μεγάλα κέρδη), από τους τοκογλύφους
- αποτελέσματα: οικονομική εξαθλίωση των επαρχιών, πλουτισμός Δημοσίου Ταμείου της Ρώμης και των προνομιακών τάξεων

δ. Η Ρωμαιοκρατία στην Ελλάδα

- 146 π.Χ. κατάκτηση της Ελλάδας από το στρατηγό Μόμμιο
- Μόμμιος και συγκλητική επιτροπή ρυθμίζουν το καθεστώς της Ν. Ελλάδας
- Η Νότια Ελλάδα δε γίνεται αμέσως ρωμαϊκή επαρχία
- Ο Ρωμαίος διοικητής της Μακεδονίας ρυθμίζει την τάξη
- Οι Έλληνες είχαν τόση ελευθερία, όση παραχωρούσε ο Ρωμαίος διοικητής
- Μετατροπή του πολιτεύματος σε αριστοκρατικό (εξουσία-πλούσιες τάξεις)
- Ενισχύονται οι αρμοδιότητες των Αρχόντων και της Βουλής
- Περιορισμός του ρόλου της Εκκλησίας του Δήμου
- Εχθρική στάση του λαού απέναντι στους Ρωμαίους
- Γενική παρακμή και μείωση του πληθυσμού (πολιτική - οικονομική πίεση)
- Εξαιρούνται η Αθήνα και η Δήλος (προνόμια)

- Αντιδράσεις : 88 π.Χ. ο βασιλιάς του Πόντου Μιθριδάτης ξεσηκώνει τους Έλληνες ως ελευθερωτές για πόλεμο κατά της Ρώμης
- 86 π.Χ. ο Σύλλας καταπνίγει την επανάσταση
- Εμφύλιοι πόλεμοι (σύγκρουση αντίπαλων Ρωμαίων στρατηγών)
- 27 π.Χ. η Νότια Ελλάδα γίνεται Ρωμαϊκή επαρχία: "Αχαΐα"
- Οι Έλληνες χάνουν την πολιτική τους ελευθερία αλλά ο ελληνισμός διατηρήθηκε λόγω της πνευματικής και της πολιτιστικής τους παράδοσης

**ΚΕΦ.2^ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ – ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ
ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΝ.
ΟΙ ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ. Η Ρώμη ήταν μια παγκόσμια δύναμη, όμως αντιμετώπιζει πολλά εσωτερικά προβλήματα.

133-121 π.Χ. στην πολιτική ζωή κυριαρχούν οι αδελφοί Γράκχοι (κοινωνικοί και πολιτικοί μεταρρυθμιστές) και προσπαθούν να αποκαταστήσουν τη μικρή ιδιοκτησία και τη μεσαία τάξη.

1^{ος} αι. π.Χ. Η Ρώμη προχωρεί σε νέες κατακτήσεις. Φιλόδοξοι στρατηγοί προσπαθούν να καταλάβουν την εξουσία. Συγκρούονται μεταξύ τους και έτσι αρχίζουν εμφύλιοι πόλεμοι.

α. Οι μεταρρυθμίσεις των Γράκχων και η ανατροπή του μεταρρυθμιστικού τους έργου.

Το αγροτικό ζήτημα :

-2^{ος} αι. π.Χ. Τα μεγάλα αγροκτήματα απορροφούν τις μικρές ιδιοκτησίες. Η μεσαία τάξη μεταβάλλεται σε τάξη ακτημόνων, άνεργων και άπορων πολιτών.

-Το πρόβλημα προσπαθούν να το λύσουν οι Γράκχοι.

I. Τιβέριος Γράκχος

-Το 133 π.Χ. εκλέγεται δήμαρχος

-Προτείνει τον αγροτικό νόμο :

- Ο αρχηγός κάθε οικογένειας μπορούσε να κατέχει ως 500 πλέθρα γης
- 250 πλέθρα γης για κάθε ενήλικο γιο
- Συνολική έκταση όχι περισσότερα από 1000 πλέθρα γης
- Η υπόλοιπη γη μοιρασμένη σε κλήρους 30 πλέθρων στους ακτήμονες
- Ο νόμος αυτός ψηφίστηκε αμέσως από τη λαϊκή συνέλευση

-Υποστηρικτές : ακτήμονες, φτωχοί, μικροκαλλιεργητές, φωτισμένοι Συγκλητικοί

-Αντίπαλοι : Συγκλητικοί μεγαλοαγροκτήμονες και χρησιμοποιώντας το Μ.

Οκτάβιο προσπαθούν να ματαιώσουν τις ενέργειες του Τιβέριου

-Καθαιρείται ο Οκτάβιος από τον Τιβέριο

-Το 132 π.Χ. ο Τιβέριος προσπαθεί να εκλεγεί δεύτερη φορά δήμαρχος όμως την ημέρα των εκλογών σκοτώνεται από ένοπλο απόσπασμα

II. Γάιος Γράκχος

-Εκλέγεται δήμαρχος το 123 π.Χ. και το 122 π.Χ.

-Συνεχίζει την αγροτική μεταρρύθμιση

-Κοινωνικές μεταρρυθμίσεις :

- Αγροτικός νόμος (φροντίζει να εφαρμοστεί χωρίς εμπόδια)
- Σιτικός νόμος (οι φτωχοί της Ρώμης αγοράζουν το σιτάρι σε χαμηλή τιμή)
- Προτείνει την ίδρυση αποικιών εκτός Ιταλίας για την αποκατάσταση των ακτημόνων
- Κατασκευή δημοσίων έργων για να δώσει εργασία στους φτωχούς

-Πολιτικές μεταρρυθμίσεις :

- Δικαστικός νόμος : Μαζί με τους Συγκλητικούς δικάζουν τώρα και οι ιππείς (αποκτούν μεγάλη πολιτική δύναμη)

-Συμμαχικός νόμος :

- Παραχώρηση του δικαιώματος του Ρωμαίου πολίτη στους Ιταλούς συμμάχους
  - Διάσπαση των οπαδών του Γάιου Γράκχου
  - Οι ιππείς φοβούνται τον ανταγωνισμό των Ιταλών επιχειρηματιών
  - Οι ακτήμονες αντιδρούν (φόβοι ότι δε θα αποκτήσουν γη)
  - Ο Νόμος αυτός δεν ψηφίστηκε και ο Γάιος δεν εκλέγεται τρίτη φορά δήμαρχος (121 π.Χ.)
  - Οι Συγκλητικοί αντεπιτίθενται και ο Γάιος όπως και οι οπαδοί του νικήθηκαν.
- β. Οι εμφύλιοι πόλεμοι και η κατάλυση της Δημοκρατίας
- Κυριαρχεί η Συγκλητική αριστοκρατία (2^{ος} αι. π.Χ.)
  - Ανικανότητα και διαφθορά των Συγκλητικών
  - Δωροδοκία – Χρηματισμός των αρχόντων (στο εσωτερικό)
  - Πολεμικές αποτυχίες (στο εξωτερικό). Υπεύθυνη η Σύγκλητος
  - Επωφελούνται οι στρατηγοί (κερδίζουν μάχες, δόξα, δύναμη)
  - Δύο στρατηγοί διεκδικούν την εξουσία και συγκρούονται μεταξύ τους
  - Περίοδος εμφυλίων πολέμων (πρώτα χρόνια 1^{ου} αι. π.Χ. – 31 π.Χ.)
  - Αντίπαλοι : Μάριος-Σύλλας, Καίσαρ-Πομπήιος, Οκταβιανός-Αντόνιος

I. Μάριος – Σύλλας

Μάριος : αντισυγκλητικός και εκλέγεται ύπατος με την υποστήριξη του λαού και των ιππέων

- Ενίσχυσε το ρωμαϊκό στρατό με εθελοντικό σύστημα κατάταξης οποιουδήποτε πολίτη
- Η στρατιωτική υπηρεσία διαρκούσε 16 χρόνια
- Αμοιβή των στρατιωτών (μισθός, τρόφιμα, λάφυρα, γεωργικός κλήρος όταν αποστρατεύονταν)
- Πολλοί ακτήμονες λύνουν το πρόβλημά τους
- Στρατός επαγγελματικός (οι στρατιώτες πολεμούσαν για το μισθό και το διοικητή τους) και μετατράπηκε σε πολιτική δύναμη

Συμμαχικός πόλεμος : 91 π.Χ. – 88 π.Χ.

-Οι Ιταλοί σύμμαχοι ζητούν εξίσωση με τους Ρωμαίους πολίτες

-Η Ρώμη επικρατεί αλλά τους παραχωρεί το δικαίωμα

-Η Ρώμη γίνεται πρωτεύουσα του Ρωμαϊκού κράτους της Ιταλίας

Σύλλας : Αναδείχθηκε στο συμμαχικό πόλεμο

- Αριστοκρατικός και πολιτικός αντίπαλος του Μάριου
- Το 86 π.Χ. νίκησε το Μιθριδάτη (Α΄ Μιθριδατικός πόλεμος)
- Επέστρεψε στη Ρώμη όταν επικράτησαν οι οπαδοί του Μάριου
- Ανακηρύχθηκε δικτάτορας (82-79 π.Χ.)
- Δίωξε τους αντιπάλους του
- Κορνήλιοι νόμοι : δίνοντας περισσότερες αρμοδιότητες στη Σύγκλητο μετέτρεψε το πολίτευμα σε αριστοκρατικό, περιόρισε τη δύναμη των λαϊκών συνελεύσεων και των δημάρχων, αφαιρώντας το δικαίωμα του βέτο

II. Πομπήιος – Καίσαρ

Πομπήιος : Κατέστειλε το κίνημα του Σερτώριου στην Ισπανία

- Συντρίβει τους πειρατές
- Εκστρατείες στην Ανατολή και στρατιωτικές επιτυχίες (3 νέες επαρχίες : Πόντου-Βιθυνίας, Κρήτης-Κυρηναϊκής, Συρίας)

Κράσσοσ : Το 73 π.Χ. ξέσπασε μεγάλη επανάσταση των δούλων

- Ο στρατός των δούλων με αρχηγό τον Σπάρτακο νικά πολλές ρωμαϊκές λεγεώνες
- Δεν είχε συνοχή ο στρατός γιατί αποτελούνταν από Ρωμαίους αγρότες φτωχούς και ανθρώπους διαφορετικών εθνοτήτων
- Το 71 π.Χ. ο Κράσσοσ κατέπνιξε την επανάσταση στην Απουλία. Ο Σπάρτακος σκοτώθηκε και ο στρατός διαλύθηκε
- Εκλέγεται και αυτός ύπατος και μαζί με τον Πομπήιο καταργούν τους νόμους του Σύλλα

Κατά την απουσία του Πομπήιου εμφανίζονται δύο νέοι πολιτικοί :
Ο Κικέρων (αριστοκρατικός, οπαδός του Πομπήιου) και ο Ιούλιος Καίσαρ

Συνωμοσία του Κατιλίνα :

- Κατιλίνας (πολιτικός αντίπαλος του Κικέρωνα)
- Υποσχόταν γενική διαγραφή των χρεών
- Οπαδοί του ήταν οι : δυσαρεστημένοι, φτωχοί, παλιοί οπαδοί του Σύλλα, αποτυχημένοι πολιτικοί
- Δεν εκλέγεται ύπατος
- Αποφασίζει βίαιη κατάληψη της εξουσίας
- Ο Κικέρων καταγγέλλει τη συνωμοσία στη Σύγκλητο, η εξέγερση καταπνίγηκε και ο Κατιλίνας σκοτώθηκε

62 π.Χ. : ο Πομπήιος επιστρέφει στη Ρώμη αλλά η Σύγκλητος προσπαθεί να τον μειώσει
60 π.Χ. : Α΄ Τριανδρία (Πομπήιος, Ιούλιος Καίσαρ, Κράστος)

Ιούλιος Καίσαρ :

- εκλέγεται ύπατος
- υποτάσσει την «πέρα των Αλπεων Γαλατία»
- δημιουργεί ισχυρό στρατό και αποκτά δύναμη, χρήμα και δόξα
- η Σύγκλητος στρέφει εναντίον του τον Πομπήιο
- δεν διαλύει το στρατό του, όπως του ζητήθηκε και συγκρούεται με τον Πομπήιο στα Φάρσαλα (48 π.Χ.)
- νίκη του Καίσαρα και αναγόρευσή του σε ισόβιο δικτάτορα
- επιεικής με τους αντιπάλους του, ιδρύει αποικίες, κατασκευάζει πολλά δημόσια έργα, παραχωρεί το δικαίωμα το Ρωμαίου πολίτη σε κατοίκους των επαρχιών
- Συνωμοσία εναντίον του από Βρούτο και Κάσσιο και δολοφονία του Καίσαρα στις 15 Μαρτίου 44 π.Χ.

43 π.Χ. Β΄ Τριανδρία (Μάρκος Αντώνιος, Λέπιδος, Οκταβιανός) :

- Εκδιώκουν τους αντιπάλους τους
- Συγκρούονται με τους Βρούτο και Κάσσιο στους Φιλίππους το 42 π.Χ. και τους νικούν
- Παραμερίζεται ο Λέπιδος μετά την επικράτησή τους
- Ο Οκταβιανός επιστρέφει στη Ρώμη, ο Αντώνιος παραμένει στην Ανατολή και συνεργάζεται με την Κλεοπάτρα, βασίλισσα της Αιγύπτου, χαρίζοντας μεγάλες εκτάσεις γης στην ίδια αλλά και στα παιδιά της
- Αντίδραση του λαού και της Συγκλήτου
- Οκταβιανός και Αντώνιος έρχονται σε ρήξη
- Τελική αναμέτρηση : Η Ναυμαχία στο Ακτιο (31 π.Χ.)
- Επικράτηση του Οκταβιανού, γίνεται διάδοχος των Πτολεμαίων και προσάρτησε την Αίγυπτο στο ρωμαϊκό κράτος
- Τελειώνει η περίοδος των εμφυλίων πολέμων
- Οριστικό τέλος της δημοκρατίας και ο Οκταβιανός γίνεται κυρίαρχος όλης της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας

Κεφ. 3^ο Οι Αυτοκρατορικοί χρόνοι

α. Οι αυτοκρατορικοί χρόνοι της ακμής (27 π.Χ. έως το τέλος του 2^{ου} αι. μ.Χ.)

I. Η οργάνωση του νέου πολιτεύματος

Οκταβιανός : 29 π.Χ. επιστρέφει θριαμβευτής στη Ρώμη

-Ανταποκρίνεται στις προσδοκίες του Ρωμαϊκού λαού

-Παραχώρησε την πολυπόθητη ειρήνη

-Καθιέρωσε το μοναρχικό πολίτευμα

-Συγκέντρωσε όλες τις εξουσίες στο πρόσωπό του :

- Ονομάστηκε «πρώτος της Συγκλήτου» (princeps senatus) το 28 π.Χ.
- Αποκτά τον τίτλο «Αύγουστος» το 27 π.Χ. που σημαίνει σεβαστός κι έτσι προσφωνούνταν τιμητικά όλοι οι αυτοκράτορες
- Γίνεται «ανθύπατος», έχοντας υπό τον έλεγχό του όλες τις επαρχίες, τις αυτοκρατορικές ή τις συγκλητικές (που ανήκαν στη δικαιοδοσία του αυτοκράτορα ή της Συγκλήτου)

Στη διοίκηση : πραγματοποίησε σημαντικές μεταβολές, δημιουργώντας νέες υπηρεσίες :

-Το Συμβούλιο του αυτοκράτορα (δικοί του άνθρωποι) και η Σύγκλητος τυπικά έδινε την έγκρισή της στις προτάσεις του

-Γραμματεία του αυτοκράτορα : υπηρεσία υπαλλήλων που απασχολούνταν με διάφορα διοικητικά θέματα

-Το Αυτοκρατορικό Ταμείο (έσοδα από τις επαρχίες)

Στο στρατό : Συγκρότηση των Πραιτοριανών : στρατιωτικές μονάδες, από επίλεκτους στρατιώτες με μεγάλη πολιτική δύναμη

Ο αυτοκράτορας ουσιαστικά συγκέντρωσε όλες τις εξουσίες που του παραχώρησαν η Σύγκλητος και η λαϊκή συνέλευση

II. Η διαδοχή των αυτοκρατόρων :

Δημιουργία πολλών προστριβών και αντιθέσεων, στο ζήτημα της διαδοχής (οι αρμοδιότητες Αυγούστου και Συγκλήτου δεν ήταν καθορισμένες και ήθελαν αυτοί όπως και ο στρατός να ελέγχουν και να διορίζουν οι ίδιοι τον αυτοκράτορα)

14 π.Χ. (θάνατος του Οκταβιανού) έως 2^{ου} αι. μ.Χ.

Τρεις δυναστείες αυτοκρατόρων εμφανίζονται :

-Οι αυτοκράτορες της οικογένειας του Οκταβιανού

-Φλάβιοι

-Αντωνίνος (οι αυτοκράτορες κατάγονταν από τις επαρχίες)

III. Η εξωτερική πολιτική

-Προστίθενται νέα εδάφη στην αυτοκρατορία

Σπουδαίες κατακτήσεις, που ήταν :

- Βόρεια Αφρική έως τις ακτές του Ατλαντικού
- Βρετανία
- Δακία (σημερινή Ρουμανία)
- Μεσοποταμία έως τον Περσικό κόλπο (οι Ρωμαίοι αποσύρθηκαν αργότερα υπό την πίεση των Πάρθων, που ήταν μόνιμοι αντίπαλοί τους)

Πολίτευμα : -Σταθερή πορεία προς την απόλυτη μοναρχία
 -Η Σύγκλητος χάνει τη δύναμή της και αγνοείται από τους αυτοκράτορες
 -Ο λαός δεν έχει πλέον πολιτική δύναμη κι η Λαϊκή Συνέλευση παύει να ψηφίζει νόμους
 -Εξελίσσεται η ρωμαϊκή νομοθεσία και το δίκαιο βελτιώνεται
 -Θεσπίζονται νόμοι που προστατεύουν τους δούλους, τις γυναίκες και τους κατακτημένους λαούς

Ρωμαϊκή κοινωνία : -Συγκλητικοί και ιππείς : προνομιούχες τάξεις
 -Οι βιοτέχνες και οι τεχνίτες οργανώνονται σε «συντεχνίες»
 -Το κράτος καθισχύαζει τον «αστικό όγλο» με δωρεές, διανομές τροφίμων και άφθονη ψυχαγωγία
 -Βελτιώνεται η θέση των δούλων και πολλοί ελευθερώνονται
 -Οι «απελεύθεροι δούλοι» γίνονται υπάλληλοι, θρησκευτικοί λειτουργοί, έμποροι, επιχειρηματίες και αποκτούν περιουσία

Στρατός : -Βασική στρατιωτική μονάδα : η λεγεώνα
 -Δύναμη της λεγεώνας : 5.000-6.000 άντρες και βοηθητικοί στρατιώτες
 -Υπάρχουν τμήματα ιππικού και πολεμικά μηχανήματα
 -Οι λεγεώνες ήταν εγκατεστημένες σε στρατόπεδα περιοχών που κινδύνευαν από επιδρομές και δρούσαν ανεξάρτητα
 -Οι στρατιώτες όταν δεν πολεμούν, γυμνάζονται και κατασκευάζουν δημόσια έργα (δρόμους, γέφυρες κτλ.)
 -Γύρω από τα στρατόπεδα δημιουργούνται συνοικισμοί (εμπόριο, κτήματα)

Η Ρωμαϊκή Ειρήνη (Pax Romana)
 -Διατηρήθηκε κατά τους δύο πρώτους αιώνες μ.Χ.
 -Παύση εμφυλίων πολέμων και εσωτερική ηρεμία
 -Απόκρουση επιδρομών ξένων λαών
 -Αποτελέσματα της ειρήνης :

- Οικονομική ανάπτυξη όλων των περιοχών
- Ανάπτυξη γεωργίας (καλλιέργειες κτημάτων χωρίς φόβο καταστροφών)
- Ανθηση εμπορίου και ναυσιπλοΐας (ασφαλείς εμπορικοί δρόμοι και πάταξη πειρατείας)

Επαρχίες : -Ενδιαφέρον των αυτοκρατόρων για τις επαρχίες
 -Περιορισμός της οικονομικής εκμετάλλευσης των διοικητών
 -Το 212 μ.Χ. ο Καρακάλλας παραχωρεί σε όλους τους κατοίκους της αυτοκρατορίας το δικαίωμα του Ρωμαίου πολίτη
 -Οι δυτικές επαρχίες (Γαλατία, Ισπανία) εκλατινίζονται :

- Μιλούν τη λατινική γλώσσα
- Μιμούνται το ρωμαϊκό τρόπο ζωής

-Οι ανατολικές επαρχίες (Μ.Ασία, Συρία, Αίγυπτος) εξελληνίζονται :

- Μιλούν ελληνικά και επηρεάζονται από τον ελληνικό πολιτισμό
- Το Ρωμαϊκό κράτος αποτελείται από δύο τμήματα : το λατινικό και το ελληνικό

Γράμματα-Σκέψη : -Περίοδος άνθησης της ρωμαϊκής λογοτεχνίας
 -Πνευματικοί άνθρωποι της εποχής του Αυγούστου : Βιργίλιος (έπος : Αινειάδα) – Οράτιος (Ωδές) και Τίτος Λίβιος (ιστορία της Ρώμης) : εξυμνούν το πρόσωπο και το έργο του αυτοκράτορα
 -Εκπρόσωποι των δύο πρώτων μεταχριστιανικών αιώνων : Σενέκας (τραγωδίες, φιλοσοφικά έργα), Τάκιτος (ιστορία), Πλίνιος ο Πρεσβύτερος (φυσική ιστορία)

- Ανθήση ελληνικών γραμμάτων – Εκπρόσωποι : Πλούταρχος (Βίοι Παράλληλοι), Λουκιανός (Διάλογοι), Πausανίας (Ελλάδος περιήγησις)
- Στον τομέα της φιλοσοφίας επικρατούν δύο ελληνικά φιλοσοφικά ρεύματα : η στωική φιλοσοφία (εκπρόσωπος : Μάρκος Αυρήλιος) και η επικούρεια φιλοσοφία

Η Ρωμαϊκή τέχνη

- Περιέχει ετρουσκικά και ελληνικά στοιχεία
- αντιγραφή φημισμένων ελληνικών έργων
- δημιουργία ελληνορωμαϊκής τέχνης
- αρχιτεκτονική :
  - Ετρουσκικές επιρροές (πολεοδομία, τειχοποιία, τοξωτή αψίδα)
  - Ελληνικές επιρροές (κορινθιακό κιονόκρανο με ιωνικά στοιχεία)
  - Οικοδομήματα που συνδύαζαν τα ρωμαϊκά γνωρίσματα (θόλος, αψίδα) με ελληνικούς ρυθμούς (δωρικός, ιωνικός, κορινθιακός)
  - Κατασκευές που εξυπηρετούν ανάγκες (υδραγωγεία, γέφυρες, δρόμοι)
  - Έργα που είχαν στόχο την ψυχαγωγία (θέατρα, ιππόδρομοι, βιβλιοθήκες)
  - Μεγάλη οικονομική δραστηριότητα στα χρόνια της αυτοκρατορίας (Κολοσσαίο, Πάνθεο, ναοί, θέατρα, αγορές)
  - Νέος τύπος μνημείου (θριαμβική αψίδα)
  - Από τον 3^ο αι. μ.Χ. προτιμούν τα επιβλητικά κτίρια (βασιλικές στοές)
- γλυπτική :
  - Πολλά σημαντικά έργα (προσωπογραφίες αυτοκρατόρων, στρατηγών/ιστορικά ανάγλυφα/σαρκοφάγοι)
  - Μίμηση ελληνικών προτύπων
- ζωγραφική :
  - Διακόσμηση εσωτερικών χώρων (τοιχογραφίες σπιτιών)
  - Πρότυπο η μεγάλη ελληνική ζωγραφική
  - Ψηφιδωτά (δάπεδα, επιφάνειες τοίχων)

β. Οι Σεβήροι και η περίοδος της στρατιωτικής αναρχίας

I. Δυναστεία Σεβήρων (193-235 μ.Χ.)

-Ιδρυτής ομώνυμης δυναστείας : Ο Σεπτίμιος Σεβήρος

- Στηρίχτηκε στο στρατό
- Παραμέρισε τελείως τη Σύγκλητο από τη διοίκηση

-Καρακάλλας :

- Με διάταγμα το 212 μ.Χ. παραχώρησε το δικαίωμα του Ρωμαίου πολίτη σε όλους τους κατοίκους της αυτοκρατορίας
- Εξάλειψη διακρίσεων ανάμεσα σε νικητές Ιταλούς και νικημένους επαρχιώτες
- Η Ρώμη έγινε πρωτεύουσα του οικουμενικού της κράτους
- Ενοποιήθηκαν η νομοθεσία και η φορολογία

II. Η περίοδος της στρατιωτικής αναρχίας (235-268 μ.Χ)

-Μετά την πτώση της δυναστείας των Σεβήρων ακολούθησε στρατιωτική αναρχία

-Οι στρατιωτικές μονάδες ανεβοκατεβάζουν στο θρόνο αυτοκράτορες

-Παραμελείται η άμυνα του κράτους και εχθρικές εισβολές απειλούσαν τα σύνορα

-Εκδηλώνονται αποσχιστικά κινήματα (π.χ. Η συριακή πόλη Παλμύρα έγινε ανεξάρτητο βασίλειο από το 266 έως το 273 μ.Χ.)

γ. Οι Ιλλυριοί αυτοκράτορες

-Συγκρατούν την αυτοκρατορία από την κατάρρευση

-Αντιμετώπιση εισβολών και επαναστάσεων

-Στρατιωτικές επιτυχίες και εδαφική αποκατάσταση της αυτοκρατορίας

-Ο Κλαύδιος Β΄ το 269 μ.Χ. συνέτριψε τους Γότθους στη Ναϊσσό

-Ο Αυρηλιανός έδιωξε τους Αλαμανούς που είχαν εισβάλει στην Ιταλία και ξαναφέρνει στο κράτος δυτικές επαρχίες που είχαν αποσχιστεί

-Νέος τρόπος διοίκησης : η τετραρχία

- Ιδρυτής ο Διοκλητιανός
- Διόρισε έναν συνάρχοντα-Αύγουστο (Μαξιμιανός) και δύο Καίσαρες (Γαλέριος και Κωνστάντιος ο Χλωρός)
- Η εξουσία μοιράστηκε σε τέσσερα πρόσωπα : Διοκλητιανός (ανατολικές επαρχίες), Μαξιμιανός (Ιταλία και Αφρική), Γαλέριος (Βαλκανικές επαρχίες), Κωνστάντιος (Δυτικές επαρχίες)
- Η Ρώμη παύει να είναι το κέντρο της αυτοκρατορίας

-3^{ος} αι. μ.Χ. Μεταβολές τους πολιτεύματος :

- Ο Διοκλητιανός επέβαλε ένα μοναρχικό καθεστώς ανατολικού τύπου
- Η Σύγκλητος χάνει κάθε πολιτική δύναμη
- Χωρισμός των επαρχιών σε μικρότερες ώστε να μειωθεί η δύναμη των διοικητών των επαρχιών
- Χωρίζεται η πολιτική από τη στρατιωτική εξουσία
- Αυξάνεται ο αριθμός των στρατιωτών αλλά μειώθηκε η μαχητική αξία του στρατού (χαλάρωση της πειθαρχίας και παραμέληση της εκπαίδευσής του)
- Χρησιμοποιούνται ξένοι μισθοφόροι στο στρατό (π.χ. Γερμανοί)

δ. Ο Χριστιανισμός. Διωγμοί και εξάπλωση

- Ανεκτική στάση του ρωμαϊκού κράτους απέναντι στις ανατολικές θρησκείες
- Οι κατακτημένοι λαοί μπορούσαν να διατηρούν τις θρησκείες τους
- Εχθρική διάθεση του ρωμαϊκού κράτους απέναντι στο Χριστιανισμό
- Αυτά που δίδασκε ο Χριστιανισμός έρχονταν σε αντίθεση με το κοινωνικό σύστημα της αυτοκρατορίας
- Στις χριστιανικές κοινότητες όλοι οι άνθρωποι ήταν ίσοι μεταξύ τους (ανεξάρτητα από την καταγωγή, οικονομική κατάσταση, κοινωνική θέση, φύλο)
- Οπαδοί άλλων θρησκειών εχθρεύονταν τους χριστιανούς
- Ασχημες φήμες και συκοφαντίες έστρεφαν και φανάτιζαν τον ειδωλολατρικό όχλο κατά των Χριστιανών
- Στην αρχή κάποιοι αυτοκράτορες αδιαφόρησαν ενώ άλλοι πήραν σκληρά μέτρα εναντίον του Χριστιανισμού
- Διωγμοί : Πρώτος διωγμός το 64 μ.Χ. από το Νέρωνα : κατηγόρησε τους χριστιανούς για εμπρησμό της Ρώμης
  - Δέκιος (3^{ος} αι. μ.Χ.)
  - Διοκλητιανός : Μέγας Διωγμός (303-311 μ.Χ)
- Γαλέριος : διάταγμα ανεξιθρησκίας στους χριστιανούς (311 μ.Χ)
- Λόγοι διάδοσης και εξάπλωσης τους Χριστιανισμού :
  - Απλό τελετουργικό της νέας θρησκείας
  - Δεν έκανε διακρίσεις ανάμεσα στους ανθρώπους
  - Πολλοί φτωχοί και κατατρεγμένοι έβρισκαν παρηγοριά και ηθική-υλική ενίσχυση στις χριστιανικές κοινότητες
  - Οι διωγμοί προκάλεσαν τη συμπάθεια όλων
  - Κατέρρευσαν οι συκοφαντίες, λόγω της ηθικής ζωής των Χριστιανών
  - Καλή οργάνωση των χριστιανικών κοινοτήτων
  - Η «κοινή» ελληνική γλώσσα ένωσε τον ανατολικό μεσογειακό χώρο
  - Διευκολύνεται η αποστολική δραστηριότητα των Χριστιανών λόγω της έλλειψης συνοριακών εμποδίων

ε. Αίτια παρακμής της Ρώμης

- Οικονομική κρίση λόγω εμφυλίων πολέμων και εχθρικών επιδρομών
- Αλλάζει ο τρόπος καλλιέργειας της γης
- Τα λατιφούντια άρχισαν πάλι να αναπτύσσονται λόγω της παρακμής των πόλεων και της γενικότερης ανασφάλειας
- Εκτός από τους δούλους, ελεύθεροι και απελεύθεροι καλλιεργητές απασχολούνταν στα λατιφούντια
- Οι γαιοκτήμονες τους παραχωρούσαν τμήματα γης για καλλιέργεια και έπαιρναν για ενοίκιο μέρος από τα προϊόντα τους
- Δούλοι και ελεύθεροι καλλιεργητές εξομοιώθηκαν και δημιουργήθηκε η τάξη των δουλοπάροικων
- Οι γαιοκτήμονες οχύρωσαν τις επαύλεις τους για να προστατευτούν από τις επιδρομές βαρβάρων και ληστών
- Οι γαιοκτήμονες αποκτούν δύναμη και επηρεάζουν το κράτος

- Επιβολή βαριάς φορολογίας από τους αυτοκράτορες για να αντιμετωπιστούν τα μεγάλα κρατικά έξοδα
- Οι πολίτες έχασαν τον πατριωτισμό τους και έγιναν υποχείριο των αυτοκρατόρων και των γαιοκτημόνων
- Αλλοίωση του στρατού από βαρβάρους και οι στρατιώτες πολεμούσαν για το μισθό και τα λάφυρα και όχι για τη Ρώμη
- Ελλειψη ικανών ηγεμόνων
- Ελάττωση πληθυσμού
- Αλλοίωση ρωμαϊκού λαού από επιμειξίες
- Ηθική διαφθορά
- Αποχέρωση της γης

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΕΦ. 1^Ο ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΚΑΙ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Στο θρόνο ανεβαίνουν τρεις δυναστείες :

α. Η δυναστεία του Μ. Κωνσταντίνου :

- Κωνσταντίνος ο Μέγας (306-337) : Μετέφερε την πρωτεύουσα από τη Ρώμη στο Βυζάντιο
- Ιουλιανός ο Παραβάτης (361-363) : Αντιτάσσεται στο Χριστιανισμό και κάνει επίσημη θρησκεία την ειδωλολατρία

β. Η δυναστεία του Μ. Θεοδοσίου :

- Θεοδόσιος ο Μέγας (379-395) : Υποστήριξε την Ορθοδοξία – Διαίρεσε την αυτοκρατορία σε δύο τμήματα (ανατολικό : Αρκάδιος – δυτικό : Ονώριος)
- Αρκάδιος, Θεοδόσιος Β΄, Μαρκιανός : Επιδρομές Γερμανών και Ούνων
Χτίζεται το τείχος της Κωνσταντινούπολης (413) και το πρώτο Πανεπιστήμιο, το «Πανδιδακτήριο» (425)

γ. Η δυναστεία του Λέοντα :

- Λέων Α΄ (ιδρυτής της δυναστείας)
- Ζήνωνας (τότε γίνεται κατάλυση του δυτικού ρωμαϊκού κράτους), Αναστάσιος Α΄

α. Ο Μ. Κωνσταντίνος μεταφέρει την πρωτεύουσα στο Βυζάντιο

Λόγοι ακαταλληλότητας της Ρώμης :

-Η Ρώμη βρισκόταν μακριά από το Δούναβη και τον Ευφράτη, όπου εμφανίζονται εχθροί (Γότθοι και Πέρσες)

-Πολλοί αυτοκράτορες κατάγονταν από τις επαρχίες

-Πηγή του Χριστιανισμού ήταν η Ανατολή και ο Μ. Κων/νος στράφηκε στο χριστιανικό στοιχείο

-Η πολιτική ατμόσφαιρα της Ρώμης θύμιζε την παλιά δημοκρατία

Πλεονεκτήματα Βυζαντίου (νέας πρωτεύουσας)

-Σημαντική στρατηγική θέση (βρισκόταν κοντά στα σημεία που απειλούνταν από τους εχθρούς)

-Εξαιρετικά οχυρή τοποθεσία (βρεχόταν από θάλασσα)

-Καίρια οικονομική θέση : Ενώνε τον Εύξεινο Πόντο με το Αιγαίο και τη Μεσόγειο όπως και τη Μ. Ασία με την Ευρώπη. Ο Κεράτιος κόλπος ήταν εξαιρετικό φυσικό λιμάνι

-Εγκαίνια της νέας πρωτεύουσας : 11 Μαΐου 330 μ.Χ.

-Επικρατεί το ελληνικό στοιχείο και η αυτοκρατορία εξελληνίζεται

Β. Η επικράτηση του Χριστιανισμού

-Διάταγμα Γαλέριου (311 μ.Χ) : ελεύθερη άσκηση λατρείας από τους Χριστιανούς

-Διάταγμα Μεδιολάνων (313 μ.Χ) : καθιέρωση πλήρους ανεξιθρησκείας από τον

Κωνσταντίνο και το Λικίνιο

-Ο Μ. Κωνσταντίνος : υποστήριξε φανερά το Χριστιανισμό

- Ενίσχυσε τη Χριστιανική Εκκλησία
- Βαφτίστηκε χριστιανός προς το τέλος της ζωής του
- Συνέβαλε στη γρήγορη εξάπλωση του Χριστιανισμού και στη δημιουργία Πατριαρχείων : Ρώμης (πάπας), Κωνσταντινούπολης, Αλεξανδρείας, Αντιοχείας, Ιεροσολύμων

ΑΙΡΕΣΕΙΣ

- Το χριστιανικό δόγμα δεν ήταν αυστηρά καθορισμένο
- Διαφορετικές ερμηνείες θεολογικών ζητημάτων, αντίθετες με εκείνες της επίσημης Εκκλησίας
- Εκρυσβαν και άλλου είδους αντιθέσεις (διαφορετικοί πληθυσμοί – διαφορετική νοοτροπία)
- Τάσεις για απόσχιση και ανεξαρτητοποίηση από την κεντρική εξουσία
- Αρειανισμός :
  - Ιδρυτής ο Αρειος (ιερέας από την Αλεξάνδρεια)
  - Ο Χριστός δεν ήταν ίσος με τον Πατέρα, αλλά «κτίσμα», δημιουργία του (όχι ισάξιος του)
  - Καταδικάστηκε από την Α΄ Οικουμενική Σύνοδο Νικαίας, το 325 μ.Χ.
- Νεστοριανισμός :
  - Ιδρυτής ο πατριάρχης Νεστόριος
  - Αμφισβήτησε τη θεϊκή φύση του Χριστού
  - Καταδικάστηκε από τη Γ΄ Οικουμενική Σύνοδο Εφέσου, το 431 μ.Χ.
- Μονοφυσιτισμός :
  - Η ανθρώπινη φύση του Χριστού απορροφήθηκε από τη θεϊκή του φύση
  - Απλώθηκε κυρίως στην Αίγυπτο και τι ανατολικές επαρχίες
  - Καταδικάστηκε από την Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο Χαλκηδόνας το 451 μ.Χ.
  - Μεγάλες αναταραχές μετά τη Σύνοδο
  - Τα κίνητρα των μονοφυσιτών δεν ήταν μόνο θρησκευτικά

Ιουλιανός (361-363 μ.Χ.)

- Σπούδασε αρχαία ελληνική φιλολογία
- Θαυμασμός για την ελληνική αρχαιότητα
- Προσπάθησε να κάνει την ειδωλολατρία, επίσημη θρησκεία του κράτους
- Ανοιξε πάλι τους ειδωλολατρικούς ναούς και έπαιρνε μέρος ο ίδιος σε ειδωλολατρικές τελετές
- Καταδίωξε το Χριστιανισμό
  - Κατάργηση κρατικών επιχορηγήσεων προς την Εκκλησία
  - Απομάκρυνση χριστιανών από τα δημόσια αξιώματα
  - Απαγόρευση διδασκαλίας της φιλοσοφίας και της φιλολογίας από χριστιανούς καθηγητές
- Σκοπός : να αναστήσει τον αρχαίο κόσμο
- Απέτυχε γιατί η θρησκεία του είχε περισσότερα ανατολικά παρά ελληνικά στοιχεία

Θεοδόσιος Α΄

- Αποκατάσταση του χριστιανισμού και επισημοποίησή του ως κρατικής θρησκείας
  - Απαγόρευση ειδωλολατρικών θρησκευτικών εκδηλώσεων
  - Καταργήθηκαν οι Ολυμπιακοί αγώνες
- Ενωτικό Διάταγμα
- Το 482 μ.Χ. από τον αυτοκράτορα Ζήνωνα και τον πατριάρχη Ακάκιο
  - Σκοπός : η αποκατάσταση της ενότητας της αυτοκρατορίας
  - Αποτελέσματα :

- Δεν ικανοποίησε κανέναν
- Προκάλεσε την αντίδραση του πάπα
- Πρώτη επίσημη διάσταση – Σχίσμα των Εκκλησιών Ρώμης και Κωνσταντινούπολης

Κεφ. 2^ο Η φυσιογνωμία του Βυζαντίου

- Ρωμαϊκή παράδοση
- Ελληνικό περιβάλλον και ελληνικός πολιτισμός
- Χριστιανισμός
- Επίδραση της Ανατολής
- Τελική επικράτηση Ελληνισμού και Χριστιανισμού
- Ρωμαϊκή παράδοση
- Κωνσταντινούπολη : Δεύτερη Ρώμη
- Η κρατική οργάνωση ήταν ρωμαϊκή
- Επίσημη κρατική γλώσσα η λατινική
- Οι αυτοκράτορες :
  - Ονομάζονταν «αυτοκράτορες των Ρωμαίων»
  - Πρόσφεραν θεάματα και δωρεάν τρόφιμα
- Οι κάτοικοι ήταν Ρωμαίοι πολίτες
- Η ονομασία «Ρωμαίοι» έμεινε σε όλο το Βυζάντιο (Ρωμιοί και Ρωμιοσύνη)
- Η ονομασία Έλληνας χρησιμοποιήθηκε αργότερα γιατί στην αρχή σήμαινε τον ειδωλολάτρη
- Γενικά ο τρόπος ζωής ήταν ρωμαϊκός
- Το ελληνικό περιβάλλον και ο ελληνικός πολιτισμός
- Το ανατολικό τμήμα ήταν ανέκαθεν ελληνικό και εξελληνισμένο
- Ίδρυση της νέας πρωτεύουσας στη θέση μιας αρχαίας ελληνικής αποικίας
- Η πλειοψηφία των κατοίκων ήταν Έλληνες
- Γλώσσα του λαού ήταν ελληνική που αργότερα :
  - Γίνεται βασική γλώσσα της παιδείας
  - Εισχωρεί στη δημόσια ζωή και τον κρατικό μηχανισμό
- Δημιουργούνται βιβλιοθήκες με πολλά ελληνικά συγγράμματα
- Κλασικά έργα τέχνης κοσμούν τους δρόμους
- Μεγάλη δύναμη του ελληνισμού ήταν η πνευματική του παράδοση
- Χριστιανική πίστη
- Ο χριστιανισμός επηρέασε με την ηθική του διδασκαλία :
  - Τη νομοθεσία
  - Τις κρατικές δραστηριότητες
  - Τον τρόπο ζωής της αυτοκρατορίας
- Η Χριστιανική Εκκλησία είχε ισχυρή οργάνωση
- Αρμονική συνεργασία Κράτους και Εκκλησίας
- Οι δραστηριότητες της Εκκλησίας ήταν :
  - Η κοινωνική πρόνοια
  - Τα φιλανθρωπικά ιδρύματα
  - Τα μοναστήρια, που είχαν μεγάλες περιουσίες
- Η εκκλησία ισχυροποιείται λόγω της φιλανθρωπικής δραστηριότητας
- Στην αρχή σύγκρουση Ελληνισμού και Χριστιανισμού
- Η Εκκλησία πολέμησε καθετί Ελληνικό-Ειδωλολατρικό
- Αργότερα προσέγγιση Χριστιανισμού και Ελληνισμού
- Οι Πατέρες της Εκκλησίας (Μέγας Βασίλειος, Γρ. Νύσσης, Γρ. Θεολόγος, Ι. Χρυσόστομος) σπουδάζουν την αρχαία ελληνική γραμματεία.

Κεφ. 3^ο Οι βαρβαρικές επιδρομές

- Γερμανοί παραβιάζουν τα σύνορα της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και εισβάλλουν στα εδάφη της τον 5^ο αι. μ.Χ.
- Μόνιμη εγκατάσταση των Γερμανών με αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων γερμανικών κρατών στη Δύση
- Κίνδυνος από τον ασιατικό λαό των Ούνων που εισβάλλουν στην Ευρώπη
- Οι μετακινήσεις αυτές είναι γνωστές ως «Μεγάλη μετανάστευση των λαών»
- Ο στρατός της αυτοκρατορίας αποτελείται από Γερμανούς μισθοφόρους που αποκτούν δύναμη
- Κατάλυση του δυτικού κράτους το 476 μ.Χ.

I. Οι επιδρομές των Βησιγόθων

- Οι Γότθοι της Ανατολικής Ευρώπης (Οστρογότθοι) διατήρησαν ειρηνικές σχέσεις με την αυτοκρατορία
- Με την εμφάνιση των Ούνων :
  - Υποταγή των Οστρογόθων (ανατολικοί Γότθοι)
  - Πίεση Βησιγόθων (δυτικοί Γότθοι)
- Εγκατάσταση των Βησιγόθων στη Βόρεια Βαλκανική ως καλλιεργητές με την άδεια του αυτοκράτορα Ουάλι
- Αρχίζουν επιδρομές στη Θράκη λόγω καταπίεσης και πείνας
- Ηττα του Ουάλι στη μάχη της Αδριανούπολης το 378 μ.Χ. όταν προσπάθησε να τους σταματήσει
- Ο Θεοδόσιος άλλαξε πολιτική :
  - Τους παραχωρεί εδάφη στη Θράκη και στη Φρυγία
  - Οργανώνει το σώμα των Γόθων Φοιδεράτων (ξένοι που υπηρετούν στο στρατό ως μισθοφόροι)
- Αποτέλεσμα : Διείσδυση Γερμανών στο βυζαντινό στρατό και στη διοίκηση
- Οι Βησιγότθοι με αρχηγό τον Αλάριχο :
  - Επιδρομές ως την Πελοπόννησο και λεηλασίες
  - Στρέφονται προς την Ιταλία
  - 410 μ.Χ. κατάληψη της Ρώμης
  - Θάνατος του Αλάριχου
  - Ο διάδοχος του Αλάριχου τους οδηγεί στη νότια Γαλατία
  - Ιδρύεται το Βησιγοθικό βασίλειο με έδρα την Τολώσα
- Ο λαός της Κωνσταντινούπολης μισούσε τους Γόθους στρατιώτες που ήταν εγκατεστημένοι στην Πόλη
- Εξόντωσή τους το καλοκαίρι του 400 μ.Χ. από το λαό
- Το ανατολικό κράτος απαλλάσσεται προσωρινά από το κίνδυνο του εκγερμανισμού
- Ιδρυση Γερμανικών κρατών στη Δύση
- Τα κράτη αυτά ιδρύονται τον 5^ο αι. μ.Χ.
- Είναι αποτέλεσμα των μετακινήσεων των λαών
- Κράτος των Βανδάλων στη βόρεια Αφρική
- Οι Βάνδαλοι αρχίζουν επιδρομές στα παράλια της Ιταλίας και της Ελλάδας
- Κράτος των Βουργουνδίων στη νοτιοανατολική Γαλλία
- Κράτος των Φράγκων στη βορειοδυτική Γαλλία
- Τα γερμανικά φύλα των Αγγλων και των Σαξόνων άρχισαν την κατάκτηση της Βρετανίας

II. Οι επιδρομές των Ούνων

- Ασιατικός λαός
- Τον 5^ο αι. μ.Χ. εμφανίζονται στην Ευρώπη, στα βόρεια σύνορα του Βυζαντίου
- Ιδρύουν μεγάλο κράτος (Από τον Καύκασο ως το Δούναβη)
- Στα χρόνια του αυτοκράτορα Θεοδοσίου Β' (408-450) αρχίζουν επιδρομές στο Βυζάντιο
- Οι Βυζαντινοί τους αποκρούουν και για να οχυρώσουν την Κωνσταντινούπολη χτίζουν μεγάλο τείχος το 413 μ.Χ.
- Το 445 οι Ούνοι με αρχηγό τον Αττίλα :
  - Κάνουν επιδρομή στα Βαλκάνια
  - Στρέφονται προς τη Δύση
  - Το 451 μ.Χ. εισβάλουν στη Γαλατία
- Μετά την ήττα τους και το θάνατο του Αττίλα οι Ούνοι διαλύονται

I. Η οριστική απαλλαγή του ανατολικού κράτους από τον κίνδυνο του εκγερμανισμού :

- Οι Γερμανοί ξαναστρατολογούνται στο Βυζαντινό στρατό λόγω των επιδρομών των Ούνων
- Αρχηγός του στρατού ο Ασπαρ, που απέκτησε μεγάλη δύναμη
- Εναντίον του αντέδρασαν πολλοί βυζαντινοί αξιωματούχοι, ο λαός και ο αυτοκράτορας
- Ο Ασπαρ εξοντώνεται

II. Κατάλυση του δυτικού ρωμαϊκού κράτους (476 μ.Χ)

- Στο δυτικό τμήμα του κράτους η δύναμη των Γερμανών στρατηγών ήταν πολύ μεγάλη
- Ο Γερμανός στρατηγός Οδόακρος :
  - Εκθρονίζει τον τελευταίο αυτοκράτορα Ρωμύλο Αυγουστύλο
  - Παραχωρεί το θρόνο στο Ζήνωνα
  - Ο ίδιος γίνεται «πατρίκιος», δηλαδή διοικητής της Ιταλίας
- Συμβατικά έχουμε μετάβαση από την αρχαία στη μεσαιωνική ιστορία

III. Οι Οστρογότθοι

- Αρχικά ήταν υποταγμένοι στους Ούνους
- Μετά το θάνατο του Αττίλα δημιουργούν δικό τους κράτος
- Αρχίζουν επιδρομές στα Βαλκάνια
- Το 488 μ.Χ. ο αυτοκράτορας Ζήνων πείθει τον αρχηγό τους Θευδέριχο να χτυπήσει τον Οδόακρο
- Ο Οδόακρος εξοντώθηκε
- Ο Θευδέριχος ίδρυσε το Οστρογοτθικό βασίλειο της Ιταλίας με πρωτεύουσα τη Ραβέννα
- Τότε οργανώνεται το κράτος, επιβάλλεται η τάξη και η Ιταλία ηρέμησε και άρχισε να συνέρχεται.

4^ο Κεφάλαιο – Εισαγωγή

- Ο Ιουστινιανός κυβέρνησε την αυτοκρατορία από το 527 έως το 565 μ.Χ.
- Είχε πολλές ικανότητες ως πολιτικός και γενικά ως ηγέτης.
- Ήταν πολύ μορφωμένος και πίστευε στην απόλυτη μοναρχία.
- Επέλεγε κατάλληλους συνεργάτες και του συμπαραστάθηκε πολύ η γυναίκα του Θεοδώρα.
- Κύριος στόχος της εξωτερικής πολιτικής ήταν η αποκατάσταση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στην παλιά της έκταση.
- Βελτίωσε την εσωτερική οργάνωση του κράτους.

α. Δήμοι – Η στάση του «νίκα» (532)

- Ήταν δημοτικές οργανώσεις του λαού της πρωτεύουσας
  - Κάθε δήμος είχε πολιτικό και στρατιωτικό τμήμα
  - Ήταν και ιπποδρομιακές φατρίες
  - Επί Ιουστινιανού οι μεγαλύτεροι Δήμοι ήταν δύο:
    - Οι Βένετοι (Γαλάζιοι)
    - Οι Πράσινοι
  - Τα καθήκοντά τους ήταν :
    - Η οργάνωση και διεξαγωγή αρματοδρομιών
    - Βοηθούσαν στην κατασκευή δημοσίων έργων
    - Επαιρναν μέρος στην αντιμετώπιση των εχθρών
  - Στον ιππόδρομο της Κωνσταντινούπολης, ο λαός αποδεχόταν με επιδοκμασίες την εκλογή του νέου αυτοκράτορα, εξέφραζε τα παράπονά του, αποδοκίμαζε τους κακούς αυτοκράτορες και ασκούσε κριτική για την πολιτική των αυτοκρατόρων
  - Οι αυτοκράτορες υπολόγιζαν τη δύναμη των Δήμων
  - Ο Ιουστινιανός υποστήριζε τους Βένετους, ενώ η Θεοδώρα τους Πράσινους
- Η στάση του «νίκα»
- Το 532 μ.Χ. στην Κωνσταντινούπολη ξέσπασε μια μεγάλη εξέγερση
  - Το όνομα προήλθε από το σύνθημα «νίκα» που φώναζαν οι στασιαστές
  - Τα αίτια ήταν:
    - Η καταπίεση
    - Η βαριά φορολογία
    - Η διαφθορά πολλών ανώτερων αξιωματούχων
  - Στράφηκαν εναντίον των συνεργατών και των συμβούλων του Ιουστινιανού (Καππαδόκη και Τριβωνιανού)
  - Στην αρχή οι Πράσινοι διαμαρτυρήθηκαν κατά του αυτοκράτορα στον ιππόδρομο
  - Οι Βένετοι ενώθηκαν με τους Πράσινους
  - Η στάση (εξέγερση) απλώθηκε γρήγορα σε όλη την πόλη
  - Οι στασιαστές επικρατούν και ανακηρύσσουν αυτοκράτορα τον Υπάτιο
  - Ο Ιουστινιανός συγκρατείται από τη Θεοδώρα και δεν εγκαταλείπει την Κωνσταντινούπολη
  - Διάσπαση συμμαχίας Πράσινων και Βένετων γιατί πολλοί ηγέτες τους δωροδοκήθηκαν
  - Οι στρατηγοί Βελισάριος και Μούνδος περικύκλωσαν τους στασιαστές στον ιππόδρομο και τους εξόντωσαν
  - Η εξέγερση κράτησε έξι μέρες

-Η στάση του «νίκα» απέτυχε γιατί:

- Οι στόχοι δεν ήταν καθορισμένοι
- Έλλειψη οργάνωσης
- Οι στασιαστές δεν ήταν στενά συνδεδεμένοι μεταξύ τους

-Συνέπειες :

- Μείωση της δύναμης των Δήμων
- Ενίσχυση της απόλυτης μοναρχίας

β. Η εξωτερική πολιτική του Ιουστινιανού

I. Οι πόλεμοι στη Δύση

-Ο Ιουστινιανός αφού έκλεισε ειρήνη με τους Πέρσες το 532 μ.Χ. εφάρμοσε σχέδιο για αποκατάσταση της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας

-533 μ.Χ. κατάληψη του βανδαλικού κράτους από το Βελισάριο

-Ολες οι βανδαλικές κτήσεις (Βόρεια Αφρική και τα νησιά Κορσική, Σαρδηνία, Βαlearίδες) πέρασαν στην κυριαρχία του Βυζαντίου

-Στρατιωτική επιχείρηση του Ιουστινιανού εναντίον των Οστρογότθων της Ιταλίας

-Το 535 ο Βελισάριος κατέλαβε τη Ρώμη

-Το 540 κατέλαβε την πρωτεύουσα των Οστρογότθων Ραβέννα

-Οι Οστρογότθοι όμως αναδιοργανώθηκαν και ξανάρχισαν τον αγώνα

-Ο Ιουστινιανός συγκρότησε νέο στρατό στη Δαλματία και όρισε νέο στρατηγό το Ναρσή

-Ο Ναρσής νικά ολοκληρωτικά τους Οστρογότθους και ως το 554 ο πόλεμος τελείωσε οριστικά

-Το 554 μ.Χ. ο Ιουστινιανός οργάνωσε στρατιωτική επιχείρηση εναντίον του βησιγοθικού κράτους της Ισπανίας και κατάλαβε τα νοτιοανατολικά παράλια της Ιβηρικής Χερσονήσου

II. Οι αγώνες στην Ανατολή και τα Βαλκάνια

-Σοβαρός αντίπαλος στην Ανατολή ήταν οι Πέρσες

-Αιτία ήταν η διεκδίκηση της περιοχής της Λαζικής

-Οι πολεμικές επιχειρήσεις κράτησαν πολλά χρόνια

-Το 562 μ.Χ. υπογράφεται ειρήνη για 50 χρόνια ανάμεσα στον Ιουστινιανό και τους Πέρσες

-Το Βυζάντιο κράτησε τη Λαζική αλλά υποχρεώθηκε να πληρώσει μεγάλο ετήσιο φόρο

-Ο Ιουστινιανός είχε αποσύρει τα στρατεύματα από τη συνοριακή γραμμή του Δούναβη, λόγω των πολέμων σε Ανατολή και Δύση

-Επιδρομές στα Βαλκάνια, Κωνσταντινούπολη, Νότια Ελλάδα από Σλάβους, Ούνους και διάφορα γερμανικά φύλα

-Γίνονται λεηλασίες και έχουμε καταστροφή και ερήμωση της Βαλκανικής

γ. Η εσωτερική πολιτική του Ιουστινιανού

-Ο Ιουστινιανός εκτός από την εξωτερική πολιτική ενδιαφέρθηκε για την εσωτερική αναδιοργάνωση του κράτους

-Βασική γραμμή του ήταν η οργάνωση του κράτους με βάση Ενιαία Εκκλησία, νομοθεσία και διοίκηση

Η θρησκευτική πολιτική

- Ο Ιουστινιανός καταπολέμησε τους ειδωλολάτρες και τους αιρετικούς
- Υποστήριξε την αποστολική δραστηριότητα
- Το 529 έκλεισε τη φιλοσοφική σχολή της Αθήνας και οι φιλόσοφοι που δίδασκαν βρήκαν καταφύγιο στην Περσία
- Δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τους μονοφυσίτες γιατί τους υποστήριξε η αυτοκράτειρα Θεοδώρα
- Αποκατέστησε τις καλές σχέσεις με τον πάπα, γιατί υπολόγιζε στη βοήθειά του
- Εκχριστιάνισε τους γειτονικούς λαούς, γιατί έτσι πίστευε ότι θα είχαν καλές σχέσεις με το Βυζάντιο

Η νομοθεσία

- Αναθεώρηση και κωδικοποίηση (συστηματική και μεθοδική συγκέντρωση και κατάταξη νόμων) της νομοθεσίας
- Το 528 συγκροτήθηκαν επιτροπές με πρόεδρο τον Τριβωνιανό
- Νομοθετικά έργα ήταν:
  - Ιουστινιάνειος κώδικας: Σε 10 βιβλία περιλαμβάνονταν όλοι οι νόμοι που είχαν εκδοθεί από τα χρόνια του αυτοκράτορα Αδριανού (117-138 μ.Χ.) ως τότε
  - Πανδέκτης: Ήταν μια επιλογή από γνώμες και ερμηνείες μεγάλων Ρωμαίων νομομαθών
  - Εισηγήσεις: Ήταν μια σύνοψη της μονοθεσίας και νομικό εγχειρίδιο για τους σπουδαστές των νομικών
  - Νεαρές: Ήταν διατάγματα του Ιουστινιανού που κυκλοφόρησαν μετά το 534. Κυκλοφόρησαν στα ελληνικά για να τις καταλαβαίνει ο κόσμος

Διοίκηση

- Καθορίστηκε με νόμους ποια θα έπρεπε να είναι η συμπεριφορά των υπαλλήλων
- Μείωση αριθμού υπαλλήλων
- Αύξηση μισθών ώστε να μη δωροδοκούνται στην εκτέλεση των καθηκόντων τους
- Αγώνας κατά των δυνατών
- Αγώνας του Ιουστινιανού εναντίον των μεγάλων γαιοκτημόνων, «των δυνατών»
- Οι ισχυρές οικογένειες των «δυνατών» προσπαθούσαν να μεγαλώσουν τα κτήματά τους απορροφώντας τις μικρές ιδιοτησίες
- Απειλούσαν να εξαφανίσουν την αγροτική τάξη
- Οι δυνατοί απειλούσαν και την ίδια την αυτοκρατορική εξουσία
- Είχαν συγκροτήσει ιδιωτικούς στρατούς και ασκούσαν κυριαρχική εξουσία στις περιοχές τους
- Ο Ιουστινιανός διέταξε τους διοικητές των επαρχιών να πατάξουν τις αυθαιρεσίες των δυνατών
- Μείωσε έστω και προσωρινά τη δύναμή τους

Τα κτίσματα του Ιουστινιανού

- Ο Ιουστινιανός φρόντισε να κατασκευαστούν πολλά δημόσια έργα
- Αμυντικά έργα : Οχυρώσεις πόλεων και φρούρια
- Έργα κοινής ωφέλειας (δημόσια λουτρά, φιλανθρωπικά ιδρύματα, υδραγωγεία, δρόμοι, γέφυρες)
- Τότε οικοδομήθηκε και ο ναός της Αγίας Σοφίας

δ. Μια γενική κρίση

- Ο Ιουστινιανός κατόρθωσε να προσθέσει στο κράτος του την Ιταλία, Βόρεια Αφρική, μεγάλα νησιά της Δυτικής Μεσογείου και τις Νοτιοανατολικές περιοχές της Ισπανίας
- Η Μεσόγειος έγινε ξανά μια «ρωμαϊκή λίμνη»
- Έκανε όμως ατέλειωτους πολέμους που εξάντλησαν οικονομικά και στρατιωτικά το κράτος
- Όμως δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τους εχθρούς στη Βαλκανική και την Ανατολή (Πέρσες)

ε. Η Χριστιανική τέχνη ως και τον Ιουστινιανό

-Καταγωγή:

- Ρώμη (κατακόμβες)
- Ανατολή (Μεσοποταμία, Μ. Ασία)
- Ανάμειξη ελληνικής κλασικής τέχνης με την ανατολική
- Μεγάλη ακμή του μοναχισμού (στις έρημους της Μέσης Ανατολής)

-Καλλιτεχνικά κέντρα:

- Κωνσταντινούπολη και Θεσσαλονίκη
- Η χριστιανική τέχνη του 5^{ου} και 6^{ου} αι. μ.Χ. ονομάστηκε βυζαντινή και επηρεάστηκε και προστατεύτηκε από την επίσημη εκκλησία όπως και τους αυτοκράτορες

-Παλαιοχριστιανική τέχνη:

- Ήταν η τέχνη των πρώτων χριστιανών
- Υπήρξε συνέχεια και εξέλιξη της ελληνορωμαϊκής τέχνης
- Δανείστηκε τις μορφές από την αρχαιότητα και τους αρχιτεκτονικούς χώρους για να δημιουργήσει το χριστιανικό ναό

-Κατακόμβες και μαυσωλεία:

- Τα παλαιότερα χριστιανικά μνημεία είναι οι τάφοι
- Στη Ρώμη δημιουργήθηκαν οι κατακόμβες (υπόγεια κοιμητήρια με διαδρόμους, στοές και λαξευμένους τάφους στα πλάγια)
- Υπήρξαν και μαυσωλεία στη Συρία (υπέργειοι χριστιανικοί τάφοι)

-Ζωγραφική:

- Αρχικά μόνο νωπογραφίες (ζωγραφική πάνω σε νωπό υλικό με χρώματα διαλυμένα σε νερό)
- Τα διακοσμητικά τους θέματα μέχρι το 2^ο αι. μ.Χ. ήταν παρμένα από την ειδωλολατρική παράδοση
- Αργότερα εμφανίζονται συμβολικά θέματα (ιχθύς, αμνός, άμπελος, που συμβολίζουν το Χριστό)
- Κυριαρχεί η παράδοση του Χριστού σαν Καλού Ποιμένα ή σαν Ορφέα
- Θέματα από την Παλαιά ή Καινή Διαθήκη

-Πλαστική:

- Μόνο ανάγλυφα χριστιανικών σαρκοφάγων (μέσα του 3^{ου} αι. μ.Χ.)
- Στην αρχή η διακόσμηση ήταν ειδωλολατρική, ενώ αργότερα εικονίζεται ο Χριστός (Ρώμη, Ν. Γαλλία, Ισπανία, Μ. Ασία)

-Λατρευτικά κτίρια:

- Την εποχή των διωγμών οι χριστιανοί δεν μπορούσαν να χτίζουν ναούς και συγκεντρώνονταν στα σπίτια των πλουσιότερων κι εκεί λάτρευαν το Θεό

-Οι πρώτοι ναοί:

- Από το τέλος του 2^{ου} αι. μ.Χ. οι χριστιανικές κοινότητες χρησιμοποίησαν ως χώρο λατρείας «την εκκλησία» ή «Οίκο Θεού»
- Στη Μεσοποταμία (Ευρώπος) σώζεται ο σπουδαιότερος τέτοιος ναός
- Καταργούνται τα κοινά δείπνα, οι «αγάπες» και καθιερώνεται η τελετή της Θείας Ευχαριστίας, το πρωί της Κυριακής
- Όσο αυξάνεται ο αριθμός των πιστών τόσο χτίζονται περισσότεροι ναοί

- Καινούριοι ναοί άρχισαν να χτίζονται μετά το 313 μ.Χ. όταν ο Χριστιανισμός αναγνωρίστηκε ως ισότιμη θρησκεία με τις άλλες
  - Τύπου ναών:
    - α) Βασιλική (που αποτελείται από την κόγχη, τα κλίτη, το νάρθηκα και τον άμβωνα)
    - β) Περίκεντρο (οκταγωνικό ή κυκλικό με θολωτή στέγη, τον «τρούλο»)
    - γ) Τρουλαία βασιλική (συνδυασμός βασιλικής με τρούλο)
- Αγία Σοφία της Κωνσταντινούπολης:
- Ανήκει στη τρουλαία βασιλική
  - Είναι έργο των διάσημων αρχιτεκτόνων: του Ανθέμιου από τις Τράλλεις και του Ισίδωρου από τη Μίλητο
  - Το αριστούργημα αυτό οικοδομήθηκε την εποχή του Ιουστινιανού μέσα σε πέντε χρόνια μόνο(532-537 μ.Χ.)

Άλλα σημαντικά μνημεία-ναοί της εποχής του Ιουστινιανού:

- Αγία Ειρήνη (τρουλαία βασιλική) στην Κωνσταντινούπολη
  - Αγιοι Απόστολοι (σχήμα ισοσκελούς σταυρού με πέντε τρούλους)
  - Αγιος Ιωάννης ο Θεολόγος στην Εφεσο
  - Σέργιος και Βάκχος (οκταγωνικός) στην Κωνσταντινούπολη
  - Αγ. Απολινάριος ο Παλαιός και Αγ. Απολινάριος ο Νέος (βασιλικές) στη Ραβέννα
  - Αγ. Βιτάλιος (περίκεντρος οκταγωνικός) στη Ραβέννα
- Ζωγραφική:
- Οι τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν ήταν η νωπογραφία και το ψηφιδωτό
  - Το μωσαϊκό ήταν το πιο χαρακτηριστικό μέσο έκφρασης της βυζαντινής τέχνης
  - Αξιόλογα ψηφιδωτά έργα σώθηκαν στη Θεσσαλονίκη, στο Σινά (μονή Αγ. Αικατερίνης), στην Κύπρο και στη Ραβέννα (Αγ. Απολινάριος ο Νέος, Αγ. Βιτάλιος κ.ά)

στ. Οι διάδοχοι του Ιουστινιανού

- Ιουστίνος Β΄ (565-578)
  - στρατηγός Τιβέριος (578-582)
  - στρατηγός Μαυρίκιος (582-602), αξιόλογος ηγεμόνας
  - Φωκάς (602-610), στα χρόνια του οποίου το κράτος έφτασε στα πρόθυρα κατάρρευσης
  - Σημαντικά γεγονότα της περιόδου 565-610 ήταν:
    - Η κατάληψη της Ιταλίας από τους Λογγοβάρδους
    - Οι Περσικοί πόλεμοι
    - Οι εισβολές των Αβάρων και Σλάβων στη Βαλκανική
- Λογγοβάρδοι. Η απώλεια της Ιταλίας
- Το 568 οι Λογγοβάρδοι, γερμανικός λαός, που ζούσαν στις περιοχές του Δούναβη, κινήθηκαν προς την Ιταλία κάτω από τη πίεση των Αβάρων
  - Η κίνηση αυτή δεν είχε το χαρακτήρα επιδρομής αλλά μετανάστευσης
  - Κυριάρχησαν σε όλη σχεδόν την Ιταλία (εκτός από τη Ραβέννα, Ρώμη και Νεάπολη)
  - Η Σικελία και τμήμα της Νότιας Ιταλίας παραμένουν στο Βυζάντιο
  - Ο πάπας αντιμετώπισε με επιτυχία την πολιορκία της Ρώμης από τους Λογγοβάρδους κι έγινε περισσότερο ανεξάρτητος πολιτικά
  - Έγινε αυτοδύναμος εκκλησιαστικός ηγεμόνας με κοσμική εξουσία

- Ο Μαυρίκιος μετέτρεψε τις βυζαντινές περιοχές της Ιταλίας και της Αφρικής σε εξαρχάτα (διοικητικές περιφέρειες)
- Οι διοικητές τους, οι έξαρχοι, είχαν πολιτική και στρατιωτική εξουσία
- Η δημιουργία των εξαρχάτων είχε σκοπό να ενισχύσει την άμυνα των περιοχών αυτών
- Υστερα το Βυζάντιο έχασε τα εδάφη της Ισπανίας, τα οποία ξαναπήραν οι Βησιγότθοι
- Η Δύση έμεινε στους Γερμανούς κατακτητές της

Οι Περσικοί πόλεμοι

- Την εποχή του Ιουστίνου ξέσπασε πόλεμος που κράτησε 20 χρόνια (572-591)
- Οι Πέρσες με βασιλιά το Χοσρόη εισέβαλαν στις βυζαντινές επαρχίες και έφτασαν ως την Καππαδοκία
- Ο Μαυρίκιος νίκησε τους Πέρσες και το 591 υπογράφει ειρήνη με τον Χοσρόη Β΄
- Οι Βυζαντινοί πήραν την Αρμενία, ένα τμήμα της Μεσοποταμίας και έπαψαν να πληρώνουν φόρο στους Πέρσες
- Επιδρομές των Αβάρων και Σλάβων στα Βαλκάνια

ΜΕΡΟΣ Γ΄ Η ΚΥΡΙΩΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΟΧΗ

ΚΕΦ. Ι Ο ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ (610-717)

- Οι κίνδυνοι για το Βυζάντιο ήταν μεγάλοι και οι εχθροί πολλοί
- Ο Ηράκλειος νίκησε τους Πέρσες και με τη βασιλεία του ξεκινά μια νέα εποχή για το Βυζάντιο
- Εμφάνιση των Αράβων και γρήγορη εξάπλωσή τους στο μεσογειακό χώρο
- Ο χριστιανικός κόσμος κινδύνεψε από την προέλαση των Αράβων, οι οποίοι με τη θρησκεία τους τον Ισλαμισμό, απειλούν την Ευρώπη

α. Κινήσεις λαών στα σύνορα του βυζαντινού κράτους

- Ενας νέος εχθρός οι Αβανοί εμφανίζονται στα βόρεια σύνορα της αυτοκρατορίας και γίνονται απειλή για το Βυζάντιο
- Ήταν μογγολικής καταγωγής και οργανωμένοι σε πολεμικές κοινότητες
- Πριν φτάσουν στα όρια της αυτοκρατορίας, κυριαρχούν στις συγγρικές πεδιάδες
- Μικρές ομάδες Σλάβων, υπό την πίεση των Αβάρων, φτάνουν στη Δαλματία
- Οι Σλάβοι ήταν πολυάνθρωπη φυλή με ειρηνικό χαρακτήρα και απλώνονταν στο χώρο της Ανατολικής Ευρώπης
- Δεν είχαν ενιαία κρατική οργάνωση και ήταν υποταγμένοι στους Αβάρους
- Οι Αβανοί και οι Σλάβοι αρχίζουν επιδρομές στις βαλκανικές επαρχίες του Βυζαντίου
- Στα τέλη του 6^{ου} αι. μ.Χ. πολιορκούν τη Θεσσαλονίκη
- Ο Μαυρίκιος το 602 νίκησε τους Αβάρους και τους Σλάβους
- Έτσι ο Δούναβης γίνεται το βόρειο σύνορο της βυζαντινής αυτοκρατορίας
- Το 602, επίσης, ο αξιωματικός Φωκάς ανέτρεψε το Μαυρίκιο και ανέβηκε στο θρόνο
- Είχε άγριο χαρακτήρα, κυβέρνησε με τρομοκρατία και έφερε στο κράτος μόνο συμφορές
- Η διακυβέρνησή του παρέλυσε το στρατό, το ναυτικό και την οικονομία
- Η σύγκλητος, ο στρατός και οι Δήμοι ξεσηκώθηκαν εναντίον του και με αρχηγό τον Ηράκλειο ανέτρεψαν το Φωκά το 610
- Ο Ηράκλειος όταν πήρε την εξουσία στα χέρια του το κράτος είχε σχεδόν καταρρεύσει
- Οι Αβανοί και οι Σλάβοι άρχισαν πάλι τις επιδρομές
- Ο πιο μεγάλος κίνδυνος όμως ήταν οι Πέρσες
- Ο Πέρσης βασιλιάς Χοσρόης Β΄ ήθελε να διώξει τους Βυζαντινούς από την Ανατολική Μεσόγειο
- Καταλαμβάνει την Αρμενία, την Καππαδοκία και τη Συρία
- Το 614 κυριεύει την Ιερουσαλήμ και αρπάζει τον Τίμιο Σταυρό
- Τα περσικά στρατεύματα φτάνουν ως τη Χαλκηδόνα και το 619 κυριεύουν την Αίγυπτο, που προμήθευε την Κωνσταντινούπολη με σιτάρι
- Απελπισμένος ο Ηράκλειος από τα πολλά προβλήματα σκέφτηκε να φύγει στην Αφρική, μεταφέροντας εκεί την έδρα της αυτοκρατορίας
- Τον απέτρεψε ο Πατριάρχης Σέργιος και του πρόσφερε δάνειο τα πολύτιμα σκεύη της Εκκλησίας για να κόψει νόμισμα
- Έτσι άρχισε ο μεγάλος αγώνας για της σωτηρία του Βυζαντίου

β. Οι αγώνες κατά των Περσών και η απόκρουση των Αβάρων – Η εμφάνιση των Αράβων

- Ο Ηράκλειος συγκρότησε στρατό και πριν ξεκινήσει κατά των Περσών έκλεισε ειρήνη με τους Αβάρους
- Ο πόλεμος αυτός για το Βυζάντιο ήταν «ιερός», αφού οι Πέρσες είχαν αρπάξει τον Τίμιο Σταυρό
- Τα περσικά στρατεύματα φτάνουν ως τη Χαλκηδόνα και ο Ηράκλειος πέρασε με τις δυνάμεις του στην Αρμενία
- Ο πόλεμος κράτησε έξι χρόνια (622-628) και ήταν μια σκληρή αναμέτρηση
- Ο Χοσρόης Β' πείθει τους Αβάρους να πολιορκήσουν την Κωνσταντινούπολη
- Ο λαός της πρωτεύουσας αγωνίστηκε ηρωικά και η επιχείρηση των εχθρών απότυχε το καλοκαίρι του 626
- Η θριαμβευτική νίκη αποδόθηκε στη «Θεοτόκο στρατηγό»
- Με την αποτυχία τους έπεσε το ηθικό των Περσών
- Τα Χριστούγεννα του 627 στη μάχη της Νινευή οι χριστιανοί νίκησαν
- Ο Σιρόης ανατρέπει το Χοσρόη Β' και κλείνει ειρήνη με το Βυζάντιο
- Ο πόλεμος τελείωσε και ο νικητής Ηράκλειος επέστρεψε θριαμβευτικά στην Κωνσταντινούπολη φέρνοντας μαζί του τον Τίμιο Σταυρό
- Η Αυτοκρατορία ξανακέρδισε όλες τις ανατολικές επαρχίες και στα Βαλκάνια απόκρουσε τους Αβαροσλάβους
- Το 629 ο Ηράκλειος πήρε τον τίτλο «Πιστός εν Χριστώ βασιλεύς» όπως και όλοι οι αυτοκράτορες μετά από αυτόν
- Μια καινούρια απειλή παρουσιάστηκε από τις σκορπισμένες φυλές της Αραβίας
- Οι Αραβες απέκτησαν συνοχή από τη διδασκαλία μιας νέας θρησκείας
- Ζούσαν χωρισμένοι σε ομάδες στη φτώχη τους χώρα, την αραβική χερσόνησο
- Οι κάτοικοι της ερήμου, οι Βεδουίνοι, ήταν νομάδες
- Το δυτικό τμήμα της χερσονήσου ήταν πιο εύφορο και ήταν ανεπτυγμένο το εμπόριο
- Οι Αραβες ήταν λαός συναισθηματικός και γενναίος και η ζωή τους ήταν σκληρή, γεμάτη στερήσεις και κακουχίες

γ. Το Βυζάντιο δείχνει το χριστιανικό του χαρακτήρα

- Μετά το θάνατο του Ιουστινιανού το βυζαντινό κράτος έδωσε στην πολιτική του ιδεολογικό προσανατολισμό περισσότερο χριστιανικό
- Ο αυτοκράτορας θεωρείται η ζωντανή εικόνα του Χριστού και απεικονίζεται με φωτοστέφανο αγίου με την ένδειξη «πιστός εν Χριστώ» :
  - Ο Ηράκλειος ξεκίνησε για τον πόλεμο αφού προσευχήθηκε στην Αγία Σοφία
  - Ο λαός συνόδευε το ξεκίνημα του Χριστιανικού στρατού με εκκλησιαστικούς ύμνους
  - Η επιστροφή του νικητή αυτοκράτορα έγινε με δοξολογίες προς το «Σωτήρα» και προσκύνηση του Τιμίου Σταυρού για ένα χρόνο
- Η εκκλησία μετά το θρίαμβό της απέναντι στην ειδωλολατρία και τις αιρέσεις αύξησε το κύρος της και βοήθησε το κράτος στις κρίσιμες στιγμές του:
  - Αναλαμβάνει έργο κοινωνικής πρόνοιας καθώς δεν υπήρχε οργανωμένη κρατική πρόνοια

- Στο φιλανθρωπικό της έργο περιλαμβάνονται: εξαγορά αιχμαλώτων, περίθαλψη προσφύγων, ίδρυση και συντήρηση ιδρυμάτων (φτωχοκομεία, γηροκομεία, ορφανοτροφεία, νοσοκομεία κ.ά.)
- Στις σχέσεις του Βυζαντίου με τους γείτονές του προβαλλόταν ο χριστιανικός του χαρακτήρας του κράτους
 -Η κυβέρνηση στήριξε κάθε ιεραποστολική δραστηριότητα της Εκκλησίας
 -Η βυζαντινή αυτοκρατορία είναι το «θεοφρούρητον κράτος»

δ. Ο Μωαμεθανισμός και η εξάπλωση των Αράβων

I. Ο Μωάμεθ και η νέα θρησκεία

- Το 622 μ.Χ. στη Μέκκα της Αραβίας ζούσε κάποιος Μωάμεθ που καλούσε τους Αραβες σε ενότητα κάτω από μια νέα θρησκεία
- Οι άρχοντες της πόλης τον θεωρούσαν ενοχλητικό και ήθελαν να τον διώξουν
- Ο Μωάμεθ ήταν φτωχός και αμόρφωτος, αλλά έξυπνος, δημιουργικός και δραστήριος
- Ως οδηγός караβανιών ήρθε σε επαφή με Χριστιανούς, Ιουδαίους και πλούσιους Αραβες εμπόρους
- Η επικοινωνία του αυτή τον έκανε να στοχεύει στην αντικατάσταση της ειδωλολατρίας και αναμόρφωση της αραβικής κοινωνίας μέσω μιας νέας θρησκείας
- Όταν ήταν περίπου 40 χρονών άρχισε το κήρυγμά του κατά της λιθολατρίας και δίδασκε ό,τι του είχε αποκαλύψει ο Θεός
- Στη Μέκκα βρισκόταν ένα κτίριο με σχήμα κύβου, το ιερό Κααβά, το οποίο σκέπαζε μια μαύρη πέτρα πεσμένη από τον ουρανό
- Πλήθος Αράβων πήγαινε στη Μέκκα για να προσκυνήσουν
- Έτσι η πόλη αυτή απέκτησε πλούτο και ζωή και οι άρχοντες για να μη χάσουν τα κέρδη τους έδιωξαν τον Μωάμεθ από εκεί
- Ο Μωάμεθ κατέφυγε στη γειτονική πόλη Αιθρίβη, όπου οι κάτοικοι τον υποδέχτηκαν, ασπάστηκαν τη διδασκαλία του και άλλαξαν το όνομα της πόλης σε Μεδίνα (= η πόλη του προφήτη)
- Η μετανάστευσή του αυτή ονομάστηκε Εγίρα και έγινε το 622 μ.Χ.
- Από τότε αρχίζει η χρονολογία των Μουσουλμάνων
- Στη Μεδίνα ο νέος προφήτης έγινε πολιτικοθρησκευτικός άρχοντας
- Το 630 μ.Χ. κυριεύσε τη Μέκκα και επέβαλε τη νέα θρησκεία με τη δύναμη των όπλων
- Το δόγμα της νέας θρησκείας είναι: Υπάρχει ένας Θεός (Αλλάχ) και ο προφήτης του είναι ο Μωάμεθ
- Είναι μείγμα: του Χριστιανισμού, του Ιουδαϊσμού και του Ζωροαστρισμού
- Η θρησκεία αυτή είχε μεγάλη απήχηση στους φτωχούς νομάδες της Αραβίας

II. Η εξάπλωση των Αράβων ως τα 732 μ.Χ.

- Ο Μωάμεθ πέθανε το 632
- Οι διάδοχοί του ονομάστηκαν χαλίφηδες και συνέχισαν το έργο του
- Οργάνωσαν ένα ισχυρό θρησκευτικό-πολιτικό κράτος
- Εξόρμησαν στους γειτονικούς λαούς με σύνθημα «υποταγή των άπιστων λαών»
- Κυριεύσαν την Περσία, τη Συρία, την Παλαιστίνη και την Αίγυπτο
- Το 641 μ.Χ. πέθανε ο Ηράκλειος και ένας από τους διαδόχους του ήταν ο Κωνσταντίνος Δ' ο Πωγωνάτος (666-685)

-Ο χαλίφης Μωαβιά:

- Έκανε πρωτεύουσα του κράτους τη Δαμασκό
- Το 673 πολιορκήσε την Κωνσταντινούπολη
- Αποτυχία της πολιορκίας το 678 και νίκη των Βυζαντινών που χρησιμοποίησαν το «υγρό πυρ», μια εύφλεκτη ουσία

-Το 681 οι Αραβες κατέκτησαν όλη τη βόρεια Αφρική

-Το 711 πέρασαν στην Ισπανία και το 732 οι Φράγκοι τους νίκησαν στη μάχη του Πουατιέ

-Αίτια αραβικής εξάπλωσης:

- Ο θρησκευτικός φανατισμός
- Η φτώχεια της αραβικής γης
- Η εξάντληση του Βυζαντίου και των Περσών από τους πολέμους
- Η ψυχική αποξένωση των μονοφυσιτών της Συρίας και της Αιγύπτου από το Βυζάντιο
- Η εκμετάλλευση και η καταπίεση των κατοίκων της Συρίας, Παλαιστίνης και Αιγύπτου από τη βυζαντινή πρωτεύουσα
- Η επιθυμία απαλλαγής των ανατολικών επαρχιών από τη βυζαντινή κηδεμονία

ε. Εγκατάσταση Σλάβων και Βουλγάρων στη βόρεια Βαλκανική

-Τον 7^ο αι. μ.Χ. οι Αβαροι αποσύρονται στην Κεντρική Ευρώπη και αφήνουν πεδίο ανάπτυξης στους Σλάβους

-Απλώθηκαν ως την οροσειρά του Αίμου και μικρές ομάδες φτάνουν ως την Πελοπόννησο, αλλά αφομοιώθηκαν από τον ελληνικό πληθυσμό

-Στα χρόνια του Κωνσταντίνου Δ' του Πωγωνάτου εμφανίζεται ένας λαός ταταρικής καταγωγής, οι Βούλγαροι

-Με αρχηγό τον Ασπαρούχ εγκαθίστανται στην περιοχή της Δοβρουτσάς

-Ο Κων/νος Δ' ο Πωγωνάτος επειδή δεν μπόρεσε να τους απωθήσει έκλεισε συμφωνία μαζί τους και τους παραχώρησε την περιοχή από το Δούναβη ως τον Αίμο

στ. Το Βυζάντιο εξελληνίζεται

-Μειώνεται σημαντικά η έκταση του βυζαντινού κράτους

-Χάνεται ο χαρακτήρας του «οικουμενικού κράτους»

-Το Βυζάντιο περιορίζεται μόνο στις ελληνικές επαρχίες

-Παίρνει τη μορφή ελληνικής αυτοκρατορίας

-Κορμός του κράτους είναι η Μικρά Ασία που ήταν εξελληνισμένη από τα αρχαία χρόνια

-Σχεδόν όλες οι επαρχίες εξαρτώνται εκκλησιαστικά από το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης

-Η λατινική γλώσσα παραμερίζεται από τη διοίκηση και ως επίσημη γλώσσα του κράτους καθιερώθηκε η ελληνική

-Ορθοδοξία και Ελληνισμός γίνονται τα στηρίγματα του κράτους

-Άλλος παράγοντας συνοχής ήταν οι κοινότητες των χωριών των ελεύθερων γεωργών

-Κάθε κοινότητα είχε κάποια αυτοδιοίκηση και τα μέλη της φρόντιζαν για τα κοινά προβλήματα

Κεφ. 2^ο Περίοδος Εικονομαχίας – Δυναστείες Ισαύρων, Διαδόχων και Αμορίου (717-867)

α. Αγώνες με τους Αραβες και τους Βουλγάρους

I. Αγώνες της δυναστείας των Ισαύρων (717-802)

- Το 717 ανέβηκες στο θρόνο ο Λέων Γ' ο Ισαυρος και οι Αραβες πολιορκούν για δεύτερη φορά την Κωνσταντινούπολη
- Η πολιορκία κράτησε ένα χρόνο και τελικά νίκησαν οι Βυζαντινοί
- Η νίκη αυτή ήταν πολύ σημαντική γιατί η αυτοκρατορία και η Ευρώπη δεν υποτάχτηκαν στους Αραβες
- Το 732 οι Αραβες από την Ισπανία περνούν στη Γαλλία
- Ο στρατός των Φράγκων με αρχηγό τον Κάρολο Μαρτέλ τους νίκησε στη μάχη του Πουατιέ
- Ο χριστιανικός κόσμος της Ευρώπης σώθηκε από τον εξισλαμισμό
- Το 740 ο Λέων Γ' νίκησε τους μουσουλμάνους στο Ακροϊνό της Φρυγίας και τους απομάκρυνε από το μικρασιατικό χώρο
- Τους αγώνες εναντίον των Αράβων συνέχισε ο Κωνσταντίνος ο Ε' που διαδέχθηκε τον πατέρα του το Λέοντα το 741
- Τότε οι Βούλγαροι άρχισαν επιδρομές εναντίον του Βυζαντίου
- Ο Κωνσταντίνος ο Ε' με καλά οργανωμένο στρατό έκανε εννέα εκστρατείες μέσα σε είκοσι χρόνια, εναντίον των Βουλγάρων
- Στην τελευταία εκστρατεία πρόλαβε να τους συντρίψει πριν σκοτωθεί το 775
- Ονομάστηκε «πρώτος Βουλγαροκτόνος»

II. Βουλγαρικοί και αραβικοί πόλεμοι στα χρόνια της δυναστείας του Αμορίου (802-826)

- Οι Βούλγαροι με ηγεμόνα τον Κρούμο αναδιοργάνωσαν το κράτος τους
- Ο αυτοκράτορας Νικηφόρος Α' προσπάθησε να τους αντιμετωπίσει αλλά ο βυζαντινός στρατός νικήθηκε το 811
- Ο Νικηφόρος έπεσε στη μάχη και ο Κρούμος πολιορκεί την Κωνσταντινούπολη
- Το 813 στο θρόνο ανεβαίνει ο Λέων Ε' ο Αρμένιος
- Ήταν ικανός και θαρραλέος στρατιωτικός και νίκησε τους Βουλγάρους στη μάχη της Μεσημβρίας το 813
- Μετά το θάνατο του Κρούμου το Βυζάντιο απαλλάσσεται από τους Βουλγάρους
- Μετά τη δολοφονία του Λέοντα Ε' στο θρόνο ανέβηκε ο Μιχαήλ ο Β' που ανήκει στη δυναστεία του Αμορίου
- Τότε έγινε μια επανάσταση, «η στάση του Θωμά Καππαδόκη» που αναστάτωσε το Βυζάντιο
- Την αναταραχή εκμεταλλεύτηκαν Αραβες από την Ισπανία, οι Σαρακηνοί και καταλαμβάνουν την Κρήτη το 823
- Μετά κατέλαβαν τη Σικελία, τη Σαρδηνία και ελέγχουν όλη τη Μεσόγειο
- Μετά το θάνατο του Μιχαήλ Β' στο θρόνο ανέβηκε ο γιος του Θεόφιλος
- Τότε ξανάρχισε ο πόλεμος με τους Αραβες
- Ο Θεόφιλος καταστρέφει την πατρίδα του χαλίφη, τη Σωζόπετρα
- Ο πόλεμος παίρνει ιερό χαρακτήρα για τους Αραβες και έτσι καταστρέφουν την πατρίδα του Θεόφιλου, το Αμόριο
- Ο Θεόφιλος πέθανε από τη λύπη του και το 842

- Ο Μιχαήλ Γ' διαδέχτηκε το Θεόφιλο
- Οι στρατηγοί Βάρδας και Πετρωνάς σημειώνουν πολλές νίκες εναντίον των Αράβων
- Το 863 ο Πετρωνάς κέρδισε την τελική νίκη

β. Εσωτερική πολιτική

Ι. Θρησκευτική πολιτική. Η εικονομαχία

- Προσπάθεια των Ισαύρων να εξουσιάζουν την Εκκλησία
- Καταπολέμησαν την εξάπλωση των μοναστηριών και διόριζαν οι ίδιοι τους επισκόπους
- Το πρόβλημα της λατρείας των εικόνων ήταν παλιό
- Οι πρώτοι χριστιανοί δεν είχαν εικόνες
- Με την εξάπλωση του Χριστιανισμού, τέθηκε το ερώτημα: «Είναι σωστό να προσκυνούν οι Χριστιανοί εικόνες ή όχι;»
- Στις αρχές του 8^{ου} αι. οι Χριστιανοί λάτρευαν τις «θαυματουργές εικόνες», τα κειμήλια της Εκκλησίας και τα λείψανα των Αγίων
- Πολλές φορές η λατρεία ήταν υπερβολική και δεν είχε σχέση με το περιεχόμενο και το νόημα της χριστιανικής πίστης
- Οι Αραβες συκοφαντούσαν τους χριστιανούς ότι ήταν ειδωλολάτρες και πολυθεϊστές
- Τα μοναστήρια πλήθαιναν διαρκώς και είχαν αποκτήσει μεγάλες περιουσίες από δωρεές
- Δεν πλήρωναν φόρους και ζημίωναν τα οικονομικά του κράτους
- Ο αριθμός των μοναχών αυξανόταν και είχαν μεγάλη επιρροή στις λαϊκές τάξεις
- Η κυβέρνηση αναγκάστηκε να πάρει μέτρα όμως η πολιτική των Ισαύρων ήταν βίαιη
- Το 730 ο Λέων Γ' απαγόρευσε την προσκύνηση των εικόνων
- Ο λαός χωρίστηκε σε δύο αντιμαχόμενες παρατάξεις : τους εικονομάχους και τους εικονολάτρες
- Ο λαός διχάστηκε για πάνω από 100 χρόνια
- Ο πάπας και ο οικουμενικός πατριάρχης αντέδρασαν
- Ο μεγάλος θεολόγος Ιωάννης Δαμασκηνός υποστήριξε τις εικόνες
- Η αντίδραση της Εκκλησίας συνδέθηκε άμεσα με την άρνησή της να υποταχθεί στην κοσμική εξουσία

Α' φάση Εικονομαχίας (726-787)

- Οι εικονομάχοι και οι εικονολάτρες αγωνίστηκαν με πάθος και φανατισμό
- Οι κάτοικοι της κυρίως Ελλάδας, οι «Ελλαδικοί» επαναστάτησαν και ανακήρυξαν δικό τους αυτοκράτορα
- Ο πάπας ξεσήκωσε τους Έλληνες της Κάτω Ιταλίας
- Ο Λέων κατέπνιξε την επανάσταση και τιμώρησε τον πάπα αφαιρώντας του την Εκκλησία του Ίλλυρικού
- Ο Κωνσταντίνος ο Ε' συγκάλεσε σύνοδο το 754 στην Ιέρεια και καταδίκασε τις εικόνες και τη λατρεία τους
- Η Ειρήνη η Αθηναία, επίτροπος του ανήλικου γιου της Κων/νου Στ' αναστήλωσε τις εικόνες με τη Ζ' Οικουμενική Σύνοδο, που έγινε στη Νίκαια το 787

Β' φάση Εικονομαχίας (815-843)

- Το θέμα ξανάφερε στην επιφάνεια ο Λέων Ε' ο Αρμένιος
- Η φάση αυτή είναι πιο ήρεμη από την πρώτη, αλλά στα χρόνια του Θεόφιλου έχουμε βιαιότητες, αφού έκλεισε πολλά μοναστήρια, καταδίωξε πολλούς μοναχούς και εικονολάτρες

- Το ζήτημα έκλεισε οριστικά η σύζυγος του Θεόφιλου Θεοδώρα με μια νέα σύνοδο στην Κωνσταντινούπολη το 843
  - Η Εκκλησία γιορτάζει την οριστική αναστήλωση των εικόνων την πρώτη Κυριακή της Σαρακοστής, Κυριακή της Ορθοδοξίας
  - Τελικός νικητής είναι η ορθοδοξία και όχι η εικονολατρία
  - Οι Πατέρες της Εκκλησίας καθόρισαν ότι δεν λατρεύονται οι εικόνες-αντικείμενα, αλλά το ιερό πρόσωπο που εικονίζεται
- Συνέπειες :
- Το κράτος αποδείχτηκε πολύ δυνατό, αφού η κρίση λύθηκε με κρατική πρωτοβουλία
  - Το κράτος και η Εκκλησία αναθεώρησαν τις σχέσεις τους
  - Καταδικάστηκε η τυπολατρία
  - Οι πάπες στράφηκαν προς του Φράγκους βασιλιάδες και τους δυτικούς ηγεμόνες για συμμαχία και προστασία

II. Κοινωνική πολιτική

- Από τα μέσα του 7^{ου} αι. έχουμε διαφοροποίηση στη δομή της κοινωνίας και αλλαγή στις οικονομικές συνθήκες:
  - Η γεωργία εξακολουθεί να είναι η βάση της οικονομίας
  - Οι μικρές ιδιοκτησίες αναπτύσσονται παράλληλα με τα μεγάλα κτήματα
  - Αναπτύσσεται μια νέα τάξη καλλιεργητών, ανάμεσα στους δουλοπάροικους και τους ελεύθερους γεωργούς : οι «ημισειασταί» ή «προσκαθήμενοι»
  - Αυτοί μίσθωναν κτήματα πλουσίων και πλήρωναν από τη σοδειά
- Η κοινωνική πολιτική των Ισαύρων ήταν καλή αν και τα προβλήματα δε λύθηκαν

Η στάση του Θωμά του Καππαδόκη

- Τα αίτια της στάσης ήταν : η φτώχεια πολλών γεωργών, οι λιμοί και η βαριά φορολογία
- Ξέσπασε το 820 όταν βασιλιάς ήταν ο Μιχαήλ Β΄
- Ο Θωμάς ο Καππαδόκης διεκδίκησε το θρόνο
- Υποσχέθηκε ότι θα καταργήσει τις βαριές φορολογίες
- Οπαδοί του υπήρξαν οι κάτοικοι πολλών αγροτικών περιοχών και οι Έλληνες του Αιγαίου
- Ο Μιχαήλ Β΄ επικράτησε κι έμεινε στην εξουσία
- Συνέπειες ήταν η παρακμή των κοινοτήτων των ελεύθερων γεωργών και η παραμέληση του στόλου

II. Η νομοθεσία των Ισαύρων

- Ο Λέων Γ΄ και ο Κωνσταντίνος Ε΄ γενίκευσαν το θεσμό των θεμάτων και αύξησαν τον αριθμό τους
- Καθιέρωσαν ένα νέο κώδικα νόμων, την «Εκλογή»:
  - Κυριαρχεί το χριστιανικό πνεύμα και καταργούνται πολλές διατάξεις του ρωμαϊκού δικαίου
  - Καταργείται η διάκριση στην επιβολή ποινών
  - Ο νόμος προνοεί για τα ορφανά και τις χήρες-μητέρες
  - Στηρίζεται ο οικογενειακός θεσμός και τιμωρείται αυστηρά η ανηθικότητα
- Το νομοθετικό έργο των Ισαύρων ήταν πολύ σπουδαίο και οι αγροτικές κοινότητες νιώθουν περισσότερη ασφάλεια

Τα θέματα

- Ήταν ένας διοικητικός και στρατιωτικός θεσμός
- Θέματα ονομάζονται τα στρατιωτικά σώματα που έμεναν μόνιμα σε ορισμένες περιοχές που κινδύνευαν
- Ο στρατηγός διοικητής είχε και πολιτική εξουσία
- Τα θέματα εφαρμόστηκαν πρώτα στα εξαρχάτα της Ιταλίας και Αφρικής
- Αργότερα θέματα ονομάστηκαν και οι περιοχές όπου βρίσκονταν τα στρατιωτικά αυτά σώματα
- Τον 7^ο αι. ο θεσμός των θεμάτων γενικεύεται
- Σε θέματα οργανώθηκε και η άμυνα των νησιών (τα ναυτικά θέματα με θεματικό στόλο)
- γ. Η τέχνη της εικονομαχίας
- Τον 7^ο και 8^ο αι. τα πολιτικά γεγονότα και οι θρησκευτικές διαμάχες (μονοφυσιτισμός, εικονομαχία) επηρεάζουν την τέχνη
- Στον Αγ. Δημήτριο της Θεσσαλονίκης δημιουργήθηκε μια σειρά από μωσαϊκά που ήταν εκφράσεις λατρείας στο λείψανο του αγίου
- Οι εικονομάχοι εξαφάνισαν πολλά έργα τέχνης
- Η εικονομαχία δε δημιουργεί δική της τέχνη αλλά αναπτύσσει στοιχεία της υπάρχουσας κοσμικής τέχνης
- Στην αρχιτεκτονική ένας νέος τύπος ναού είναι ο σταυροειδής με περίστωο (Αγ. Σοφία στη Θεσσαλονίκη)
- Στη ζωγραφική η εικονομαχία παραδέχεται ως μοναδικό χριστιανικό σύμβολο το σταυρό
- Επίσης εικονίζονται λαϊκά θέματα : από σκηνές της καθημερινής ζωής (σκηνές κυνηγιού, περικοκλάδες με πτηνά κ.ά.)
- Μόνο η Εκκλησία της Γέννησης στη Βηθλεέμ διατηρεί μωσαϊκά της εικονομαχίας

Κεφ 3^ο Ο Αραβικός και ο Ευρωπαϊκός κόσμος ως τον 9^ο αι. μ.Χ.

α. Το αραβικό χαλιφάτο και η διάσπασή του

- Οι Αραβες ως τα μέσα του 8^{ου} αι. δημιούργησαν μια τεράστια αυτοκρατορία, γνωστή ως «Χαλιφάτο των Αράβων»
- Όμως στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας δεν υπήρχε ηρεμία και συχνά ξεσπούσαν επαναστατικά κινήματα
- Απόλυτος κυρίαρχος της ισλαμικής αυτοκρατορίας ήταν ο χαλίφης
- Βασικός δεσμός του λαού ήταν ο ισλαμισμός και το κοράνι
- Με την επέκταση των Αράβων αναπτύχθηκε το εμπόριο Ανατολής-Δύσης αλλά και η βιοτεχνία
- Ένα μέρος της κατακτημένης γης ανήκε στο κράτος
- Εκτός από τους παλιούς γαιοκτήμονες εμφανίστηκαν και ο Αραβες γαιοκτήμονες
- Δημιουργήθηκε η αριστοκρατία των Αράβων φεουδαρχών που είχαν χιλιάδες δούλους στην υπηρεσία τους
- Οι λαϊκές τάξεις παρέμειναν σε άθλια κατάσταση και συχνά επαναστατούσαν
- Λόγοι διάσπασης του χαλιφάτου ήταν:
  - Παρουσιάστηκαν διάφορες ισλαμικές αιρέσεις και βαθιές θρησκευτικές διαφορές
  - Υπήρχαν διαφορές μεταξύ των εθνών του χαλιφάτου που αποτελούνταν από Ασιάτες, Αφρικανούς και Ευρωπαίους
  - Η μεγάλη έκταση του χαλιφάτου δημιουργούσε δυσκολίες στη διοίκηση
  - Ταραχές και εξεγέρσεις ξεσπούσαν συχνά
  - Η εξουσία των τοπικών ηγεμόνων (εμίρηδων) δυνάμωνε και έγιναν ανεξάρτητοι
- Το χαλιφάτο διασπάστηκε στα μέσα του 9^{ου} αι. σε τρία ανεξάρτητα χαλιφάτα:
  - α) Το χαλιφάτο των Ομεϊαδών (Ισπανία)
  - β) Το χαλιφάτο των Φατιμιδών (Αίγυπτος)
  - γ) Το χαλιφάτο των Αββασιδών (Περσία – Μεσοποταμία)

β. Τα αραβικά γράμματα και οι επιστήμες

- Οι Αραβες γνώρισαν την αρχαία ελληνική σκέψη
- Μεταφράστηκαν στα αραβικά βασικά έργα φιλοσοφίας, μαθηματικών, ιατρικής
- Οι Αραβες αφομοίωναν τις γνώσεις των λαών που κατακτούσαν και έτσι δημιούργησαν δικός τους πολιτισμό
- Μεγάλη πολιτιστική ανάπτυξη παρατηρήθηκε στο χαλιφάτο των Αββασιδών, τον 9^ο αι.
- Ο χαλίφης Αλ Μααμούν ίδρυσε στη Βαγδάτη επιστημονικό κέντρο, που το ονόμασε «Οίκο της Σοφίας»
- Στην Κόρδοβα της Ισπανίας οι χαλίφηδες Χακίμ Β' και Αμπντ-ελ-Ραχμάν Γ' προστάτευαν τα γράμματα ιδρύοντας μεγάλες βιβλιοθήκες και σπουδαίο πανεπιστήμιο
- Αναπτύχθηκε η αραβική φιλοσοφία με βάση τα συγγράμματα του Αριστοτέλη αλλά και η λογοτεχνία
- Στον τομέα των επιστημών οι Αραβες ενδιαφέρθηκαν περισσότερο για τις πρακτικές εφαρμογές
- Αναπτύχθηκε η μαθηματική γεωγραφία, η αστρονομία, τα μαθηματικά και η Χημεία
- Είχαν εξαιρετική επίδοση στην Ιατρική
- Κορυφαίος Αραβας επιστήμονας γιατρός και φιλόσοφος ήταν ο Αβικένας (Ιμπν-Σίνα)
- Το έργο του «Κανόνας της Ιατρικής» μεταφράστηκε στα λατινικά και ήταν βασικό βιβλίο σπουδών για όλα τα πανεπιστήμια της Δυτικής Ευρώπης ως τον 16^ο αιώνα

II. Η Αραβική τέχνη

- Αρχιτεκτονική: Οι Αραβες υπήρξαν μεγάλοι οικοδόμοι
- Στη Συρία και στην Παλαιστίνη χτίστηκαν τα πρώτα μουσουλμανικά κτίρια, προορισμένα για τη μουσουλμανική λατρεία
- Τα κτίρια αυτά ανήκουν στη βυζαντινή τέχνη
- Το 691 χτίστηκε το Τέμενος του Ομάρ και αργότερα το τέμενος του Ελ-Ασκα, που είναι τρίκλιτη βασιλική
- Το σπουδαιότερο ισλαμικό αρχιτεκτονικό κτίριο θεωρείται το Μεγάλο Τέμενος της Δαμασκού
- Αραβικά παλάτια διατηρούνται μόνο στην Ισπανία
- Ζωγραφική: Η αραβική τέχνη δέχτηκε την επίδραση της θρησκείας
- Δεν υπάρχουν ανθρώπινες μορφές στους ναούς
- Συνηθίζονται οι γεωμετρικές γραμμές (αραβουργήματα) και επιγραφές με αραβικά γράμματα και ιερογλυφικά
- Πολλά ψηφιδωτά έγιναν από βυζαντινούς τεχνίτες
- Στη μικροτεχνία χρησιμοποιούνται σπάνια υλικά όπως η ορεία κρύσταλλος, ο χρυσός και το ελεφαντόδοντο
- Δημιουργήθηκαν κομψοτεχνήματα μεγάλης αξίας
- Επίσης αναπτύχθηκε η υαλουργία, η κεραμική και τα υφάσματα

γ. Η διαμόρφωση της Δυτικής Ευρώπης

- Από τα γερμανικά κράτη της Δύσης ξεχώρισε το κράτος των Φράγκων
- Ιδρύθηκε τον 5^ο αι. στη βορειοδυτική Γαλατία
- Οι Φράγκοι ήταν μια ένωση γερμανικών φύλων
- Τον 6^ο αι. κατέλαβαν το βασίλειο των Βουργουνδίων
- Το κράτος πέρασε με εσωτερική κρίση και την εξουσία ανέλαβαν οι μαγιорδομοί, προϊστάμενοι της βασιλικής αυλής
- Το 715 έγινε μαγιорδόμος ο Κάρολος Μαρτέλος
- Ο γιος του Πεπίνος ο Βραχύς έγινε βασιλιάς των Φράγκων και ιδρυτής της δυναστείας των Καρολιδών
- Τον 8^ο αι. οι Λογγοβάρδοι επεκτάθηκαν και πίεσαν τον πάπα
- Ο πάπας ζήτησε βοήθεια από τους Φράγκους
- Ο Πεπίνος νίκησε τους Λογγοβάρδους και παραχώρησε στον πάπα τις περιοχές της Ραβέννας, της Πεντάπολης και της Ρώμης
- Έτσι δημιουργήθηκε στην Ιταλία το παπικό κράτος και ο πάπας εκτός από θρησκευτικός ηγέτης έγινε και κοσμικός άρχοντας

δ. Καρλομάγνος – Βυζάντιο

- Τον Πεπίνο διαδέχτηκε ο γιος του Καρλομάγνος (768-814)
- Ο Καρλομάγνος ήταν μεγάλος ηγέτης με πολλές ικανότητες
- Κατάφερε να επεκτείνει το φραγκικό κράτος και ενδιαφέρθηκε για τα γράμματα και την εκπαίδευση
- Σημειώθηκε μια πολιτιστική άνθηση, γνωστή ως «Καρολίγγεια αναγέννηση»
- Φιλοδοξούσε να ιδρύσει μια αυτοκρατορία ανάλογη με τη ρωμαϊκή
- Στα σχέδιά του εμπόδιο ήταν το Βυζάντιο
- Το 797 ανέβηκε στο θρόνο του Βυζαντίου η Ειρήνη

- Ο Καρλομάγνος έκρινε παράνομη την παρουσία μιας γυναίκας στο βυζαντινό θρόνο
- Ο πάπας τον υποστήριζε κι έτσι στέφεται αυτοκράτορας στη Ρώμη το 800
- Επειδή ήθελε να κυριαρχήσει και στο Βυζάντιο ζήτησε σε γάμο την Ειρήνη
- Η Ειρήνη δέχτηκε την πρόταση αλλά το 802 εκθρονίστηκε
- Τα σχέδια του Καρλομάγνου ματαιώθηκαν

Κεφ. 4^ο Η ακμή του Βυζαντίου – Οι χρόνοι της Μακεδονικής Δυναστείας (867-1056)

α. Προμηνήματα αναγέννησης

- Στην περίοδο των Μακεδόνων γίνεται στροφή προς την αρχαία κληρονομιά και γίνεται προσπάθεια να μελετηθούν τα αρχαία κείμενα
- Οι λόγιοι της εποχής μελέτησαν, σχολίασαν, αντίγραψαν και ταξινόμησαν σε κώδικες τα χειρόγραφα των κλασικών
- Το περιεχόμενο των κλασικών σπουδών καταγράφηκε σε εγκυκλοπαίδειες
- Έτσι σώθηκαν σημαντικά αποσπάσματα από έργα αρχαίων συγγραφέων
- Ο πιο αξιόλογος λόγιος και μελετητής αρχαίων κειμένων ήταν ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φώτιος
- Έργο του είναι η «Μυριόβιβλος» που περιέχει περιλήψεις και κρίσεις από πολλά αρχαία κείμενα
- Έγραψε και λεξικό και πολλά πρωτότυπα θεολογικά έργα
- Από τους μαθητές του ξεχώρισαν ο επίσκοπος Καισαρείας Αρέθας και ο Νικόλαος Μυστικός, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως
- Παράλληλα αναπτύχθηκε και η λαϊκή ποίηση, τα ακριτικά τραγούδια
- Περιγράφαν τα ηρωικά κατορθώματα των «ακριτών» και τους ασταμάτητους αγώνες με τους Αραβες στα σύνορα
- Κεντρικός ήρωας είναι ο Βασίλειος Διγενής Ακρίτας και το ακριτικό τραγούδι ήταν η αρχή του δημοτικού τραγουδιού

β. Αγώνες με τους Αραβες και τους Βουλγάρους (867-963)

- Ο ιδρυτής της Μακεδονικής δυναστείας Βασίλειος Α' με πολλές νικηφόρες εκστρατείες απώθησε τους Αραβες από τα ανατολικά σύνορα του κράτους
- Στα χρόνια του Λέοντα Στ' ξανάρχισαν οι επιδρομές των Σαρακηνών στην Αίγυπτο, την Κρήτη και την Αφρική
- Το 904 οι Σαρακηνοί με αρχηγό το Λέοντα Τριπολίτη λεηλάτησαν άγρια τη Θεσσαλονίκη
- Μετά τη συντριβή του Κρούμου οι Βούλγαροι διατήρησαν φιλικές σχέσεις με το Βυζάντιο
- Διαδόθηκε ο Χριστιανισμός στο βουλγαρικό λαό και το κράτος άρχισε να προοδεύει
- Από το 893 τσάρος των Βουλγάρων ήταν ο Συμεών που είχε μεγαλώσει και μορφωθεί στο Βυζάντιο
- Ο Συμεών ονειρεύτηκε να κατακτήσει των Κωνσταντινούπολη και να ιδρύσει μια δική του αυτοκρατορία στο χώρο των Βαλκανίων
- Έτσι άρχισε ένας σκληρός αγώνας ανάμεσα στους δύο λαούς
- Ο Συμεών κυριέψε την Ανδριανούπολη και αυτοτιτλοφορήθηκε «Τσάρος Ρωμαίων και Βουλγάρων»
- Απόσπασε τη Βουλγαρική Εκκλησία από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και ανακήρυξε δικό του Βούλγαρο Πατριάρχη
- Τελικά το Βυζάντιο με αυτοκράτορα τον Κων/νο Ζ' τον Πορφυρογέννητο νίκησε τους Βουλγάρους με τη βοήθεια των Ούγγρων και των Κροατών
- Το 927 πέθανε ο δραστήριος τσάρος Συμεών και ο διάδοχός του Πέτρος έκλεισε ειρήνη με το Βυζάντιο
- Από τους συνεχείς πολέμους το βουλγαρικό κράτος εξαντλήθηκε

- Το 960 ο στρατηγός του αυτοκράτορα Ρωμανού Β' Νικηφόρος Φωκάς απελευθέρωσε την Κρήτη από τους Σαρακηνούς
- Το 963 ο Νικηφόρος Φωκάς έγινε αυτοκράτορας και με πολλές εκστρατείες ξαναπήρε από τους Αραβες τις περιοχές της Ταρσού Κιλικίας, Αντιόχειας και Κύπρου
- Ο διάδοχος του Ιωάννης Τσιμισκής ξαναπήρε τη Συρία και την Παλαιστίνη
- Τέλος ο αυτοκράτορας Βασίλειος Β' ο Βουλγαροκτόνος εδραίωσε τη βυζαντινή κυριαρχία στην Ανατολή

Νέα φάση των βουλγαρικών πολέμων – Ο Σαμουήλ

- Μετά το θάνατο του Συμεών οι σχέσεις του Βυζαντίου με τους Βουλγάρους ήταν φιλικές
- Όταν όμως οι Βούλγαροι απείλησαν ξανά το Βυζάντιο ο αυτοκράτορας Νικηφόρος έστειλε εναντίον τους τους Ρώσους συμμάχους του
- Ο αρχηγός των Ρώσων Σβιατοσλάβος νίκησε τους Βουλγάρους αλλά κράτησε τη Βουλγαρία κάτω από την εξουσία του
- Έτσι ο αυτοκράτορας Τσιμισκής εκστράτευσε εναντίον των Ρώσων και τους κατατρόπωσε
- Διαίρεσε τη Βουλγαρία σε επαρχίες με τοπικούς άρχοντες (βοεβόδες) και κατάργησε το βουλγαρικό πατριαρχείο
- Το 976 μετά το θάνατο του Τσιμισκή ανέβηκε στο θρόνο ο Βασίλειος Β'
- Νέος ηγέτης των Βουλγάρων ήταν ο Σαμουήλ που άρχισε πάλι επιδρομές κατά του Βυζαντίου και προκάλεσε πολλές καταστροφές
- Η πρώτη νίκη των Βυζαντινών σημειώθηκε το 997 από το στρατηγό Νικηφόρο Ουρανό που αιφνιδίασε του Βουλγάρους στο Σπερχειό ποταμό
- Η πιο αποφασιστική μάχη του πολέμου δόθηκε στο Κλειδί το 1014 όταν ο Βασίλειος Β' σύντριψε τους Βουλγάρους
- Έτσι το Βυζάντιο πήρε πίσω όλες τις περιοχές που είχαν πάρει οι Βούλγαροι
- Το 1018 ο Βασίλειος ανακήρυξε την Εκκλησία της Βουλγαρίας αυτοκέφαλη αρχιεπισκοπή με έδρα την Αχρίδα
- Ο αρχιεπίσκοπος εκλεγόταν από τον αυτοκράτορα και ήταν συνήθως Έλληνας
- Ο Βασίλειος Β' πήρε τον τίτλο «Βουλγαροκτόνος»
- Τον 10^ο αι. στη Δύση ιδρύεται ένα ισχυρό κράτος, η «Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία του Γερμανικού Έθνους»
- Ηγεμόνας ήταν ο Οθωνας, ο οποίος ζήτησε αναγνώριση από το Βυζάντιο για να πάρει τον τίτλο του αυτοκράτορα
- Ενώ συνεχιζόταν οι επαφές με το Βυζάντιο ο Οθωνας εισέβαλε στην Απουλία της Ιταλίας
- Ο Νικηφόρος Φωκάς ενοχλήθηκε κι έτσι κλονίστηκαν οι σχέσεις τους

γ. Οι Ρώσοι και το Βυζάντιο

- Τον 9^ο αι. οι Σκανδιναβικοί λαοί Νορμανδοί και Βαράγγοι απλώθηκαν νοτιότερα, υπόταξαν τους Σλάβους και ίδρυσαν ηγεμονίες
- Στην περιοχή του Δνεύπερου ποταμού ιδρύθηκε το Ρωσικό κράτος του Κιέβου από τον Ρούρικ με τη συνένωση Νορμανδών και Σλάβων
- Στα χρόνια του Μιχαήλ Γ' και του Λέοντα Στ' οι Ρώσοι απείλησαν το Βυζάντιο αλλά

- αποκρούστηκαν και τελικά υπέγραψαν εμπορικές συμφωνίες συνεργασίας
- Ο πατριάρχης Φώτιος προσπάθησε να τους εκχριστιανίσει και βυζαντινοί ιεραπόστολοι επισκέπτονταν συχνά τη Ρωσία
- Ο ηγεμόνας τους Βλαδίμηρος βαπτίστηκε χριστιανός και πήρε σύζυγό του την πριγκίπισσα Άννα, αδελφή του Βασίλειου Β΄
- Οι Ρώσοι έγιναν καλοί δέκτες του Χριστιανισμού και το Κίεβο έγινε η ιερή τους πόλη
- Το Ρωσικό κράτος έφτασε στην πιο μεγάλη του ακμή τον 11^ο αι. όταν ηγεμόνας ήταν ο Γιαροσλάβ ο Σοφός

δ. Κοινωνική πολιτική – Οικονομία – Νομοθεσία

- Τον 9^ο και 10^ο αι. το Βυζάντιο είναι το πιο πλούσιο κράτος της εποχής
- Σημαντικές πόλεις : Κωνσταντινούπολη (εργαστήρια μικροτεχνίας, εμπόριο), Θεσσαλονίκη, Τραπεζούντα, Βέροια, Θήβα, Πάτρα, Κόρινθος (μεταξουργεία), Σπάρτη (τάπητες)
- Οργανωμένη βιοτεχνία στο Βυζάντιο (τρόπος αγοράς πρώτης ύλης, παραγωγής, τόπος και χρόνος αγοραπωλησίας)
- Οι βιοτεχνίες ήταν οργανωμένες σε συντεχνίες (επαγγελματικά σωματεία ομοτέχνων)
- Σε κάθε είδος βιοτεχνίας η αντίστοιχη συντεχνία κανόνιζε τους όρους εργασίας, όρια μισθών, τιμές πωλήσεων, νόμιμα κέρδη
- Τις συντεχνίες έλεγχε ο Επαρχος
- Υπήρχαν πολλά κρατικά μονοπώλια
- Τα μεγάλα κτήματα των «δυνατών» γαιοκτημόνων και των μοναστηριών ήταν κίνδυνος για την κυβέρνηση και τους γεωργούς
- Οι δυνατοί ήταν «κοινωνική πληγή» και διασπούσαν την ενότητα του κράτους
- Τον 10^ο αι. υπήρχαν μεγάλες οικογένειες:
  - Στη Μ. Ασία : οι Φωκάδες, οι Σκληροί, οι Δαλασσηνοί, οι Κομνηνοί, οι Παλαιολόγοι
  - Στην Ευρώπη : Οι Βρυνέοι, οι Μελισσηνοί, οι Καντακουζηνοί
- Οι δυνατοί διέθεταν μεγάλες εκτάσεις γης και συντηρούσαν ιδιωτικούς στρατούς
- Επίσης ασκούσαν εξουσία στις περιοχές τους και τροφοδοτούσαν το κράτος με στελέχη του στρατού
- Οι αυτοκράτορες της μακεδονικής δυναστείας υπερασπίστηκαν τα συμφέροντα των ελεύθερων αγροτών και θέσπισαν νόμους για την προστασία των φτωχών γεωργών από τους δυνατούς
- Ο Βασίλειος Β΄ πήρε σκληρά μέτρα και πίεσε τους δυνατούς
- Ακύρωσε με νόμο κάθε αγορά γης που ανήκε στην κοινότητα
- Το 1002 όρισε το «αλληλέγγυον», σύμφωνα με το οποίο οι πλούσιοι υποχρεώνονταν να πληρώνουν το φόρο της κοινότητας που δεν μπορούσαν να πληρώσουν οι «ταπεινοί», δηλ. οι φτωχοί
- Αργότερα οι δυνατοί ανακτούν τις δυνάμεις τους, επικρατούν και έτσι καταστρέφονται οι γεωργοί της Μ. Ασίας
- Τότε έχουμε αναθεώρηση της Ιουστινιάνειας νομοθεσίας και κατάργηση της νομοθεσίας των Ισαύρων
- Εφαρμόστηκαν νέοι κώδικες από το Βασίλειο Β΄ και Λεόντα Στ΄ : Πρόχειρος Νόμος, Επαναγωγή, Βασιλικά, Επαρχικό Βιβλίο, Νεαρές

ε. Παιδεία

- Τον 9^ο αι. ο Καίσαρας Βάρδας αναδιοργάνωσε το Πανεπιστήμιο της Κων/πολης, το οποίο απέκτησε σπουδαία φήμη
- Εκεί δίδαξαν κορυφαίοι δάσκαλοι (Λέων ο Φιλόσοφος, Φώτιος, Αρέθας, Μιχαήλ Ψελλός, κ.ά.)
- Τον 11^ο αι. ιδρύθηκε η Νομική Σχολή με την ευθύνη του Μιχαήλ Ψελλού
- Απόφοιτοι της σχολής ήταν πολλοί διπλωμάτες, διοικητικοί, στρατιωτικοί, αξιωματούχοι
- Υπήρχαν πλούσιες και οργανωμένες βιβλιοθήκες στα μοναστήρια
- Αντιγραφή πολλών αρχαίων ελληνικών κειμένων από ειδικά συνεργεία γραφέων
- Τα χειρόγραφα αυτά φυλαγμένα στις βιβλιοθήκες των μοναστηριών έσωσαν τη αρχαία κληρονομιά

Π. Η τέχνη

- Μετά την αναστήλωση των εικόνων, η βυζαντινή τέχνη γνωρίζει άνθηση που οφείλεται στην άνθηση του πολιτισμού
- Μερικοί αυτοκράτορες του 9^{ου} και 10^{ου} αι. όπως ο Λέων ο Σοφός και ο Κων/νος ο Πορφυρογέννητος είναι καλλιτέχνες και προστάτες των τεχνών
- Αρχιτεκτονική : Οι ναοί χτίζονται μικρότεροι αλλά και κομψότεροι
- Νέος τύπος ναού είναι ο εγγεγραμμένος σταυροειδής με τρούλο
- Η κάτοψη έχει σχήμα σταυρού εγγεγραμμένου σε τετράγωνο
- Το Ιερό Βήμα αποτελείται από το διακονικό (είδος σκευοφυλακίου) και την πρόθεση (όπου τοποθετούνται τα Θεία Δώρα)
- Άλλοι ναοί έχουν τέσσερις κίονες (τετρακίονιοι : Καπνικαρέα, Καισαριανή) και άλλοι δύο κίονες (δικιόνιοι : Αγ. Θεόδωροι Αθηνών)
- Ο τρούλος στηρίζεται στα τόξα των τεσσάρων κίωνων
- Παραλλαγή του τετρακίονιου είναι ο τρίκογχος ή αγιορειτικός, γιατί από τον 10^ο αι. συνηθίζεται στο Αγιο Ορος
- Άλλος τύπος ναού που χρησιμοποιείται τον 11^ο και 12^ο αι. είναι ο οκταγωνικός, όπου ο τρούλος ακουμπά σε οκτάγωνο (Οσιος Λουκάς, Δαφνί, Αγ. Σοφία Μονεμβασιάς, Αγ. Θεόδωροι Μιστρά)
- Στη στέγη των ναών ξεχωρίζει το σχήμα του σταυρού και το σύστημα τοιχοδομίας είναι το πλινθοπερίκλειστο
- Εξωτερικά στους τοίχους δεν υπάρχει σοβάς αλλά κεραμοπλαστικά κοσμήματα
- Στα παράθυρα επικρατούν τα δίλοβα ή τρίλοβα και στους τρούλους ανοίγονται σειρές από παράθυρα
- Στη ζωγραφική για την αγιογράφιση των ναών καθιερώνεται ένα πρόγραμμα-κανόνας που εφαρμόζεται σε όλους τους ναούς
- Κάθε μέρος του ναού έχει συμβολική σημασία γι' αυτό έχει και ειδική εικονογράφηση
- Ο τρούλος συμβολίζει του ουρανό με τον Παντοκράτορα περιστοιχισμένο από αγγέλους και προφήτες
- Στην αψίδα του ιερού εικονίζεται η Θεοτόκος ανάμεσα στους αρχαγγέλους Μιχαήλ και Γαβριήλ
- Πιο κάτω στην αψίδα εικονίζονται οι Απόστολοι με το Χριστό
- Στα άλλα μέρη του ναού υπάρχουν οι Ευαγγελιστές, οι Δεσποτικές Εορτές και Άγιοι (μοναχοί, μάρτυρες, διάκονοι, επίσκοποι κ.ά.)

- Τρεις ναοί αποτελούν παραδείγματα αυτού του εικονογραφικού παραδείγματος:
  - Οσιος Λουκάς (Σταύρωση και Ανάσταση)
  - Νέα Μονή Χίου (Σταύρωση και Αποκαθήλωση)
  - Μονή Δαφνίου (προφήτες, άγγελοι, Παντοκράτορας)
- Σπουδαίες τοιχογραφίες υπάρχουν και σε περιοχές της Επαρχίας όπως στην Καστοριά (12^{ος} αι.), Βατοπέδι (11^{ος} αι.) και στην Καππαδοκία (9^{ος}-11^{ος} αι.)
- Η βυζαντινή τέχνη επέδρασε στη Ρωσία, στα Βαλκάνια και στην Ιταλία
- Μετά τον εκχριστιανισμό της Ρωσίας, βυζαντινοί τεχνίτες διακόσμησαν τους ναούς της Αγίας Σοφίας του Κιέβου (11^{ος} αι.) και της Αγίας Σοφίας της Οχρίδας
- Στα Βαλκάνια έχουμε το ναό της Παναγίας της Πετριτζονίτισσας (Βουλγαρία) και του Αγ. Παντελεήμονα του Νέρεζι (Ν. Γιουκωσλαβία)
- Στη Σικελία οι Νορμανδοί αντιγράφουν τη βυζαντινή τέχνη
- Στο Παλέρμο και στη Βενετία, το Τορτσέλλο, την Τεργέστη και το Γκράντο έχουμε σπουδαία ψηφιδωτά, αγιογραφίες και μωσαϊκά
- Ο ναός του Αγίου Μάρκου αποτελεί παράδειγμα επίδρασης της βυζαντινής τέχνης στην Ιταλία

στ. Αποστολική δραστηριότητα

- Το βυζαντινό κράτος με την ιεραποστολική του δραστηριότητα διέδωσε όχι μόνο το χριστιανισμό αλλά και τον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό
- Τον 9^ο αι. οι Σλάβοι-Μοραβόι αγωνίζονταν να κρατήσουν τη χώρα τους μακριά από την επιρροή των γερμανών ηγεμόνων
- Είχαν γνωρίσει το χριστιανισμό από λατίνους ιεραποστόλους αλλά δεν τον δέχτηκαν, γιατί θεωρούσαν τους ιεραποστόλους γερμανούς πράκτορες που απειλούσαν την ανεξαρτησία τους
- Οι Μοραβόι ενοχλούνταν από την απαίτηση των δυτικών ιεραποστόλων να επιβάλουν τη λατινική γλώσσα
- Ο ηγεμόνας τους Ρατισλάβος ζήτησε από την Κωνσταντινούπολη Έλληνες δασκάλους
- Ο Πατριάρχης Φώτιος και ο Βάρδας ανέθεσαν την ιεραποστολή στα αδέρφια Κων/νο (Κύριλλο) και Μεθόδιο από τη Θεσσαλονίκη που γνώριζαν τη σλαβική γλώσσα
- Εκχριστιάνισαν Σλάβους και Μοραβούς και δημιούργησαν το σλαβικό αλφάβητο
- Μαζί με τον εκχριστιανισμό έθεσαν τις βάσεις της σλαβικής λογοτεχνίας
- Η Εκκλησία ανακήρυξε τον Κύριλλο και το Μεθόδιο αγίους
- Ο εκχριστιανισμός των Βουλγάρων αν και ήταν δύσκολο έργο ολοκληρώθηκε από τον Πατριάρχη Φώτιο
- Το 864 ο τσάρος Βόρης (ή Βόγορης) βαπτίστηκε χριστιανός και πήρε το όνομα Μιχαήλ
- Ο Φώτιος ενίσχυσε τον τσάρο να ιδρύσει αυτοκέφαλη εκκλησία και το Οικουμενικό Πατριαρχείο θα είχε μόνο την πνευματική εποπτεία
- Οι Βούλγαροι γνώρισαν τον ελληνικό πολιτισμό και προστάτες του ήταν οι τσάροι Συμεών και Πέτρος
- Η αποστολική δραστηριότητα των Βυζαντινών απλωνόταν από τα Βαλκάνια έως την Ανατολική Ευρώπη
- Αρκετοί Τούρκοι, επίσης, δέχτηκαν το χριστιανισμό

ζ. Σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας

- Το Βυζάντιο ήταν χριστιανική αυτοκρατορία
- Εκτός από τον ελληνικό πολιτισμό και την ελληνική γλώσσα το λαό έδενε η χριστιανική πίστη
- Πίστευαν ότι το Κράτος τους εξασφάλιζε ζωή και επίγεια αγαθά και η Εκκλησία τους χάριζε σωτηρία και την «Επουράνια βασιλεία»
- Εκκλησία και κράτος ήταν βασικοί παράγοντες της ζωής και της συμπεριφοράς των Βυζαντινών
- Αλληλοστηρίζονταν αλλά επιδίωκαν και την αυτοτέλειά τους
- Ο ρόλος τους αυτοκράτορα ήταν:
  - Αρχηγός της πολιτείας
  - Προστάτης της Εκκλησίας
  - Επικύρωνε τα πρακτικά των Συνόδων
- Ο ρόλος της Εκκλησίας ήταν:
  - Διάδοση του χριστιανισμού
  - Καταπολέμηση των αιρέσεων
  - Άσκηση της φιλανθρωπίας
- Η Εκκλησία απέκτησε πλούτο (κτήματα-πολύτιμα αντικείμενα) και ενίσχυε το κράτος όταν κινδύνευε
- Πολλοί αυτοκράτορες προσπάθησαν να ελέγξουν την Εκκλησία αλλά αυτή δεν ήθελε να υποκύψει
- Πολλοί ιεράρχες πίστευαν ότι κάποιοι αυτοκράτορες δεν τηρούσαν τους ιερούς κανόνες της Ορθοδοξίας και επιδίωκαν την ανατροπή τους
- Επίσης πολλοί εκκλησιαστικοί ηγέτες ενδιαφέρονταν για την πολιτική
- Στην εποχή της Μακεδονικής δυναστείας επικρατεί ηρεμία στις σχέσεις Εκκλησίας-Κράτους και πολλοί εκκλησιαστικοί ηγέτες στάθηκαν στο πλευρό των αυτοκρατόρων

II. Εκκλησιαστικοί αρχηγοί με ξεχωριστή δράση

- Από τις μεγαλύτερες πνευματικές μορφές της περιόδου ήταν ο Φώτιος
- Λόγιος με μόρφωση έγινε Πατριάρχης το 858
- Πήρε τους βαθμούς της ιεροσύνης μέσα σε έξι μέρες
- Ο Πάπας Νικόλαος Β' αντέδρασε και ζήτησε την απομάκρυνση του Φωτίου
- Ο Φώτιος κατηγορήσε τον Πάπα και έτσι δημιουργήθηκε ένταση μεταξύ ανατολικής και δυτικής Εκκλησίας
- Ο Πάπας προσπαθούσε να ασκήσει επιρροή σε λαούς που ήταν υπό την προστασία του Βυζαντίου με σκοπό να τους αποσπάσει από αυτό
- Ο Φώτιος αγωνίστηκε να υποστηρίξει τα εκκλησιαστικά και πολιτικά συμφέροντα του Βυζαντίου
- Μαθητής του ήταν ο Νικόλαος ο Μυστικός, ο οποίος έγινε δύο φορές Πατριάρχης
- Είχε εκκλησιαστική και πολιτική δράση
- Προσπάθησε να σώσει επαρχίες από την καταστροφή, εξαγόρασε αιχμαλώτους και στήριξε το ηθικό των αγωνιστών
- Ο Πατριάρχης Μιχαήλ Κηρουλάριος προώθησε στο θρόνο τον Ισαάκιο Κομνηνό, αλλά έχασε τον πατριαρχικό του θρόνο, όταν πίστεψε ότι θα έλεγχε το νέο αυτοκράτορα

III. Το σχίσμα ανάμεσα στην Ανατολική και στη Δυτική Εκκλησία

- Το σχίσμα ανάμεσα στις δύο μεγάλες Εκκλησίες έγινε το 1054 όταν αυτοκράτορας ήταν ο Κων/νος Θ' ο Μονομάχος και Πατριάρχης ο Μιχαήλ Κηρουλάριος
- Ο Κων/νος ο Θ' ήθελε να έχει φιλικές σχέσεις με τον Πάπα, υπήρχαν όμως κάποιες θρησκευτικές διαφορές μεταξύ των δύο Εκκλησιών που έπρεπε να ρυθμιστούν
- Για να ξεπεραστεί η κρίση ήρθε στην Κωνσταντινούπολη πρεσβεία του Πάπα με επικεφαλής τον Καρδινάλιο Ουμβέρτο
- Ο Ουμβέρτος και ο Κηρουλάριος ήταν εμπαιθείς και ακατάλληλοι για διαπραγματεύσεις
- Έτσι επήλθε οριστική ρήξη, το Σχίσμα, των δύο Εκκλησιών
- Δογματικά το δίκαιο ήταν με το μέρος της Ανατολής
- Οι πολιτικές συνέπειες ήταν τρομερές για όλο το χριστιανικό κόσμο και πιο πολύ για το Βυζάντιο
- Οι σημαντικότερες συνέπειες ήταν:
  - Στη Δύση άρχισε να καλλιεργείται πνεύμα μίσους προς την Ανατολή και η ιδέα πολιτικής υποταγής του Βυζαντίου
  - Η αδιαλλαξία χώρισε το χριστιανικό κόσμο, ώστε την ώρα του κινδύνου από την εξάπλωση των Τούρκων, δεν ήρθε βοήθεια από τα χριστιανικά κράτη της δυτικής Ευρώπης
  - Επηρέαστηκε η ιστορική έρευνα με αποτέλεσμα να επικρατεί κακή ιδέα για το βυζαντινό κόσμο

Κεφ. 5^ο – Η παρακμή και η πρώτη πτώση του Βυζαντίου

α. Νέοι κίνδυνοι από την Ανατολή και τη Δύση

I. Οι Σελτζούκοι Τούρκοι

- Οι Αραβες είχαν αρχίσει να παρακμάζουν και ένας νέος λαός οι Σελτζούκοι Τούρκοι εμφανίστηκαν
- Φύλαρχός τους ήταν ο Σελτζούκ που τους έφερε από τις στέπες του Τουρκεστάν προς τη Μεσοποταμία
- Τέλη του 10^{ου} αι. ασπάζονται τον ισλαμισμό και υπηρετούν ως μισθοφόροι
- Τον 11^ο αι. άπλωσαν τη δύναμή τους στην περιοχή του Ιράν και κατέκτησαν το Χαλιφάτο της Βαγδάτης
- Εισέβαλαν στις επαρχίες του Βυζαντίου και κατέκτησαν τη Μεσοποταμία, την Αρμενία και την Καππαδοκία
- Ο αυτοκράτορας Ρωμανός Δ' ο Διογένης προσπάθησε να σταματήσει τις επιδρομές των Τούρκων κι εκστράτευσε εναντίον τους
- Στη μάχη του Ματζικέρτ το 1071 νίκησε ο Τούρκος σουλτάνος Αρπ-Ασλάν και ο Ρωμανός αιχμαλωτίστηκε
- Επειδή θαύμασε την παλικάριά του Ρωμανού, τον άφησε ελεύθερο και έκλεισε μαζί του φιλική συνθήκη
- Συνέπειες της μάχης του Ματζικέρτ:
  - Ανοιξε ο δρόμος προς τη Μ. Ασία για τους Τούρκους
  - Τέλος της βυζαντινής κυριαρχίας στην Ανατολή
- Οι Τούρκοι έφτασαν ως τη Χρυσούπολη, απέναντι από την Κων/πολη

- Τον 11^ο αι. σημειώθηκε η πιο μεγάλη ακμή των Σελτζούκων που ίδρυσαν ένα απέραντο κράτος
- Άρχισαν όμως αποσχιστικές τάσεις και ιδρύθηκαν μικρότερα σουλτανάτα που άρχισαν μεταξύ τους πολέμους
- Το πιο επικίνδυνο σουλτανάτο για το Βυζάντιο ήταν των Ρουμ (της Ρωμανίας) με έδρα τη Νίκαια
- Οι Κομνηνοί αντιμετώπισαν τον κίνδυνο και πολέμησαν τους Σελτζούκους του σουλτανάτου αυτού
- Ο Αλέξιος Α' με τη βοήθεια των σταυροφόρων της Α' σταυροφορίας ξαναπήρε τη Νίκαια και τα μικρασιατικά παράλια
- Ο Ιωάννης Β' συνέχισε τους αγώνες κατά των Σελτζούκων
- Είχε πολλές επιτυχίες και έφτασε ως τη Συρία
- Τον αγώνα συνέχισε ο Μανουήλ Α' Κομνηνός και ετοίμασε μεγάλη εκστρατεία με πολλούς μισθοφόρους και συμμάχους
- Πανωλεθρία του βυζαντινού στρατού στη μάχη στο Μυριοκέφαλο το 1176
- Η μάχη αυτή στερέωσε τους Τούρκους στη Μικρά Ασία

II. Νορμανδοί

- Οι Νορμανδοί (=άνθρωποι του βορρά) ήταν σκανδιναβικός λαός
- Τον 8^ο αι. εμφανίζονται ως πειρατές και προκαλούν τρόμο στην Ευρώπη
- Ήταν τολμηροί ναυτικοί και τον 10^ο – 11^ο άρχισαν να μεταναστεύουν
- Κάποιοι Νορμανδοί ίδρυσαν στη Βόρεια Γαλλία το δουκάτο της Νορμανδίας
- Μερικοί κατέβηκαν στη Ρωσία (ρωσικό κράτος του Κιέβου)
- Το 1066 ο Γουλιέλμος ο Κατακτητής κατέλαβε την Αγγλία
- Στα μέσα του 11^{ου} αι. κάποιοι Νορμανδοί έφτασαν στην Ιταλία και κατέκτησαν την πόλη Μπάρι
- Αργότερα πέρασαν στη Σικελία, απώθησαν τους Σαρακηνούς και με έδρα το Παλέρμο ίδρυσαν το δικό τους
- Η παρακμή των άλλων λαών επέτρεψε στους Νορμανδούς να γίνουν κυρίαρχοι στη Μεσόγειο

Νορμανδικές επιδρομές κατά του Βυζαντίου

- Οι Νορμανδοί της Κάτω Ιταλίας ήταν επικίνδυνοι για το Βυζάντιο και επιχειρήσαν τέσσερις επιδρομές εναντίον του:
- α) Πρώτη επιδρομή: 1081-1085
- Οι Νορμανδοί αποβιβάστηκαν στην Ηπειρο και πολιορκήσαν το Δυρράχιο
- Ο αυτοκράτορας Αλέξιος ετοίμασε μισθοφορικό στρατό και ζήτησε βοήθεια από Ευρωπαίους ηγεμόνες
- Οι Βενετοί έκλεισαν συμφωνία με το Βυζάντιο και με το στόλο τους νίκησαν τους Νορμανδούς
- Ο Αλέξιος αν και ο στρατός του νικήθηκε κι έχασε το Δυρράχιο, ανάγκασε τους Νορμανδούς να γυρίσουν στην Ιταλία (1085)
- β) Δεύτερη επιδρομή: 1107
- Ο Αλέξιος νίκησε τους Νορμανδούς και τους υποχρέωσε να υπογράψουν ταπεινωτική συνθήκη

γ) Τρίτη επιδρομή: 1147-1149

- Ο βασιλιάς των Νορμανδών Ρογήρος Β' κατέλαβε την Κέρκυρα
- Ο νορμανδικός στόλος πέρασε στο Αιγαίο και οι Νορμανδοί απλώθηκαν στον ελλαδικό χώρο
- Η Αττική, η Θήβα και η Κόρινθος καταστράφηκαν
- Οι επιδρομείς πήραν μαζί τους στη Σικελία πολλούς ειδικευμένους τεχνίτες μεταξουργίας και το Βυζάντιο έχασε τα μεγάλα κέρδη του από το εμπόριο μεταξωτών ειδών
- Ο Μανουήλ Κομνηνός με τη βοήθεια των Βενετών ξαναπήρε την Κέρκυρα, αλλά αναγκάστηκε να κλείσει ειρήνη με τους Νορμανδούς, χάνοντας τις δυτικές περιοχές της αυτοκρατορίας

δ) Τέταρτη επιδρομή: 1185

- Ο βασιλιάς των Νορμανδών Γουλιέλμος Β' πήρε το Δυρράχιο ξανά και κυρίεψε τη Θεσσαλονίκη, λεηλατώντας την
- Μια λαϊκή εξέγερση στην Κων/πολη ανέτρεψε τον Ανδρόνικο Κομνηνό και στο θρόνο ανέβηκε ο Ισαάκιος Αγγελος
- Ο στρατηγός Αλέξιος Βρανάς νίκησε τους Νορμανδούς στις Σέρρες και τους ανάγκασε να υποχωρήσουν και να φύγουν στην Ιταλία
- Ο Ισαάκιος Αγγελος πήρε τον τίτλο του «Σωτήρα»

β. Εμπορικά προνόμια στους Βενετούς

- Ο Βασίλειος Β' ο Βουλγαροκτόνος για να ασφαλίσει την Αδριατική από τους Σαρακηνούς παραχώρησε στους Βενετούς τελωνειακές διευκολύνσεις στα λιμάνια της πρωτεύουσας
- Η ναυτική δύναμη της Βενετίας αναπτύχθηκε ραγδαία
- Στα χρόνια των Κομνηνών για να αντιμετωπιστεί ο νορμανδικός κίνδυνος ζητήθηκε η βοήθεια των Βενετών, κάνοντάς τους μεγαλύτερες παραχωρήσεις
- Ο Αλέξιος Κομνηνός με χρυσόβουλο του 1082 απαλλάσσει τους εμπόρους της Βενετίας από τους φόρους που πλήρωναν στο Βυζάντιο
- Οι Βενετοί έγιναν πανίσχυροι και οι Κομνηνοί για να σπάσουν το μονοπώλιο των Βενετών παραχώρησαν προνόμια και σε άλλους λαούς
- Οι ολέθριες συνέπειες από την παραχώρηση των προνομίων ήταν:
  - Το Βυζάντιο εγκατέλειψε το δικό του εμπόριο στις ιταλικές πόλεις
  - Κλονίστηκε η πίστη των υπηκόων προς το κράτος και οι λαϊκές τάξεις μισούσαν τους ξένους
  - Οι Δυτικοί λαοί είχαν μεγάλη οικονομική ανάπτυξη και ανατράπηκε η υπεροχή του Βυζαντίου
  - Οικονομική και πολιτική υποδούλωση του Βυζαντίου στους ξένους

γ. Ο Ευρωπαϊκός κόσμος (Φεουδαρχία) και οι Σταυροφορίες

- Το 843 με τη συνθήκη του Βερντέν τα τρία εγγόνια του Κάρολου του Μέγα συμφώνησαν να μοιράσουν το φραγκικό κράτος
- Τον 9^ο αι. επικρατεί ένα διασπαστικό κίνημα, η φεουδαρχία
- Ο βασιλιάς παραχωρούσε σε κάποιον συγγενή μια έκταση γης (επαρχία), αλλά ο ίδιος κρατούσε την κυριότητα
- Οι κάτοικοι της περιοχής ονομάζονταν όφελος και είχαν για αφέντη τους τον ευγενή
- Οι ευγενείς που έπαιρναν «όφελος» λέγονταν υποτελείς και ορκίζονταν πίστη στο βασιλιά
- Τον 9^ο αι. τα οφέλη λέγονταν φέουδα και οι κύριοί τους φεουδάρχες
- Τον 10^ο αι. η φεουδαρχία ακμάζει και ιδρύονται πολλά φέουδα με δική τους διοίκηση, νόμους, δικαστική εξουσία, οικονομία και νόμισμα

Σταυροφορίες

- Τον 11^ο αι. οι χριστιανοί συνήθιζαν να ταξιδεύουν στους Αγίους Τόπους για προσκύνημα
- Απέναντι στους προσκυνητές η στάση των Αράβων ήταν ανεκτική
- Όταν όμως οι Τούρκοι πήραν τη Συρία και την Παλαιστίνη άρχισαν οι διώξεις κατά των χριστιανών
- Στη Δύση αποφασίστηκε η κατάκτηση των Αγίων Τόπων από τους χριστιανούς
- Ο πάπας Ουρβανός Β' με κήρυγμά του το 1095 κήρυξε την αρχή στις ένοπλες αυτές εκστρατείες (σταυροφορίες)
- Πίσω από το θρησκευτικό χαρακτήρα των εκστρατειών κυριαρχούσαν άλλοι σκοποί (ιμπεριαλισμός των βασιλιάδων, οικονομικά συμφέροντα των ναυτικών πόλεων της Ιταλίας, φιλοδοξίες των ιπποτών να κερδίσουν φέουδα κ.ά.)
- Α' σταυροφορία**
- Ο μοναχός Πέτρος ο Ερημίτης ξεκίνησε με 60.000 απλούς ανθρώπους άοπλους, χωρίς οργάνωση και όταν έφτασαν στη Μ. Ασία αποδεκατίστηκαν από τους Τούρκους
- Το 1096 τέσσερις στρατοί από τη Β. και Ν. Γαλλία και την Ιταλία έφτασαν μπροστά στην Κων/πολη
- Ο Αλέξιος Α' τρομοκρατήθηκε από την παρουσία 100.000 στρατού
- Έπεισε τους αρχηγούς του στρατού να του ορκιστούν πίστη, να τον αναγνωρίσουν ως Κύριό τους και να ξαναδώσουν στο Βυζάντιο όσες επαρχίες θα έπαιρναν από τους Τούρκους
- Έτσι ο Αλέξιος ξαναπήρε τη Νίκαια και τμήμα από τα δυτικά παράλια της Μ. Ασίας
- Το 1099 οι σταυροφόροι κατέκτησαν την Ιερουσαλήμ μετά από ένα μήνα πολιορκίας
- Οι σταυροφόροι ίδρυσαν φεουδαρχικά κράτη στη Συρία, την Παλαιστίνη και το βασίλειο της Ιερουσαλήμ
- Ο πάπας διόρισε λατίνο Πατριάρχη στα Ιεροσόλυμα
- Για την προστασία των νέων αυτών κρατών οργανώθηκαν ιπποτικά τάγματα: οι Ιωαννίτες, οι Ναΐτες και οι Τεύτονες που ζούσαν μια ασκητική ζωή και αυστηρή ζωή
- Τον 12^ο αι. έγιναν ακόμα δύο σταυροφορίες (Β' και Γ')
- Αιτία ήταν η κατάκτηση των Ιεροσολύμων από το σουλτάνο της Αιγύπτου Σαλαδίν
- Αν και απέτυχαν οι σταυροφορίες αυτές, ο βασιλιάς των Αγγλων Ριχάρδος ο Λεοντόκαρδος κατέκτησε την Κύπρο, που την πούλησε όμως στους Γάλλους

Τέταρτη σταυροφορία

- Ήταν πολιτική εκστρατεία και ήταν καταστροφική για τον ευρωπαϊκό πολιτισμό
- Ήταν ιδέα του πάπα Ιννοκέντιου Γ' και το σχέδιό του ήταν να χτυπήσουν τους μουσουλμάνους στην Αίγυπτο και από εκεί να απελευθερώσουν την Παλαιστίνη
- Οι Βενετοί σκέπτονταν τα δικά τους οικονομικά και εμπορικά συμφέροντα και επιβάλλοντας τα δικά τους σχέδια ήθελαν να χτυπήσουν το Βυζάντιο
- Ο δόγης Δάνδολος ζητούσε υψηλά ποσά για να μεταφέρει με το στόλο του τους σταυροφόρους
- Ο Αλέξιος Αγγελος, γιος του εκθρονισμένου αυτοκράτορα Ισαάκιου ζητούσε τη βοήθεια των Βενετών για να ξαναπάρει το θρόνο
- Υποσχόταν δώρα, υψηλές αμοιβές στους Βενετούς και βεβαίωσε τον πάπα Ιννοκέντιο ότι θα του παρέδινε την ανατολική εκκλησία
- Στις 24 Ιουνίου 1203 βενετσιάνικα πλοία έφτασαν μπροστά στην Κωνσταντινούπολη

δ. Η άλωση της Κων/πολης από τους σταυροφόρους

- Με τη βοήθεια των σταυροφόρων ανέβηκαν στο θρόνο ο Ισαάκιος και ο γιος του Αλέξιος Δ'
- Ο Αλέξιος Δ' –επιπόλαιος και απερίσκεπτος- έπρεπε να ικανοποιήσει τις υποσχέσεις του στους σταυροφόρους
- Επέβαλε εξοντωτική φορολογία στις λαϊκές μάζες, αλλά η φορολογία δεν έφερε ικανοποιητικά αποτελέσματα
- Η ένωση των δύο εκκλησιών (με την υποταγή της Ανατολικής στην Παπική) είχε ξεσηκώσει το λαό
- Έτσι εκθρονίστηκε ο Αλέξιος Δ' και αυτοκράτορας έγινε ο Αλέξιος Ε'
- Τον Απρίλιο του 1204 οι σταυροφόροι πήραν την Πόλη και ακολούθησε μεγάλη λεηλασία και καταστροφή
- Συνέπειες της άλωσης:
  - Καταστροφή του βυζαντινού κράτους και του πολιτισμού
  - Αρπαγή και καταστροφή έργων τέχνης και χειρογράφων
  - Αρχισε στη Ελλάδα η Φραγκοκρατία, αλλά η φεουδαρχική οργάνωση των λατινικών κρατών δεν είχε τα στοιχεία της ενότητας και της νομιμότητας (κακή οικονομία, μικρός πληθυσμός)
  - Αφύπνιση της εθνικής συνείδησης του νέου ελληνισμού και προσπάθεια αντίστασης απέναντι στους κατακτητές

1081-1204

- Με τη δυναστεία των Κομνηνών το Βυζάντιο έζησε την τελευταία του αναλαμπή
- Νέα φυσιογνωμία του Βυζαντίου
  - Το βυζαντινό κράτος στηριζόταν στην κυρίως Ελλάδα και τα μικρασιατικά παράλια της Ιωνίας και του Πόντου
  - Οριστική απώλεια της Ιταλίας και της Σικελίας, που πέρασαν στα χέρια των δυτικών
  - Το Βυζάντιο έχασε την παλιά του δύναμη, ενώ αναπτυσσόταν η Δύση
- Με την άλωση της Κων/πολης το 1204 έκλεισε η περίοδος της μεσαιωνικής ιστορίας του Βυζαντίου

Μέρος Δ' Υστεροβυζαντινή εποχή
Κεφ 1^ο Διαμελισμός της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και διαμόρφωση του βυζαντινού κόσμου στην περίοδο 1204-1261

α. Λατινικά κράτη

-Στη θέση του παλιού βυζαντινού κράτους ιδρύθηκαν πολλά φεουδαρχικά κράτη με Ευρωπαίους ηγεμόνες

-Η λατινική αυτοκρατορία της Κων/πολης:

- Περιλάμβανε τη Θράκη, τα Β.Δ. παράλια της Μικράς Ασίας και τα νησιά Χίο, Λέσβο
- Αυτοκράτορας ήταν ο Βαλδουίνος, κόμης της Φλάνδρας

-Το λατινικό βασίλειο της Θεσσαλονίκης:

- Ιδρυτής ήταν ο Ιταλός Βονιφάτιος
- Έκανε εκστρατεία στη Νότια Ελλάδα και έφτασε ως την Κόρινθο
- Αντίπαλός του ήταν ο Έλληνας άρχοντας Λέων Σγουρός
- Για να πολεμήσει τον Βονιφάτιον συμμάχησε με τον παλιό αυτοκράτορα Αλέξιο Γ' τον Αγγελο
- Ο Λέων Σγουρός αντιστάθηκε αλλά ο Βονιφάτιος νίκησε
- Κυρίως όλη την περιοχή και ιδρύθηκαν φεουδαρχικά κρατίδια τα οποία μοίρασε στους επιτελείς του
- Τα πιο σπουδαία κρατίδια ήταν : το δουκάτο της Αθήνας και το πριγκιπάτο της Αχαΐας με πρωτεύουσα την Ανδραβίδα, το οποίο έμεινε στα χέρια των Βιλλεαρδουίνων

-Οι Βενετικές κτήσεις:

- Οι Βενετοί, εμπορικός λαός, είχαν υπό την κατοχή τους το Δυρράχιο στην Ηπειρο, πολλά νησιά του Αιγαίου, την Κρήτη, τα Επτάνησα, την Εύβοια, εμπορικούς σταθμούς της Πελοποννήσου και της Θράκης όπως και την Κύπρο
- Επίσης οι Βενετοί μπορούσαν να ορίζουν το Λατίνο πατριάρχη της Κων/πολης
- Επαιρναν σκληρά μέτρα για να καταπνίγουν τοπικές εξεγέρσεις των Ελλήνων
- Η βενετική κατοχή ήταν καλύτερη από την τουρκική δουλεία
- Τα Επτάνησα δεν γνώρισαν Τουρκοκρατία και οι Έλληνες μπόρεσαν να γνωρίσουν την Ευρωπαϊκή Αναγέννηση

β. Τα ελληνικά κράτη

-Τελικά οι Λατίνοι δεν μπόρεσαν να καταλάβουν ολόκληρη την αυτοκρατορία

-Η μικρασιατική περιοχή της βυζαντινής αυτοκρατορίας και η Ηπειρος παρέμειναν σε Έλληνες ηγεμόνες

-Το εθνικό αίσθημα αφυπνίστηκε στις περιοχές αυτές και οι Έλληνες ονειρεύονταν να ξαναπάρουν πίσω την Πόλη από τους ξένους

-Σχηματίστηκαν τρία ισχυρά κράτη:

-Η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας:

- Τα δυο εγγόνια του Ανδρόνικου Κομνηνού, ο Αλέξιος και ο Δαβίδ, με την άλωση της Πόλης κατέφυγαν στην Τραπεζούντα

- Εκεί ίδρυσαν ανεξάρτητο κράτος, το οποίο ξεκομμένο γεωγραφικά ακολούθησε χωριστή ιστορική πορεία
- Η αυτοκρατορία αυτή αντιστάθηκε σε πολλούς εχθρούς και η πρωτεύουσα Τραπεζούντα έγινε κέντρο πολιτισμού και γραμμάτων
- Το 1462 έπεσε στα χέρια Οθωμανών αλλά ακόμα και κάτω από τη δουλεία έμεινε κέντρο ελληνισμού ως τον 20^ο αιώνα

β. Τα ελληνικά κράτη

-Το δεσποτάτο της Ηπείρου:

- Ιδρυτές ήταν ο Μιχαήλ Αγγελος Κομνηνός μαζί με τα αδέρφια του Θεόδωρο και Μανουήλ
- Απλωσαν την κυριαρχία του στη Δυτική Ελλάδα και κατέλαβαν τη Θεσσαλονίκη το 1224

-Η αυτοκρατορία της Νίκαιας:

- Ιδρυτής ήταν ο Θεόδωρος Λάσκαρης, που ανακηρύχθηκε αυτοκράτορας των Ρωμαίων το 1206
- Έσωσε το κράτος από τις επιθέσεις των σταυροφόρων
- Ο ηγεμόνας Ιωάννης Βατάτζης διαδέχτηκε το Θ. Λάσκαρη
- Ο Βατάτζης έκανε το κράτος ισχυρό, πλούσιο και οργανωμένο
- Το 1246 πήρε τη Θεσσαλονίκη, νίκησε τους Βουλγάρους και έφτασε τα σύνορά του ως το Δυρράχιο
- Ο διάδοχός του Θεόδωρος Β' Λάσκαρης ήταν ικανός στη διοίκηση και προστάτευε την αρχαία ελληνική παιδεία
- Όλοι οι αυτοκράτορες ενίσχυσαν την ελεύθερη αγροτική τάξη, οργάνωσαν τη βιοτεχνία και απαγόρευαν τις εισαγωγές ξένων προϊόντων

γ. Η ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης

-Όταν πέθανε ο Θεόδωρος Β' Λάσκαρης όρισαν κηδεμόνα του ανήλικου γιου του το Μιχαήλ Παλαιολόγο

-Ο Μιχαήλ Παλαιολόγος βρέθηκε αντιμέτωπος με τους ενωμένους στρατούς της Ηπείρου και της Αχαΐας

-Κατόρθωσε όμως να τους νικήσει και έτσι έστρεψε την προσοχή του προς την Κων/πολη

-Ο στρατηγός του Αλέξιος Στρατηγόπουλος, που βρισκόταν με μικρή δύναμη στρατού στη Θράκη, όταν πληροφορήθηκε ότι ο στόλος των Βενετών έλειπε από το Βόσπορο, πλησίασε στην Κων/πολη

-Έτσι μπήκε χωρίς αντίσταση στην Πόλη στις 25 Ιουλίου 1261

-Ο Λατίνος αυτοκράτορας δεν ξαναγύρισε πίσω κι έφυγε στη Δύση

-Στις 15 Αυγούστου 1261 ο Μιχαήλ μπήκε στην Πόλη και πήρε την εξουσία, όταν τον έστεψαν αυτοκράτορα των Ρωμαίων στην Αγία Σοφία

δ. Η τέχνη της Φραγκοκρατίας

-Η Φραγκοκρατία κράτησε πενήντα χρόνια αλλά η τέχνη δε σταμάτησε να εξελίσσεται

-Η μνημειακή ζωγραφική συνεχίστηκε όχι μόνο στα ελεύθερα κρατίδια αλλά και στα κατεχόμενα από τους Φράγκους, όπως και στη Σερβία

-Αρχιτεκτονική:

- Παρουσιάζεται ένας νέος τύπος ναού: ο σταυρεπίστεγος
- Σε αυτόν οι μονόκλιτες ή τρίκλιτες βασιλικές σκεπάζονται από καμάρες που σχηματίζουν σταυρό (Πόρτα-Παναγία Θεσσαλίας, Αγ. Θεόδωροι Αργολίδας)

-Ζωγραφική:

- Η τέχνη στη ζωγραφική γίνεται πιο ελεύθερη
- Τα καλύτερα δείγματα είναι στη Μονή Αγίου Ιωάννη Θεολόγου στην Πάτμο, στην Αχειροποίητο της Θεσσαλονίκης και στον Αγιο Γεώργιο του Ωρωπού
- Η τεχνοτροπία αυτή, που άνθισε και στις εκκλησίες της Σερβίας, είχε εισαχθεί από βυζαντινούς ζωγράφους της Κων/πολης και της Θεσσαλονίκης (Αγ. Απόστολοι, Μιλέσεβα κ.ά.)

Κεφ. 2^ο Προσπάθειες για την επιβίωση του βυζαντινού κόσμου ως το 1402

α. Βούλγαροι – Σέρβοι

-Η Βουλγαρία ήταν μια βυζαντινή επαρχία που κράτησε όμως τη γλώσσα και την οργάνωση της Εκκλησίας της

-Στα χρόνια της δυναστείας των Αγγέλων οι Βούλγαροι επαναστάτησαν λόγω της βαριάς φορολογίας

-Το 1188 ιδρύθηκε νέο βουλγαρικό κράτος, με έδρα το Τύρνοβο από τα αδέρφια Πέτρο και Ασάν

-Το βουλγαρικό κράτος έγινε ισχυρό όταν την εξουσία πήρε ο Ιωάννης και στον οποίο ο πάπας Ιννοκέντιος Γ' έδωσε τον τίτλο του βασιλιά

-Ο Ιωάννης στράφηκε κατά των Λατίνων, φιλοδοξώντας την ίδρυση βουλγαρικής αυτοκρατορίας στα Βαλκάνια

-Στη μάχη της Αδριανούπολης το 1205 οι Λατίνοι ιππότες νικήθηκαν και ο Βαλδουίνος πιάστηκε αιχμάλωτος

-Όμως ο διάδοχος του Βαλδουίνου, Ερρίκος της Φλάνδρας νίκησε τους Βουλγάρους και ο Ιωάννης στράφηκε κατά των Ελλήνων

-Ονομάστηκε «Ρωμαιοκτόνος», αλλά το 1207 δολοφονήθηκε με αποτέλεσμα το Βουλγαρικό κράτος να παρακμάσει

-Οι Σέρβοι αφού κατέλαβαν τμήμα της Βαλκανικής ήρθαν σε επαφή με το Βυζάντιο και δέχθηκαν το Χριστιανισμό

-Ζούσαν χωρισμένοι σε ανεξάρτητες περιοχές, «Ζούπες» και κάθε μία είχε τον τοπάρχη της, το «Ζουπάνο»

-Τον 12^ο αι. αρχηγός των Σέρβων έγινε ο Μέγας Ζουπάνος Στέφανος Νεμάνια και ο Ισαάκιος Αγγελος αναγνώρισε τον τίτλο αυτό

-Το 1217 ο Πάπας με αντιπρόσωπό του έστεψε βασιλιά, «Κράλη» το γιο του Νεμάνια

-Παρ' όλες τις ενέργειες του Πάπα οι Σέρβοι έμειναν πιστοί στην Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία

-Η μεγάλη ακμή των Σέρβων έγινε όταν «Κράλης» ήταν ο Στέφανος Ντουσάν, ο οποίος κατέλαβε τη Μακεδονία, εκτός από τη Θεσσαλονίκη

- Ανακήρυξε τον εαυτό του «Αυτοκράτορα των Ρωμαίων και Σέρβων και κύριο σχεδόν όλης της Ρωμανίας»
- Κατάκτησε την Ηπειρο και τη Θεσσαλία και σχεδίαζε την ίδρυση ενός σερβοελληνικού κράτους
- Το 1355 πέθανε και έτσι άρχισε η παρακμή των Σέρβων

β. Η κοινωνική κατάσταση

- Αν και πολλοί αυτοκράτορες πήραν μέτρα κατά των πλούσιων μεγαλοκτηματιών, κάποιοι «δυνατοί» επικράτησαν και πήραν την εξουσία
- Οι δυναστείες των Κομνηνών και των Παλαιολόγων προέρχονταν από την τάξη τους
- Έτσι τα κτήματα περνούσαν στα χέρια των πλουσίων και οι φτωχοί γεωργοί συσσωρευόνταν στις πόλεις
- Στη δυστυχία και εξαθλίωση των αγροτών προστέθηκε και η τοκογλυφία
- Τη Μεσαία τάξη αποτελούσαν έμποροι και βιοτέχνες των πόλεων, οι «Μέσοι», που αναπτύχθηκαν τον 14^ο αι.
- Οι Μέσοι εξελίχθηκαν σε αστική τάξη και καλλιέργησαν τα γράμματα, βοηθώντας την πνευματική αναγέννηση του τόπου
- Ο οικονομικός μαρασμός της Κων/πολης ευνόησε την ανάπτυξη περιφερειακών πόλεων, όπως η Θεσσαλονίκη, η Αδριανούπολη, η Θήβα κ.ά.

II. Η Θεσσαλονίκη κατά τον 14^ο αι.

- Από τον 12^ο αι. η πόλη βρίσκεται σε μεγάλη οικονομική άνθηση
- Ήταν πρωτεύουσα του κράτους της Ηπείρου και τον 14^ο αι. έγινε η πιο πλούσια πόλη της Ανατολής
- Το λιμάνι είχε μεγάλη κίνηση και η ναυτική της συντεχνία ήταν πολύ ισχυρή
- Παρουσιάστηκε μεγάλη άνθηση στα γράμματα και σχηματίστηκε ένα κίνημα διανοουμένων, το κίνημα των Ζηλωτών
- Οι Ζηλωτές προσπαθούσαν να βρουν λύση στα κοινωνικά προβλήματα και να υπερασπιστούν τους αδυνάτους
- Το κίνημα αυτό πήρε πολιτικές διαστάσεις
- Άλλο κίνημα, που είχε απήχηση σε μοναχούς, κληρικούς και λογίους ήταν αυτό των Ησυχαστών
- Ήταν οπαδοί του ασκητισμού και υποστηρίζονταν από το λόγιο μοναχό Γρηγόριο Παλαμά
- Ένας άλλος μοναχός, ο Βαρλαάμ πολέμησε τους Ησυχαστές και τις ιδέες τους
- Η Θεσσαλονίκη χωρίστηκε σε δύο στρατόπεδα, αφού οι μοναχοί και οι κληρικοί πήραν το μέρος του Παλαμά, ενώ οι Ζηλωτές του Βαρλαάμ
- Ο Ιωάννης Καντακουζηνός και πολλοί «δυνατοί» υποστήριζαν τους Ησυχαστές
- Ο λαός και οι Ζηλωτές ξεσηκώθηκαν κατά των «δυνατών» και του Καντακουζηνού
- Ο Καντακουζηνός κατέλαβε τη Θεσσαλονίκη και οι Ζηλωτές επαναστάτησαν το 1342
- Οι Ζηλωτές πήραν την εξουσία, σχηματίζοντας κυβέρνηση με τη βοήθεια των συντεχνιών
- Πήραν σκληρά μέτρα και όρισαν νόμους για να εμποδίσουν τη συνεργασία των δυνατών με τον Καντακουζηνό

- Ο Καντακουζηνός συμμάχησε με τους Τούρκους και τους οδήγησε στη Θεσσαλονίκη, αλλά οι κάτοικοί της τους απέκρουσαν
- Η Θεσσαλονίκη έγινε αυτόνομη πολιτεία, αλλά το 1349 άρχισε η παρακμή της πόλης, αφού οι «δυνατοί» τελικά με αντεπανάσταση απομάκρυναν τους Ζηλωτές

γ. Η εμφάνιση των Οθωμανών και η προέλασή τους ως το 1402

- Οι Σελτζούκοι διασπάστηκαν ενώ μια μογγολική επιδρομή κατέστρεψε τα τουρκικά σουλτανάτα και εμιράτα
- Έτσι μπόρεσαν να δράσουν οι γαζήδες, που ήταν αρχηγοί μικροομάδων, αλλά και νέες τουρκικές φυλές
- Μια ομάδα ήταν οι Οθωμανοί, που πήραν το όνομά τους από το φύλαρχο Οσμάν ή Οθ(ω)μάν
- Ο Οσμάν κυρίεψε την Προύσα το 1326, την έκανε πρωτεύουσα ανεξάρτητου κράτους και ο ίδιος έγινε σουλτάνος

Το Οθωμανικό Κράτος

- Το σουλτανάτο της Προύσας πήρε το όνομά του από τον ιδρυτή Οσμάν και ονομάστηκε Οθωμανικό κράτος
- Το κράτος αυτό ήταν ξεκομμένο από τα άλλα δυνατά τουρκικά κράτη και συνόρευε με το Βυζάντιο
- Η διοίκησή του ήταν απολυταρχική και η αριστοκρατία του στρατιωτική
- Στα μέσα του 14^{ου} αι. καθιερώθηκε η περιοδική στρατολογία και ο εξισλαμισμός των χριστιανόπαιδων για να καλυφθούν στρατιωτικές και διοικητικές ανάγκες του Οθωμανικού κράτους
- Αίτια ήταν:
  - Η έλλειψη ενδιαφέροντος των μουσουλμάνων να υπηρετήσουν στο πεζικό
  - Η επιθυμία του σουλτάνου να αποκτήσει πειθαρχημένο και αφοσιωμένο στράτευμα
  - Η ανυπαρξία ικανών στελεχών για τη λειτουργία του κρατικού μηχανισμού
- Η βία αυτή στρατολογία έμεινε γνωστή ως παιδομάζωμα
- Επιλέγονταν έφηβοι 15-20 ετών για να επανδρώσουν τα τάγματα των γενιτσάρων και παιδιά 6-10 ετών, που προορίζονταν να καταλάβουν διοικητικά αξιώματα
- Γίνονται συχνά παραβιάσεις κατά το παιδομάζωμα κι έτσι οι χριστιανοί αναγκάζονταν να δωροδοκήσουν τους αρμόδιους υπαλλήλους για να σώσουν τα παιδιά τους
- Στο σώμα των γενιτσάρων μπορούσαν να κατατάσσονται εθελοντικά και μουσουλμάνοι
- Ένα εκατομμύριο παιδιά χριστιανών εξισλαμίστηκαν με το παιδομάζωμα κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας
- Η συνεργασία του Ιωάννη Καντακουζηνού με τους Οθωμανούς έδωσε την ευκαιρία στους Τούρκους να πατήσουν την Ευρώπη
- Το 1354 οι Τούρκοι πήραν την Καλλίπολη και αργότερα το Διδυμότειχο
- Το 1362 κατέλαβαν την Αδριανούπολη και στόχευαν να προχωρήσουν στα Βαλκάνια και την Κ. Ευρώπη
- Μετά την υποταγή της Βουλγαρίας στους Τούρκους οι Βαλκανικοί λαοί οργανώθηκαν για να τους σταματήσουν
- Το 1389 έγινε η κρίσιμη μάχη στο Κόσοβο ή Κοσσυφοπέδιο

- Οι Τούρκοι νίκησαν ελέγχοντας έτσι τα Βαλκάνια
- Ο διοικητής της Θεσσαλονίκης Μανουήλ Παλαιολόγος ανακαταλαμβάνει εδάφη της Μακεδονίας και της Θεσσαλίας, αλλά η Θεσσαλονίκη έγινε φόρου υποτελής στο σουλτάνο
- Οι χριστιανοί της Βαλκανικής συνενώθηκαν ξανά για να αντιμετωπίσουν τους Τούρκους αλλά το 1396, στη μάχη της Νικόπολης, νίκησε ο Βαγιαζήτ Α΄ τους Χριστιανούς
- Μετά τη νίκη του ο Βαγιαζήτ άρχισε ξανά στενή πολιορκία της Κωνσταντινούπολης
- Με τη εδραίωση των Τούρκων στα Βαλκάνια, το Βυζάντιο αποκλείστηκε κι από εκεί χάνοντας κάθε ίχνος κυριαρχίας στην Ανατολή

Ο Μανουήλ Β΄ ο Παλαιολόγος (1391-1425)

- Το 1391 στο θρόνο ανέβηκε ο Μανουήλ Παλαιολόγος
- Η Πόλη είχε χάσει την παλιά της δόξα και ο πληθυσμός είχε αραιώσει και είχε φτωχέψει
- Η θέση του Μανουήλ ήταν απελπιστική και αποφάσισε να ταξιδέψει στις μεγάλες πρωτεύουσες της Δύσης για να ζητήσει βοήθεια
- Οι Βενετοί και οι Γενοβέζοι ήθελαν τη σωτηρία της Πόλης, αλλά οι αντιθέσεις έκαναν αδύνατη τη συνεργασία τους
- Οι Άγγλοι και οι Γάλλοι ήταν στα πρόθυρα πολέμου μεταξύ τους
- Ο λαϊκός κόσμος της Δύσης είχε σχηματίσει κακή εντύπωση για τους σχισματικούς Έλληνες, λόγω της προπαγάνδας της Ρώμης
- Στα τέλη του 14^{ου} αι. γίνεται ανασύσταση της μογγολικής αυτοκρατορίας, όταν στην ηγεσία ανέβηκε ο Ταμερλάνος
- Η κυριαρχία του Ταμερλάνου απλώθηκε στη Ν. Ρωσία, Ινδία, Μεσοποταμία, Συρία και Μ. Ασία
- Ο Βαγιαζήτ προσπάθησε να τον αντιμετωπίσει, αλλά στη μάχη της Αγκυρας το 1402 οι Τούρκοι έπαθαν πανωλεθρία
- Ο Ταμερλάνος εκστράτευσε στην Κίνα, αλλά πέθανε και το απέραντο μογγολικό κράτος διαλύθηκε
- Η καταστροφή των Τούρκων έδωσε παράταση ζωής στο Βυζάντιο
- Έτσι ο Μανουήλ ξαναπήρε μεγάλο μέρος της Μακεδονίας και της Θεσσαλονίκης, αλλά αργότερα την παραχώρησε στους Βενετούς
- Το 1430 η Θεσσαλονίκη έπεσε στα χέρια των Τούρκων

Κεφ. 3^ο Διαφοροποιήσεις στο Δυτικοευρωπαϊκό κόσμο

α. Κοινωνικές ανακατατάξεις – Η κρίση της φεουδαρχίας

- Στα μέσα του 11^{ου} αι. το φεουδαρχικό σύστημα παρουσιάζει τα πρώτα ρήγματα
- Αρχίζει να αναπτύσσεται το εμπόριο και η βιοτεχνία και οι πόλεις γίνονται κέντρα της οικονομικής δραστηριότητας
- Αναπτύσσονται οι χρηματιστικές επιχειρήσεις (τράπεζες) και δημιουργείται η αστική τάξη βιοτεχνών και εμπόρων
- Από τις πρώτες πόλεις που αναπτύχθηκαν ήταν τα αστικά κέντρα της Ιταλίας (Βενετία, Γένουα, Πίζα, Νεάπολη) και της Δυτικής Ευρώπης (Μασσαλία, Λονδίνο, Πράγα, Αμβούργο)

- Κάθε πόλη ήταν εξαρτημένη από το φεουδάρχη της περιοχής και οι φεουδάρχες επέβαλαν μεγάλους φόρους στις οικονομικά ανεπτυγμένες πόλεις
- Οι αστοί αντέδρασαν έντονα και μετά από αγώνες πολλές πόλεις έγιναν ανεξάρτητες ή απέκτησαν αυτοδιοίκηση
- Οι ηγεμόνες των κρατών ήθελαν να απαλλαγούν από τους φεουδάρχες και γι' αυτό συμάχησαν με τους αστούς
- Οι βασιλείς συγκρότησαν και οργάνωσαν τους δικούς τους μισθοφορικούς στρατούς και έτσι η κεντρική διοίκηση ενισχύθηκε σε βάρος των φεουδαρχών
- Επίσης υπήρχαν μεγάλες απώλειες σε έμψυχο υλικό στις σταυροφορίες και τις άλλες πολεμικές συγκρούσεις
- Η δύναμη των φεουδαρχών μειώθηκε επίσης από τη χρήση πυροβόλων όπλων και την οργάνωση του πεζικού στρατού
- Η παρακμή της φεουδαρχίας οδήγησε στην υποταγή των φεουδαρχών στο βασιλιά
- Εγιναν αξιωματούχοι του, αλλά διατήρησαν τα υπόλοιπα προνόμιά τους και την κυριότητα των κτημάτων τους που είχαν γίνει όμως πολύ μικρά

β. Τα εθνικά κράτη

- Με την παρακμή της φεουδαρχίας και την ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας, σχηματίστηκαν στη Δυτική Ευρώπη εθνικά κράτη:
- Γαλλία:
  - Μετά τον εκατονταετή πόλεμο εναντίον των Αγγλων μειώθηκε η δύναμη των φεουδαρχών
  - Εγινε το πρώτο κράτος της Δυτικής Ευρώπης που οργανώθηκε σε εθνική βάση με ισχυρή μοναρχική εξουσία
- Αγγλία:
  - Οι Νορμανδοί, οι Κέλτες και οι Σάξονες αποτέλεσαν το αγγλικό έθνος
  - Η μοναρχία ήταν ισχυρή και οι φεουδάρχες δεν είχαν μεγάλη δύναμη
  - Η κεντρική εξουσία ενισχύθηκε μετά τον Εκατονταετή πόλεμο και τον εμφύλιο πόλεμο των δύο «ρόδων»
- Γερμανία:
  - Οι τοπικοί φεουδάρχες ήταν πολύ ισχυροί και ανεξάρτητοι
  - Τον 10^ο αι. ενώθηκαν σε ένα είδος ομοσπονδίας, την «Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία του Γερμανικού Έθνους»
  - Ο αυτοκράτορας εκλεγόταν κάθε φορά από τους τοπικούς ηγεμόνες, τους εκλέκτορες
  - Οι ηγεμόνες δεν έχασαν τη δύναμή τους, έμειναν ανεξάρτητοι και η ενοποίηση της Γερμανίας άργησε να πραγματοποιηθεί
- Ιταλία:
  - Δεν αναπτύχθηκε ισχυρή κεντρική εξουσία κι έμεινε χωρισμένη σε μικρά κράτη
  - Οι ιταλικές πόλεις απέκτησαν δύναμη και αναπτύχθηκαν σε ανεξάρτητες δημοκρατίες
  - Τη Βενετία την κυβερνούσε ο «Δόγης» και το «Συμβούλιο των Δέκα», ενώ στη Φλωρεντία την εξουσία πήραν οι Μέδικοι

γ. Κοσμική εξουσία – Εξουσία του Πάπα

- Ο πάπας εκτός από θρησκευτικός ηγέτης των Χριστιανών της Δύσης, φιλοδοξούσε να αποκτήσει κοσμική εξουσία
- Σοβαρό εμπόδιο στα σχέδια του πάπα ήταν η γερμανική αυτοκρατορία που είχε μεγάλες κτήσεις στην Ιταλία
- Η παπική εκκλησία βρέθηκε τον 10^ο αι. κάτω από τον έλεγχο και την εξάρτηση του Γερμανού αυτοκράτορα
- Τον 11^ο αι. ο πάπας Γρηγόριος Ζ' συγκρούστηκε με τον αυτοκράτορα της Γερμανίας Ερρίκο Δ' και η διαμάχη αυτή κράτησε περίπου 50 χρόνια (1075-1122), γνωστή με το όνομα «Εριδα της περιβολής»
- Ο Ερρίκος βρέθηκε σε μειονεκτική θέση και ζήτησε συγχώρεση από τον πάπα
- Στη συνέχεια όμως συγκέντρωσε δυνάμεις, κατέλαβε τη Ρώμη και ο πάπας κατέφυγε στη Ν. Ιταλία
- Ο αγώνας συνεχίστηκε από τους διαδόχους του Γρηγορίου και του Ερρίκου και τελείωσε το 1122 με τη συμφωνία της Βορμς
- Νικητής από τη διαμάχη βγήκε ο πάπας, ενώ περιορίστηκε η εξουσία του αυτοκράτορα, αφού η Εκκλησία απελευθερώθηκε από την κοσμική εξουσία
- Αργότερα αυξήθηκε η δύναμη της παπικής εκκλησίας και συχνά επενέβαινε στα πολιτικά πράγματα των δυτικών κρατών
- Ισχυρός πάπας ήταν ο Ιννοκέντιος ο Γ' στα χρόνια του οποίου έγινε η Δ' Σταυροφορία, με αποτέλεσμα την άλωση της Κων/πολης από τους σταυροφόρους
- Στις αρχές του 14^{ου} αι. ο πάπας Βονιφάτιος ήρθε σε σύγκρουση με το βασιλιά της Γαλλίας Φίλιππο
- Αργότερα εκλέχθηκε Γάλλος πάπας και το 1305 η παπική έδρα μεταφέρθηκε από τη Ρώμη στη Γαλλική πόλη Αβινιόν
- Για 70 περίπου χρόνια οι πάπες βρίσκονταν κάτω από τον έλεγχο των Γάλλων βασιλιάδων και ο παπισμός έχασε για πάντα την παλιά του δύναμη

δ. Ο «Μεγάλος Χάρτης» (Magna Charta) Ο Εκατοντάχρονος πόλεμος (1337-1453)

- Ο βασιλιάς της Αγγλίας Ιωάννης ο Ακτήμονας προσπάθησε να κυβερνήσει απολυταρχικά τη χώρα του
- Επέβαλε φόρους και παραβίαζε φεουδαλικά δικαιώματα των ευγενών
- Οι Αγγλοι ευγενείς, ο ανώτατος κλήρος και οι αστοί εξεγέρθηκαν
- Ο Ιωάννης το 1215 αναγκάστηκε να υπογράψει ένα έγγραφο, το Μεγάλο Χάρτη:
  - Για πρώτη φορά καθορίζονταν τα δικαιώματα των πολιτών και περιοριζόταν η βασιλική εξουσία και η αυθαιρεσία του μονάρχη
  - Αναγνωρίστηκαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες της Εκκλησίας
  - Κάθε εισφορά ή νέος φόρος έπρεπε πρώτα να εγκριθεί από το Συμβούλιο του Βασιλείου, που το αποτελούσαν ανώτεροι κληρικοί και ευγενείς
  - Ενισχύθηκαν οι νόμοι και εφαρμόστηκε ισονομία για όλους
  - Το εμπόριο μπορούσε να διεξάγεται ελεύθερα από Αγγλους και ξένους
  - Προστατεύονταν τα δικαιώματα των ευγενών, του ανώτερου κλήρου και των άλλων τάξεων

- Τα αίτια του εκατοντάχρονου πολέμου (1337-1453) ήταν ότι οι Αγγλοι βασιλιάδες είχαν στην κατοχή τους γαλλικές περιοχές και η επιθυμία των Γάλλων βασιλιάδων να απομακρύνουν τους Αγγλους από το γαλλικό έδαφος
- Στην αρχή του πολέμου οι Αγγλοι σημείωσαν σημαντικές επιτυχίες και το 1415 ο Αγγλος βασιλιάς Ερρίκος Ε' μπήκε νικητής στο Παρίσι
- Η Ιωάννα ντ' Αρκ, μια 17χρονη χωριατοπούλα, αναπτέρωσε το ηθικό των Γάλλων και μπαίνοντας επικεφαλής οδήγησε το γαλλικό στρατό σε επιτυχίες
- Επίσης, βοήθησε το Δελφίνο Κάρολο να στεφθεί βασιλιάς
- Το τέλος, όμως, της Ιωάννας ντ' Αρκ ήταν τραγικό, αφού συνελήφθη από τους Αγγλους και είχε μαρτυρικό θάνατο
- Οι Γάλλοι ξεσηκώθηκαν και τη θεώρησαν αγία
- Οι Αγγλοι τελικά ηττήθηκαν και διατήρησαν μόνο την πόλη Καλαί
- Οι συνέπειες του πολέμου ήταν:
  - Η νίκη των Γάλλων ενίσχυσε το εθνικό τους αίσθημα και την ενότητα του κράτους τους
  - Ο Κάρολος Ζ' θεωρήθηκε σωτήρας της πατρίδας και η γαλλική μοναρχία ενισχύθηκε σε βάρος των ευγενών φεουδαρχών
  - Οι Αγγλοι βασιλιάδες εγκατέλειψαν τα σχέδιά τους για κυριαρχία στη Γαλλία

ε. Προμηνύματα αναγέννησης

- Κατά τη διάρκεια των τριών τελευταίων αιώνων του μεσαίων έγιναν κάποιες βαθιές αλλαγές
- Ιδιαίτερα σημαντική αλλαγή παρουσιάστηκε στη σκέψη των ανθρώπων
- Τα πνεύματα ελευθερώθηκαν από τις μεσαιωνικές προκαταλήψεις
- Επικράτησε τάση ανεξαρτησίας και δίψα για γνώση και μόρφωση
- Ιδρύθηκαν πολλά πανεπιστήμια στην Ιταλία και σε άλλες ευρωπαϊκές πόλεις
- Στη λογοτεχνία άρχισαν να χρησιμοποιούνται εθνικές γλώσσες αντί για λατινικά
- Σημαντικοί λογοτέχνες ήταν ο Δάντης, ο Πετράρχης και ο Βοκκάκιος
- Όλες αυτές οι μεταβολές οδήγησαν στην Αναγέννηση

Κεφ. Στ'. Η μεσαιωνική Ευρώπη

- Μετά τη διαίρεση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας το 395, το δυτικό τμήμα, κάτω από την πίεση των βαρβάρων, έπεσε το 476, ενώ το ανατολικό μετεξελίχθηκε στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και άκμασε.
- Στη Δύση δημιουργήθηκαν γερμανικά βασίλεια, με κυριότερο το φραγκικό του βασιλιά Καρλομάγνου, που στέφθηκε αυτοκράτορας και δημιούργησε εκτεταμένο κράτος, που διαλύθηκε μετά το θάνατό του.

1. Οι συνέπειες της μετανάστευσης των γερμανικών φύλων για την Ευρώπη

- Κατά τον 4^ο και 5^ο αιώνα, οι λεγόμενοι «Βάρβαροι» (γερμανικά φύλα και Ούνοι) έκαναν εισβολές στα εδάφη του ρωμαϊκού κράτους.
- Η κίνηση αυτή των Βαρβάρων ονομάζεται «μεγάλη μετανάστευση των λαών»
- Οι Ούνοι τελικά απωθήθηκαν, αλλά τα γερμανικά φύλα εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην Ευρώπη και δημιούργησαν βασίλεια με σημαντικότερα το φραγκικό, το οστρογοτθικό και το βησιγοτθικό.
- Ο βασιλιά των Οστρογότθων Θεοδέριχος Α' προσπάθησε να συνδέσει το κράτος του με τη ρωμαϊκή παράδοση, διατηρώντας τους ρωμαϊκούς θεσμούς.
- Μετά το θάνατό του όμως ο Ιουστινιανός διέλυσε το κράτος αυτό και κατέλαβε τα εδάφη του.
- Οι Βησιγότθοι κατέλαβαν τη Ρώμη το 410, αλλά ύστερα μετακινήθηκαν στη Ν. Γαλατία και την Ισπανία
- Τελικά το κράτος του υποτάχθηκε το 711 στους Μουσουλμάνους του Μαρόκου.

2. Ο Καρλομάγνος και η εποχή του

- Ο Καρλομάγνος κατόρθωσε να επεκτείνει το φραγκικό κράτος και να το κάνει πανίσχυρο
- Το 800 στέφθηκε από τον πάπα στη Ρώμη αυτοκράτορας του ρωμαϊκού κράτους.
- Αυτό οδήγησε σε διαμάχη με το Βυζάντιο, επειδή οι Βυζαντινοί θεωρούσαν ότι η Αυτοκρατορία τους ήταν ο μοναδικός κληρονόμος της Ρωμαϊκής.
- Μετά το θάνατο του Καρλομάγνου, οι κληρονόμοι του μοίρασαν μεταξύ τους την αυτοκρατορία με τη συνθήκη του Βερντέν (843)
- Έτσι, το κράτος του Καρλομάγνου διαιρέθηκε σε τρία τμήματα και με τη συνθήκη αυτή έγινε η αρχή για τη δημιουργία της νεότερης Ευρώπης.
- Την ίδια περίοδο νέοι εισβολείς πλήττουν την Δ. Ευρώπη (Σαρακηνοί από την Αφρική και την Ισπανία, Μαγυάροι από την Ανατολή και Νορμανδοί από το Βορρά).
- Η εποχή του Καρλομάγνου συνδυάστηκε με άνθηση των γραμμάτων και των τεχνών στη φραγκική αυτοκρατορία κι αυτή η άνθηση ονομάστηκε Καρολίδεια Αναγέννηση.
- Για τη διοίκηση της Αυτοκρατορίας χρειαζόνταν εγγράμματοι άνθρωποι (γραφείς, δάσκαλοι κλπ.), που προέρχονταν από τον κλήρο.
- Για να βελτιώσει το μορφωτικό επίπεδο του κλήρου, ο Καρλομάγνος κάλεσε διάσημους λόγιους από την Αγγλία και την Ιρλανδία.
- Έτσι, λειτούργησε η Ανακτορική Ακαδημία, στην οποία αντιγράφονταν βιβλία – όπως και στα μοναστήρια – και καθιερώθηκε η καρολίδεια γραφή.
- Ο Καρλομάγνος διέταξε επίσης να λειτουργήσουν σχολεία στα μοναστήρια και στις επισκοπές, όπου διδάσκονταν γραφή, ανάγνωση, γραμματική, μαθηματικά, ρητορική.
- Εκτός από τα γράμματα αναπτύχθηκαν και οι τέχνες (αρχιτεκτονική, γλυπτική, ζωγραφική, μικροτεχνία, μικρογραφία χειρογράφων), με βυζαντινές επιδράσεις.

3. Η φεουδαρχία στη Δυτική Ευρώπη

- Στο Μεσαίωνα όσο περισσότερη γη κατείχε κάποιος τόσο πιο πλούσιος ήταν.
- Λόγω της ανασφάλειας από τις βαρβαρικές επιδρομές, οι ελεύθεροι αλλά φτωχοί άνθρωποι ζητούσαν προστασία από τους άρχοντες, για να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους, προσφέροντάς τους υπηρεσίες και πίστη.
- Οι μικροϊδιοκτήτες, επίσης, παραχωρούσαν τη γη τους στους άρχοντες, κρατώντας το δικαίωμα να την καλλιεργούν, με πληρωμή ενοικίου, για να μην τους την αρπάξουν ή τη λεηλατήσουν.
- Έτσι διαμορφώθηκε σιγά σιγά η φεουδαρχική κοινωνία, στην οποία οι άνθρωποι συνδέονταν με σχέση εξάρτησης.
- Οι ανώτεροι άρχοντες παραχωρούσαν εκτάσεις γης (φέουδα) και προστασία στους κατώτερους (υποτελείς) και αυτοί σε αντάλλαγμα τους πρόσφεραν κάποιες υπηρεσίες, πίστη και αφοσίωση.
- Από το φέουδο το κοινωνικό σύστημα ονομάστηκε «φεουδαρχία» και οι άρχοντες «φεουδάρχες».
- Η σχέση άρχοντα και υποτελούς επισημοποιούνταν με την τελετή περιβολής και με το φεουδαρχικό συμβόλαιο, που καθόριζε τις υποχρεώσεις κάθε πλευράς.
- Οι άνθρωποι της φεουδαρχικής εποχής αναγνώριζαν τρεις τάξεις στην κοινωνία: τους ανθρώπους της προσευχής, τους ανθρώπους του πολέμου και τους ανθρώπους της εργασίας.
- Στην ουσία όμως οι τάξεις ήταν δύο : οι φεουδάρχες στους οποίους συμπεριλαμβάνονταν και οι άνθρωποι της Εκκλησίας και οι χωρικοί.
- Στην κοινωνική ιεραρχία επικεφαλής ήταν ο βασιλιάς, ακολουθούσαν οι άμεσοι υποτελείς του και ύστερα οι κατώτεροι υποτελείς, που ήταν εξαρτημένοι από τους προηγούμενους.
- Στην τάξη των ευγενών ανήκαν και οι έφιπποι πολεμιστές, οι ιππότες.
- Φέουδα είχαν και οι ανώτεροι κληρικοί.
- Στη βάση της κοινωνικής πυραμίδας βρίσκονταν οι ελεύθεροι χωρικοί, οι πάροικοι και οι δούλοι.
- Οι πάροικοι καλλιεργούσαν γη που δεν τους ανήκε, δεν μπορούσαν να την εγκαταλείψουν και είχαν διάφορες υποχρεώσεις στον ιδιοκτήτη γης.
- Οι δούλοι ήταν συνήθως ξένοι και αιχμάλωτοι πολέμου, ενώ κατά το 10^ο αι. ο αριθμός τους μειώθηκε και τους χρησιμοποιούσαν ως καλλιεργητές και τεχνίτες.
- Ο Καρλομάγνος έκανε μεταρρυθμίσεις στο στρατό, παραχωρώντας γη σε αξιωματούχους του, οι οποίοι εξόπλιζαν τους ανθρώπους τους και συμμετείχαν στον πόλεμο μαζί τους.
- Η φεουδαρχία επικράτησε από τον 8^ο ως τον 13^ο αι., αλλά δεν εξελίχθηκε ομοιόμορφα σε όλες τις περιοχές της Ευρώπης.
- Στη φεουδαρχία η κρατική εξουσία ήταν διασπαρμένη σε διάφορα φέουδα, από τα οποία προέκυψαν αργότερα ενιαίες επικράτειες, αντίστοιχες με τα μεγάλα κράτη της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Γερμανίας.
- Στη Γαλλία ο δούκας Ούγος Καπέτος ανακηρύχθηκε βασιλιάς το 987.
- Στη Γερμανία ο Όθων Α' στέφθηκε το 962 από τον πάπα αυτοκράτορας της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας του Γερμανικού Έθνους.
- Τέλος, στην Αγγλία ο Γουλιέλμος ο Κατακτητής ανακηρύχθηκε βασιλιάς.

1. Πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές μεταβολές (11^{ος} – 15^{ος} αιώνας)

- Από τον 11^ο αι. οι άνθρωποι άρχισαν να χρησιμοποιούν το τροχοφόρο άροτρο, το μεταλλικό υνί, την τριζωνική καλλιέργεια κι έτσι αυξήθηκε η γεωργική παραγωγή.
- Επειδή την εποχή αυτή είχαν σταματήσει οι επιδημίες και επικρατούσε σχετική ηρεμία, ο πληθυσμός αυξανόταν ραγδαία.
- Για να βρεθούν πρόσθετες καλλιεργήσιμες εκτάσεις, ώστε να τραφεί ο πληθυσμός, άρχισε η αποξήρανση ελών και η εκχέρσωση δασών.
- Κατά την περίοδο αυτή μεγαλώνουν οι πόλεις και ιδρύονται νέες, ενώ η ύπαιθρος παίρνει βιοτεχνικά προϊόντα από αυτές και τις τροφοδοτεί με αγροτικά.
- Στις πόλεις αναπτύσσεται το εμπόριο, η βιοτεχνία, οι τραπεζικές εργασίες, η τεχνολογία και κύριες πηγές ενέργειας είναι ο άνεμος και το νερό.
- Από τον 11^ο αι. η βιοτεχνία μεταφέρθηκε από τα αγροκτήματα στις πόλεις, πολλές από τις οποίες είχαν πληθυσμό δεκάδων χιλιάδων κατοίκων.
- Η αύξηση του πληθυσμού και της παραγωγής, οι νέοι δρόμοι, η εφαρμογή νέας ναυτικής τεχνολογίας και οι εμποροπανηγύρεις συνέβαλαν στην ανάπτυξη του εμπορίου.
- Νέες πόλεις ιδρύονται σε εμπορικούς κόμβους, όπως το Λονδίνο, το Παρίσι κ. ά., ενώ η Βενετία και η Γένοβα ιδρύουν εμπορικούς σταθμούς στη Μεσόγειο.
- Η ανάπτυξη του εμπορίου αύξησε την κυκλοφορία του νομίσματος, το οποίο αντάλασσαν οι αργυραμοιβοί και οι τραπεζίτες.
- Κατά το 13^ο αι. άρχισε η χρησιμοποίηση των συναλλαγματικών.
- Στις πόλεις έμποροι, βιοτέχνες και τραπεζίτες συγκροτούν την αστική τάξη.
- Η χρησιμοποίηση του χρήματος στις συναλλαγές περιόρισε την αξία της γης.
- Από το 1345 μέχρι το 1400 λοιμός εξόντωσε μεγάλο μέρος του πληθυσμού.
- Φθορά, επίσης, προκαλούσαν οι πόλεμοι, με κυριότερο τον Εκατονταετή, μεταξύ της Αγγλίας και της Γαλλίας (1337-1453).
- Η Αγγλία έχασε τα εδάφη πέρα από τη Μάγγη, ενώ στο εσωτερικό ευγενείς, κλήρος και αστοί ζητούσαν περιορισμό της βασιλικής εξουσίας.
- Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, αντιδρώντας στην κοσμική εξουσία, συγκρούστηκε με το Γερμανό αυτοκράτορα και το Γάλλο βασιλιά.

2. Ο ρόλος της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας κατά το Μεσαίωνα

- Έως τον 14^ο αι. η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία κατείχε μεγάλες εκτάσεις γης, που αυξάνονταν με δωρεές.
- Με το οργανωμένο διοικητικό της σύστημα μπορούσε να ελέγχει πνευματικά του πληθυσμούς και να παρεμβαίνει σε πολλά ζητήματα της κοινωνίας.
- Για τους λόγους αυτούς ο πάπας είχε μεγάλη πολιτική δύναμη.
- Το 1233 η Εκκλησία θέσπισε την Ιερά Εξέταση, δικαστήριο που δίκαιζε και τιμωρούσε, πολλές φορές με θάνατο στην πυρά, όσους θεωρούσε αιρετικούς.
- Η ζωή των ανθρώπων είχε σχέση με τις θρησκευτικές γιορτές και τελετές (βάπτισμα, γάμος, εορτασμός των αγίων κτλ.)
- Το θρησκευτικό συναίσθημα ήταν έντονο, αλλά, επειδή δεν υπήρχε πνευματική καθοδήγηση από την Εκκλησία, οι άνθρωποι ζούσαν μέσα στις προλήψεις και τις δεισιδαιμονίες, καθώς μάλιστα ήταν αμόρφωτοι.
- Η Εκκλησία ασκούσε φιλανθρωπικό έργο, βοηθώντας τους φτωχούς και τους ασθενείς, με την ίδρυση νοσοκομείων και άλλων ιδρυμάτων.

3. Η καθημερινή ζωή στη μεσαιωνική Ευρώπη

- Κατά το Μεσαίωνα η γυναίκα θεωρούνταν, γενικά, κατώτερη από τον άνδρα, ο οποίος ασκούσε σε αυτήν σωματική βία.
- Τα δύο φύλα είχαν σχέσεις στο πλαίσιο του γάμου, αλλά από το 13^ο αιώνα και έξω από αυτόν.
- Στα λογοτεχνικά κείμενα περιγράφεται ο ιπποτικός έρωτας και εξυμνείται ο ιππότης που προσπαθεί με γενναίες πράξεις να κερδίσει την καρδιά της αγαπημένης του.
- Οι χωρικοί έμεναν λίγο χρόνο στα σπίτια τους, γιατί εργάζονταν από την ανατολή μέχρι τη δύση του ηλίου.
- Τα σπίτια τους ήταν φτιαγμένα από λάσπη και άχυρο ή ξύλο, είχαν ένα δωμάτιο και φτωχό εξοπλισμό.
- Οι εργάτες στις πόλεις ζούσαν επίσης σε μικρά ξύλινα σπίτια, σε στενούς δρόμους, χωρίς χώρους υγιεινής.
- Οι ευγενείς, όταν δε πολεμούσαν, ζούσαν σε πέτρινα κάστρα, που τους παρείχαν ασφάλεια και γόητρο.
- Οι πλούσιοι αστοί, μιμούμενοι τους ευγενείς, έχτιζαν και αυτοί πέτρινα σπίτια.
- Κάθε κοινωνική ομάδα (μοναχικά τάγματα, ιππότες, φεουδάρχες, συντεχνίες κ.ά.) είχε τη δική της στολή.
- Οι πλούσιοι φορούσαν πολυτελή ενδύματα με ποικιλία αποχρώσεων και η γούνα και τα μεταξωτά ήταν τα ακριβότερα και ωραιότερα.
- Τα γυναικεία ενδύματα ακολουθούσαν τις επιταγές της μόδας (κοντά ή μακριά).
- Οι χωρικοί ντύνοταν με χοντρά ρούχα, χωρίς ποικιλία αποχρώσεων.
- Το κάστρο, η εκκλησία και η πόλη αποτελούσαν τους τόπους ψυχαγωγίας και επικοινωνίας των ανθρώπων.
- Στο κάστρο οργανώνονταν συμπόσια, αγώνες κονταρομαχίας και θεάματα με ταχυδακτυλουργούς, χορευτές και τροβαδούρους.
- Στην πόλη υπήρχαν γελωτοποιοί και οργανώνονταν γιορτές με μουσική, τραγούδι και χορό.

4. Λογοτεχνία, Επιστήμη και Τέχνη της μεσαιωνικής Ευρώπης

- Στη δυτική Ευρώπη, από τον 11^ο αι. και εξής, αναπτύσσονται οι εθνικές γλώσσες με παράλληλη υποχώρηση της λατινικής. (ανάπτυξη εθνικής συνείδησης)
- Κατά το 13^ο και 14^ο αιώνα στη Φλωρεντία ζουν τρεις κορυφαίοι λογοτέχνες, που θεωρούνται πρόδρομοι του Ανθρωπισμού : ο Δάντης, ο Πετράρχης και ο Βοκκάκιος.
- Παρά τις αντιδράσεις της Καθολικής Εκκλησίας, παρατηρήθηκε επιστημονικό ενδιαφέρον σε διάφορους τομείς της γνώσης (φιλοσοφία, αστρονομία κ.ά.).
- Στα τέλη του 12^{ου} αι. ιδρύθηκαν τα πρώτα πανεπιστήμια και προωθήθηκε η επιστημονική γνώση (π.χ. η πειραματική μέθοδος στην επιστήμη).
- Σημαντικές τεχνολογικές επιτυχίες ήταν η εφεύρεση της υαλογραφίας, της ελαιογραφίας και του πυροβόλου όπλου, καθώς και οι νέες μέθοδοι παραγωγής χαρτιού.
- Στην αρχιτεκτονική, κατά το 12^ο αι. εμφανίστηκε στη βόρεια Γαλλία ο γοτθικός ρυθμός, που εφαρμόστηκε όχι μόνο στους ναούς, αλλά και στα κτίρια. (ύψος, όγκος, οξυκόρυφα τόξα, εξωτερικές αντηρίδες, και μεγάλα παράθυρα με υαλογραφήματα).
- Στη μουσική εμφανίστηκε η πολυφωνία, που αναπτύχθηκε ιδιαίτερα μετά τον 9^ο αι., όταν άρχισε να επιτρέπεται η χρήση οργάνων στους ναούς.

